Koziołek Matołek rozwija i uczy

Redakcja naukowa:
Karolina Kępczyk
Rafał Kasprzak

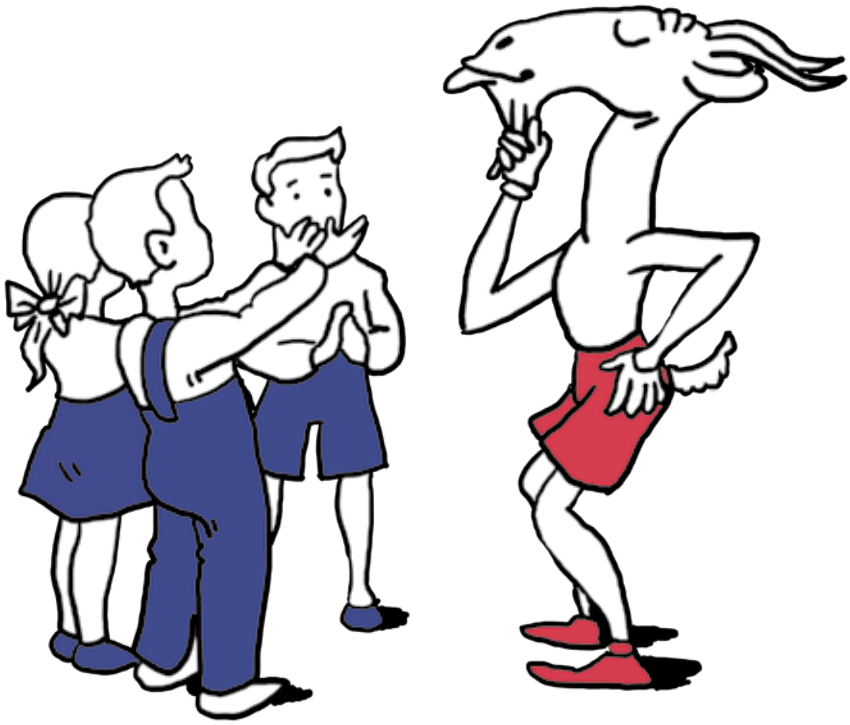

Raport z projektu badawczego pt. *Koziołek Matołek rozwija i uczy*

PACANÓW, 2017

Tytuł: Koziołek Matołek rozwija i uczy
Redakcja naukowa: Karolina Kępczyk, Rafał Kasprzak
Recenzent: Teresa Słaby
Autorzy:
- Atrakcje turystyczne województwa świętokrzyskiego. Jacek Kowalczyk
- Rozdział 1. Beata Mazurek-Kucharska
- Rozdział 2. Paulina Forma
- Rozdział 3. Ana Kamińska
- Rozdział 4. Rafał Kasprzak
- Rozdział 5. Małgorzata Bombol

© Copyright by Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie
Licencja: Uznanie autorstwa 3.0 Polska
Wydanie I

ISBN 978-83-946096-4-1

Wydawca
Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie
ul. Kornela Makuszyńskiego 1
28-133 Pacanów
www.centrumbajki.pl

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Dofinansowano ze środków
Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Wstęp

Niniejsza publikacja powstała w wyniku realizacji projektu badawczego pt. „Koziołek Matołek rozwija i uczy" dofinansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium kultury" i zrealizowanego przez Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie w latach 2016 – 2017.

Inspiracją do podjęcia tego zadania badawczego były z jednej strony wyniki prac badawczych realizowanych w latach 2014 – 2015 w ramach projektu badawczego „Koziołek Matołek zmienia ...", z drugiej zaś założenie o potencjale produktów wytwarzanych przez instytucjonalny układ kultury w tym przede wszystkim Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka. Aktywność tej instytucji to nie tylko ważne miejsce dla osób rozkochanych w bajkach oraz w trochę mało rozgarniętym Koziołku Matołku, ale także istotne efekty płynące z aktywności merytorycznej tego miejsca. Sektor kultury wytwarza bowiem produkty, które charakteryzują się kilkoma ważnymi cechami. Po pierwsze symbolika, produkty wytwarzane przez sektor kultury charakteryzuje ich wartość symboliczna, przekazują bowiem określone znaczenie symboliczne lub określone komunikaty, dzięki czemu nie mają jedynie charakteru utylitarnego. Po drugie intelektualizm produkty wytwarzane przez sektor kultury mają określoną wartość intelektualną, która może stanowić przedmiot ochrony ze strony prawa; wartość intelektualna jest także związana z wymaganą do ich wytworzenia kreatywnością ze strony twórcy. Po trzecie kulturowość, produkty wytwarzane przez sektor kultury niosą w sobie określoną wartość kulturową, na którą składają się: wartość estetyczna, wartość duchowa, wartość społeczna, wartość historyczna, wartość symboliczna oraz wartość autentyczności. Po czwarte, potencjał inspiracji – produkty wytwarzanie przez sektor kultury dzięki charakterowi symbolicznemu mogą tworzyć kapitał symboliczny, który stymuluje tworzenie kolejnych produktów w tych sektorach; produkty mogą nie tylko inspirować innych twórców branż kreatywnych, lecz także być inspiracją dla branż tradycyjnych. Po piąte generowanie efektów zewnętrznych – produkty wytwarzane przez sektor kultury w momencie zarówno ich wytwarzania, jak i konsumpcji sprzyjają powstawaniu efektów zewnętrznych w gospodarce. Po szóste potencjał komunikacyjny – produkty sektora kultury pełnią funkcję komunikacyjną, z jednej strony pozwalają na efektywne porozumiewanie się ludzi, z drugiej zaś tworzą (lub utrwalają) określone wzorce komunikacyjne, które budują związek między nadawcą a odbiorcą, ale także mogą się stać częścią składową kodu językowego. Po siódme potencjał poznawczy i edukacyjny – produkty sektora kultury, przekazując określone wartości symboliczne, służą ukazywaniu rzeczywistości jako jej odbicie, co pozwala poznawać nowe obszary wiedzy lub wpływać wychowawczo na odbiorcę. Tak rozumiany produkt sektora kultury w określony sposób wpływa na zmiany w zachowaniach konsumentów dóbr kultury jak i w otoczeniu sfery kultury, co stało się punktem wyjścia dla próby zidentyfikowania i rozpoznania tych efektów.

Celem ogólnym projektu była identyfikacja kluczowych kierunków oddziaływania sfery kultury i stymulowania pozytywnych oddolnych zjawisk zachodzących w kulturze na przykładzie Europejskiego Centrum Bajki i postaci Koziołka Matołka. Niniejsza publikacja stanowi raport podsumowujący interdyscyplinarne badania prowadzone w otoczeniu Europejskiego Centrum Bajki.

W projekcie uczestniczyli pracownicy naukowi ze Społecznej Akademii Nauk w Łodzi Wydział Zamiejscowy w Warszawie, Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Podjęta praca badawcza, której efektem jest niniejsza publikacja, jest jedną z pierwszych w Polsce prób interdyscyplinarnego zbadania i opisania relacji zachodzących pomiędzy światem kultury symbolicznej a systemem społeczno-ekonomicznym.

A jeżeli jesteś, Szanowny Czytelniku, zainteresowany praktycznym zbadaniem Koziołka Matołka zapraszamy do Pacanowa!

Karolina Kępczyk & Rafał Kasprzak
Pacanów, 2017

Spis treści

Wstęp 3

Spis treści 5

Atrakcje turystyczne województwa świętokrzyskiego 7

Rozdział 1. Koziołek Matołek buduje relacje z kulturą 9
Wprowadzenie 9
Relacje z kulturą – rola kreatywności i otwartości na nowe doświadczenia, postaw i kontaktów społecznych 12
Kreatywność i otwartość na nowe doświadczenia a relacje z kulturą 14
Postawy a relacje z kulturą – kształtowanie postaw poprzez świat bajek 19
Kontakty społeczne – pomost w relacjach z kulturą 20
Metodyka badań 23
Pytania badawcze 23
Metody badawcze 23
Organizacja i przebieg badań 24
Koziołek Matołek buduje relacje z kulturą. Badania ilościowe 24
Koziołek Matołek buduje relacje z kulturą. Badania jakościowe 26
Sylwetki rozmówców 26
Refleksje z wywiadów na podstawie analizy według wątków scenariusza IDI 30
Wnioski 40

Rozdział 2. Koziołek Matołek jako „Open Glam” 42
Wprowadzenie 42
Socjalizacja i autosocjalizacja dziecka na tle współczesnych podejść badawczych 44
Uzasadnienie badań do komponentu, przedmiot i cele 46
Pole badań – problemy badawcze 49
Zmienne: zależna i niezależna i ich wskaźniki 50
Metoda, techniki i narzędzie badawcze 51
Grupa badawcza oraz teren badań 52
Wnioski z realizacji badań 56
Podsumowanie 64
Konkluzja i wskazania praktyczne 66

Rozdział 3. Koziołek Matołek nie wyklucza, lecz uczy i rozwija 67
Kultura ewaluacji vs ewaluacja kultury – uzasadnienie badania 67
Mechanizmy wykorzystania ewaluacji w podniesieniu efektywności zarządzania (projektami) w kulturze 68
Cel, założenia metodologiczne i zakres badania 71
Społeczno-demograficzna charakterystyka badanej grupy 73
Efektywność i użyteczność przedsięwzięć Europejskiego Centrum Bajki – interpretacja wyników badań 77
Wnioski końcowe i rekomendacje 83

Rozdział 4. Koziołek Matołek stymuluje lokalną gospodarkę 89
Cel i zakres badania 89
Tło społeczno – ekonomiczne projektu badawczego 89
Informacja o sytuacji ekonomicznej Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie 89
Założenia metodologiczne 92
Kierunki oddziaływania instytucji kultury na region 92
Narzędzia badawcze 98
Skala oddziaływania instytucji kultury na region 98
Efekty bezpośrednie 98
Efekty indukowane 101
Wnioski 104

Rozdział 5. Rola czasu wolnego w budowaniu kapitału społecznego – przypadek Europejskiego centrum Bajki w Pacanowie 106
Czas wolny – różnorodność definicji 106
Czas wolny a kapitał społeczny – czy można mówić o wzajemnej zależności? 111
Europejskie Centrum bajki w Pacanowie 120
Podsumowanie 123

Bibliografia 125

Aneks 135
Załącznik 1: Kwestionariusz ankiety 135
Załącznik 2: Scenariusz IDI 139

Spis tabel 141

Spis rysunków 141

Atrakcje turystyczne województwa świętokrzyskiego

Urokliwe zakątki Gór Świętokrzyskich, malownicze pasiaki pól na Wyżynie Kieleckiej, zielone przestrzenie Ponidzia, lessowe skarpy Ziemi Sandomierskiej, doliny Wisły, Pilicy, Kamiennej i Nidy tworzą harmonię barw, kształtów i krajobrazów, które głęboko zapadają w ludzkie serca. Osadzone w tej przestrzeni wielowiekowe zabytki i bezcenne zespoły architektoniczne – cofają zwiedzających w głąb historii, fascynują pięknem, napawając dumą z własnej tradycji i kultury.

Województwo Świętokrzyskie to obszar niezwykle atrakcyjny, przyciągający co roku ok. dwa miliony turystów, a także dynamicznie rozwijający się rynek usług turystycznych. W ciągu ostatnich lat powstał tu system informacji, obejmujący ponad 40 centrów i punktów IT, liczba hoteli wzrosła z 28 (w roku 2003) do 132, wzniesiono nowe parki tematyczne: Świętokrzyska Polana w Chrustach, Centrum Nauki w Podzamczu Chęcińskim, Osada Średniowieczna w Hucie Szklanej czy Sabat w Krajnie.

Wśród 30 turystycznych hitów roku 2015, rekomendowanych przez gazetę „Echo dnia", na pierwszym miejscu znalazł się Jura Park w Bałtowie, na drugim Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie, a na trzecim sanktuarium Matki Bożej w Kałkowie. Do żelaznego programu zwiedzania należą Chęciny z ruinami Zamku Królewskiego, Jaskinią Raj, Centrum Nauki, Parkiem Etnograficznym oraz klasztor i sanktuarium na Świętym Krzyżu. Zamek Krzyżtopór w Ujeździe, Świętokrzyski Park Narodowy, Centrum Archeologiczne w Nowej Słupi. Sandomierz, Busko oraz Solec-Zdrój.

Działające w takim otoczeniu Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie usytuowane pośród malowniczych łąk, pól i pagórków południowego krańca ziemi świętokrzyskiej, zdobyło w krótkim czasie niebywały rozgłos. Ta młoda instytucja kulturalna, wykorzystująca sławę rezolutnego Koziołka Matołka, uwiecznionego przez Kornela Makuszyńskiego i Mariana Walentynowicza, w krótkim czasie stała się nowoczesnym dziecięcym centrum kultury, przyciągającym 180 tysięcy turystów rocznie.

ECB prowadzi rozpoznawalne działania ogólnopolskie: coroczne Festiwale Kultury Dziecięcej, Spotkania Mistrzów Teatru, Spotkania Mistrzów Muzyki, konkursy: Przygody Koziołka Matołka i Konkurs Fotograficzny „Wszystkie Dzieci Świata". W styczniu 2009 roku, w ramach projektu pn. „Wypromowanie Pacanowa jako Europejskiej Stolicy Bajek poprzez cykl imprez i wydarzeń kulturalnych" zorganizowano Zjazd Postaci Bajkowych, Dziecięce Spotkania z Komiksem, VIII Festiwal Kultury Dziecięcej, Targi Edukacyjne oraz konkursy: „Moja ulubiona postać bajkowa" i IV Ogólnopolski Konkurs „Podróże Koziołka Matołka".

Europejskie Centrum Bajki przyciąga wycieczki (49. proc) i turystów indywidualnych (51.proc) z regionu, kraju oraz z zagranicy. W 2016 roku stworzono nową interaktywną krainę Soria Moria, opartą na skandynawskim modelu edukacji, a obecnie

prowadzona jest rozbudowa baśniowego kompleksu o fantastyczny Park Bajki, którego oddanie do użytku zaplanowano na rok 2020.

Dzięki znakomitemu pomysłowi ministra kultury Waldemara Dąbrowskiego, który w 70-tą rocznicę urodzin Matołka, 1 czerwca 2003, mianował uroczyście Pacanów Europejską Stolicą Bajek, dzięki środkom z Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz siedmiu latom dynamicznej działalności zespołu animatorów, powstała w woj. Świętokrzyskim instytucja porównywalna ze światowymi atrakcjami dla dzieci np. centrum kultury i rozrywki Astrid Lidren's w Vimmerby. W ten sposób kultura i turystyka wspierają świętokrzyską ekonomię.

Rozdział 1.
Koziołek Matołek buduje relacje z kulturą

Wprowadzenie

Cywilizacja to władza nad światem,
a kultura to miłość do świata

Antoni Kępiński (1918-1972) – polski psychiatra, humanista i filozof, twórca koncepcji metabolizmu energetyczno-informacyjnego i psychiatrii aksjologicznej

Kultura jest pojęciem, które nie tylko stanowi jeden z podstawowych terminów nauk humanistycznych i społecznych, rodowodem swym sięgając do czasów starożytnych, ale – w szerokim rozumieniu – jest terminem stosowanym w wielu kontekstach w języku potocznym, w dyskusjach nad wartościami, normami, postawami i obyczajowością czasów odległych i współczesnych. Etymologia terminu „kultura" wywodzi się od łacińskiego słowa *colere* – hodować (w znaczeniu: uprawiać ziemię), termin *cultura* bywa przywoływany w znaczeniu używanym już przez Marcusa Tuliusa Cycerona (106 p.n.e. – 43 p.n.e) w jego „Rozprawach tuskulańskich", w którym to tekście Cyceron rozszerzył pierwotne znaczenie „kultury" jako uprawy ziemi na obszar zjawisk kulturalnych odnoszących się do filozofii rozumianej jako kultura ducha: „*Cultura animi philosophia est*" (cytat za: Bednarski 2000, s. 7) (patrz także: Cyceron 2010; Reale 1999). Feliks W. Bednarski, dominikanin, stawia tezę, iż w starożytności łaciński termin *cultura* stosowano do określania tego, co uchodziło za godne szczególnej czci: bóstwa, mądrości, arystokracji (Bednarski 2000, s.7).

Jak pisze Antonina Kłoskowska: „Wyrażenie *kultura* z przydawką dopełniaczową utrzymało się w ciągu wielu stuleci i trwało, kiedy w krajach łacińskich zaczął wchodzić w użycie termin cywilizacja w szerokim rozumieniu, obejmującym całokształt społecznego dorobku w zakresie techniki, nauki, sztuki i politycznych urządzeń (...) Jak niegdyś kulturę – uprawę przeciwstawiano naturalnemu stanowi przyrody, tak cywilizację w XVIII w. uznawano za przeciwstawną pierwotnemu naturalnemu stanowi dzikich ludów". (Kłosowska 2011, s. 9-10). I dalej: „Dziedzictwo kulturalne, które

od dziesiątków tysięcy lat zastaje każda jednostka w momencie swego narodzenia, jest tak rozległe i złożone, że indywidualny wysiłek kulturotwórczy nie zdoła go zrównoważyć nawet w minimalnej części; drogi rozwoju kultury są tak różnorodne, że izolowany osobnik nie ma najmniejszych szans samodzielnego dotarcia do zdobyczy grupowych któregokolwiek z historycznych społeczeństw. Nikt nie jest w stanie wysnuć złożonej kulturalnej całości z zasobów własnej natury; każda jednostka musi być wprowadzona w kulturę swego społeczeństwa, aby stać się normalnym uczestnikiem grupowego życia (...) w obręb kultury wchodzą zachowania ludzkie podporządkowane wspólnym społecznym wzorcom i modelom" (Kłosowska 2011, s. 28-29).

Alfred L. Kroeber i Clyde Kluckhohn (1952) podkreślali już ponad pół wieku temu, że istnieje ogrom definicji terminu „kultura", co wynika z różnorodnych podejść do tego zagadnienia, w zależności więc od tego, jaki to jest sposób ujmowania tego pojęcia, rozróżnić można różne kategorie definicji: opisowo-wyliczające, historyczne, normatywne, strukturalne, czy genetyczne.

David Matsumoto i Linda Juang (2007, 2017) podkreślają, że termin „kultura" może odnosić się do różnych aspektów życia człowieka, poczynając od opisu cech (np. cech fizycznych człowieka, związanych z jego wyglądem), poprzez charakteryzowanie zachowań (np. typowych dla danej strefy geograficznej i kulturowej), postaw (np. wobec zjawisk kulturowych i wydarzeń kulturalnych), norm społecznych i obyczajowych, a także organizacyjnych przejawów kultury w danej strukturze (np. kultura organizacyjna danej firmy). Matsumoto i Linda definiują kulturę jako dynamiczny system reguł – jawnych i ukrytych, ustanowionych przez grupy i mających zapewnić tym grupom przetrwanie. Reguły te dotyczą wartości, przekonań, norm i zachowań, z którymi grupa się utożsamia, choć poszczególni przedstawiciele tej grupy w różny sposób uznają te reguły. Zasady obowiązujące w danej kulturze są utrwalane (kultywowane), przekazywane z pokolenia na pokolenie, mają więc stosunkowo trwały charakter, poddający się jednak stopniowym zmianom wraz z upływem czasu i pod wpływem ogólnych zmian zachodzących w skali makro (w świecie) i w skali mikro (w danej grupie). Zdaniem tych badaczy, terminem kultura posługujemy się przy opisie i wyjaśnianiu szerokiego spektrum czynności, zachowań, zdarzeń i struktur, obecnych w życiu społecznym (Matsumoto, Juang 2007, s. 21).

Samuel Huntington uważa zaś, iż kultura to wartości, normy, instytucje i sposoby myślenia, do których kolejne pokolenia danej społeczności przywiązują wielkie znaczenie (Huntington 2007, s. 48).

Tak więc, proces przekazywania i przyjmowania (tzw. interioryzacji) norm i wzorców kulturowych wynika z obowiązujących w danym społeczeństwie norm i wzorców zachowań, z którymi jednostka styka się już od najwcześniejszych faz swego rozwoju, przechodząc przez kolejne rozwojowe stadia rozwoju społecznego i moralnego. W procesie rozwoju moralnego, a co za tym idzie – rozwoju powiązanego z przyswajaniem i stopniowym rozumieniem oraz akceptowaniem norm (kulturowego i kulturalnego życia) dziecko przechodzi przez kolejne stadia tego procesu, różnie rozumiane i różnie nazywane przez psychologów rozwojowych. Przykładowo, Jean Piaget – wybitny

francuski psycholog – wskazuje na stadia tego rozwoju od początkowego poziomu tzw. realizmu moralnego (heteronomii), kiedy dziecko podporządkowuje się autorytetowi wychowawców (rodziców, opiekunów), aż do stadium tzw. moralności współpracującej (autonomii), kiedy system nakazów, zakazów i norm społecznych nie jest tylko zewnętrznym, narzuconym przez dorosłych systemem zasad, ale staje się systemem zrozumiałym i przyjętym (zinternalizowanym) przez jednostkę (Piaget 1967).

Normy, wartości, zasady moralne i postawy są silnie, immanentnie powiązane z kulturą, w której dorasta człowiek, w której uczy się zachowań społecznych, przechodząc od fazy lęku i zachowań prowadzących od unikania kary za nieprzestrzeganie norm, poprzez fazę odkrycia, i zrozumienia, czym są obowiązujące normy, aż po fazę świadomych i odpowiedzialnych wyborów moralnych, wynikających ze zrozumienia istoty i znaczenia norm, stanowiących podstawę życia społecznego, opartego na wzajemnym zaufaniu i szacunku społecznym.

Kultura w procesie socjalizacji odgrywa więc doniosła rolę. Rozwija się permanentnie, stanowiąc jeden z przejawów dynamicznego rozwoju społeczeństwa, przemian społecznych, wzorców i norm zachowań w procesie ustawicznej adaptacji i akomodacji człowieka (Thoreau 2006).

We współczesnym świecie społeczeństwa starają się uporządkować świat chaosu w świat względnie stabilnych struktur i ukierunkowanych procesów, zakładając, że porządek, kategoryzacja i system struktur sprzyjać będzie harmonijnego rozwojowi i obniżeniu niepokoju przed nieznaną przyszłością. Człowiek z jednej strony wiec dąży do opisu i poznania świata i jego przyszłości na drodze naukowej, z drugiej zaś – szuka tożsamości, ciągłości i poczucia przynależności poprzez pielęgnowanie przeszłości, poszanowanie dorobku kulturowego i zanurzenie się w sferze doznań kulturalnych i obcowania ze sztuką.

W rozwiniętych społeczeństwach sprzyjać temu mają powstające instytucje kultury, w których można odnaleźć inspirację kreatywnego rozwoju, natchnienie i wytchnienie zarazem, atmosferę wspólnoty kultury i sztuki, która buduje tożsamość społeczną, poczucie przynależności i współistnienia z grupą społeczną. Jest to szczególnie ważne w świecie, gdzie zmiany następują coraz szybciej, gdzie świat doznań przebiega zarówno w świecie realnych relacji, jak i wirtualnych bytów, gdzie czas wykracza poza rytm doby i pór roku, a nowe media są w stanie zwielokrotnić nasze przeżycia poznawcze i emocje.

Interesującym wydaje się więc być podjęcie badań nad zagadnieniem wpływu określonych działań, podejmowanych przez jedną z takich instytucji kultury, a mianowicie Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie na budowanie relacji ludzi z kulturą. A patrząc szerzej – zastanowienia się i zbadania relacji – między niezwykłym światem bajek, który w tym miejscu przenika i przeplata się z realnym światem inicjatyw kulturalnych – a realnymi potrzebami i oczekiwaniami odbiorców tego rodzaju działań. A więc odpowiedzi na pytanie: **czy można w sposób zamierzonym, celowy, a nawet- biznesowy – budować relacje człowieka z kulturą poprzez pomost, jaki stanowią bajki i inicjatywy podejmowane w krainie bajek – w Europejskim Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie?**

Prezentowane badania są kontynuacją badań autorki, prowadzonych w latach 2013-2015 w ramach Projektu badawczego „Koziołek Matołek zmienia. Systemowy projekt badawczy uczestnictwa dzieci i młodzieży w kulturze" (Mazurek-Kucharska 2015b, s. 18-30), realizowanego na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Obserwatorium Kultury w Instytucie Bajki Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie. Wyniki wspomnianych badań zostały przedstawione w zbiorowej publikacji, stanowiącej opis efektów badania zespołu badawczego (Kępczyk, Kasprzak (red.) 2015).[1]

Relacje z kulturą – rola kreatywności i otwartości na nowe doświadczenia, postaw i kontaktów społecznych

Zagadnienie budowania relacji jednostki i grup społecznych z kulturą jest jednym z aktualnych, ważnych i inspirujących zagadnień, podejmowanych przez badaczy na całym świecie. Od wielu lat, zapewne w związku z procesami globalizacji i wirtualizacji, wzrasta zainteresowanie badaniami nad kulturą, postawami wobec różnych zjawisk kultury oraz wpływem różnych czynników na odbiór i kreację kultury (Hofstede 1980; Taylor 1994, s. 154-174; Kowalik 2015; Kozielecki 2004).

Zdaniem psychologów, kultura przyczynia się do utrwalania, upowszechniania i umacniania podobieństw i różnic w repertuarze zachowań się ludzi, co – w konsekwencji – oddziałuje na tę kulturę, wytwarzając sprzężenie zwrotne między rzeczywistymi zachowaniami się ludzi a zachowaniami typowymi dla danej kultury (Matsumoto, Juang 2017, s. 25).

Poszerza się i rozwija krąg badań i analiz, realizowanych w ramach paradygmatu badań intrakulturowych i międzykulturowych, ukierunkowanych na interdyscyplinarne analizy, których celem jest opisanie powiązań między kulturą a rozwojem człowieka, rozwijaniem się tożsamości osobniczej i grupowej, rozwoju samoświadomości i osobowości pod wpływem zjawisk kulturowych i wpływów kultury (Lehman, Anderson 2017, s. 139-152; Matsumoto, Juang 2017; Hofstede 1991; Houtz, Ponterotto, Burger, Cherylynn 2010, s. 927-937; Nesdale, Robbe, Van Oudenhoven 2012, s. 1173-1191; Nguyen, Benet-Martinez, 2013, s. 122-159; Popescu, Borca, Baesu, 2014, s. 147-156; Robertson 2010, s. 185-193). Powstaje wiele badań i analiz, poświeconych zagadnieniom udziału społeczeństwa w kulturze, odbioru kultury, tolerancji wobec różnych kultur, a także roli kultury w edukacji, w procesie budowania prawidłowych, prorozwojowych relacji międzyludzkich, w promowaniu zdrowego stylu życia i rozwijaniu przedsiębiorczości (Gonzales 2017, s. 2017-2030; Hofstede 2003; McAllister,

1 Publikacja jest dostępna na stronie: http://instytutbajki.pacanow.eu/wp-content/uploads/2014/08/KMZ_web.pdf

Irvine 2000, s. 3-24; Urban 2007, s. 82-95; Simkhovych, 2009, s. 383-390; Yakunina, Weigold, Weigold, Hercegovac, Elsayed 2012, s. 533-540;

Prowadząc kwerendę prac naukowych poświeconych zagadnieniu kultury oraz relacjom człowieka z kulturą, przygniata ogrom opracowań na temat samej kultury jako zjawiska analizowanego w różnych kontekstach i w ramach różnych podejść teoretycznych i badawczych. Najbliższe intencji i celowi prezentowanych badań jest podejście interdyscyplinarne do zagadnienia relacji człowieka z kulturą i budowania tych relacji poprzez oddziaływanie inspirujących inicjatyw, podejmowanych przez instytucję kultury (takie jak Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie), a najbardziej trafna w odniesieniu do czynionych analiz jest wspomniana już definicja kultury, proponowana przez Davida Matsumoto i Lindę Juang (2007, 2017). Kultura – w rozumieniu wspomnianych badaczy – rozumiana jako dynamiczny system jawnych i ukrytych reguł to nie tylko wytwory kultury, ale to całokształt oddziaływań, jakie są podejmowane i jakie przyswaja sobie jednostka w trakcie jej uczestnictwa w kulturze. Kultura nie jest wymiarem osobniczym, jest wymiarem społecznym, wymiarem makro, odnoszącym się do grupy. Istnieje na wielu poziomach – wśród jednostek, wewnątrz poszczególnych grup (np. w ramach danej organizacji, wśród mieszkańców danej miejscowości lub makroregionu), a także w relacjach między różnymi grupami (np. między artystą a odbiorcami jego dzieła lub między instytucją kultury a interesariuszami). Każdy człowiek tworzy w swoim umyśle własną reprezentację kultury, w której jest zanurzony (Matsumoto, Juang 2017, s. 20).

Rozumiejąc w ten sposób kulturę, należy dostrzec, że zakres oddziaływań kultury nie sprowadza się do uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych (proponowanych np. przez instytucję kultury), ale roztacza się na całokształt wpływów i relacji, jakie zachodzą w wyniku tych oddziaływań między jednostkami (odbiorcami tych wydarzeń) a kreatorami tego rodzaju wpływów (instytucją kultury). Tworzy się więc rodzaj relacji o charakterze lokalnym (z udziałem społecznej lokalności), ponadlokalnym – z udziałem klientów odwiedzających instytucję kultury, ale także interesariuszy tej instytucji, np. działaczy samorządowych, przedstawicieli administracji rządowej, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców, czy członków grup zawodowych, takich, jak np. nauczycieli, pedagogów szkolnych, psychologów, terapeutów itd., zaangażowanych w realizacje programów dla dzieci i młodzieży poprzez włączanie uczniów w aktywne uczestnictwo w kulturze, rodziców i opiekunów najmłodszych odbiorców tych inicjatyw itd.). Relacje te budowane są także w przestrzeni o charakterze ponadregionalnym i ponadinstytucjonalnym, tworzone są bowiem wielowymiarowe relacje, których efekty odnoszą się (na zasadzie sprzężenia zwrotnego) do samej kultury, ale także do jej otoczenia i środowiska interesariuszy: przestrzeni edukacji, biznesu, polityki, a nawet demografii i rynku pracy (Geletkanycz 1997, s. 615-634; George, Zahra 2002, s. 5-9; Hagoort 1996; Hayton, George, Zahra 2002, s. 33-52; Herbig 1994; Jasiński 2004; Kawecki 2009, s. 128-140; Mazurek-Kucharska 2015a, s. 81-94; Nowak-Dziemianowicz 2012; Shane 1993, s. 59-73; Steensma, Marino, Weaver 2000, s. 591-609; Szarecki 2008; Szeman, Kaposy 2010; Szkołut 1999, s. 43-53; Winiarski 2017; Wojtczuk-Turek, Mazurek-Kucharska, Turek 2012).

Kreatywność i otwartość na nowe doświadczenia a relacje z kulturą

W wyniku badań empirycznych, przeprowadzonych w Europejskim Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Kępczyk, Kasprzak 2015) wykazano, że pobyt w ECB wpływa na rozwijanie pomysłowości, kreatywności i ogólnego rozwoju psychicznego dzieci. Szczególnie cenne jest stymulowanie pozytywnych emocji, budowanie relacji i aktywnych postaw wobec sztuki literackiej, plastycznej i teatralnej, kształtowanie postaw sprzyjających kreacji, pobudzających myślenie twórcze oraz zachęcanie do rozwijania wyobraźni, nawiązywania bezpośrednich relacji ze sztuką i jej twórcami (Mazurek-Kucharska 2015b).

Należy wspomnieć także o tym, że w badaniach prowadzonych na zlecenie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości[2], wykazano, że można zidentyfikować wiele barier, ograniczających rozwój aktywnych postaw wobec uczestnictwa w kulturze oraz ograniczeń w rozwoju kreatywności Polaków, zwłaszcza mieszkańców małych miejscowości, takich jak np. Pacanów, czy inne okoliczne miejscowości Województwa Świętokrzyskiego[3]. Na podstawie wyników cytowanych badań ujawniono, między innymi, iż ważnym czynnikiem stymulującym potencjał kreatywny jest wzrost orientacji indywidualistycznej społeczeństwa polskiego, przejawiający się w preferowaniu przez jednostki interesów własnych ponad interesy zbiorowe. Towarzyszy temu jednak niski poziom tzw. oddolnych inicjatyw mieszkańców, zwłaszcza małych miejscowości i obszarów wiejskich. Wykazano empirycznie istnienie makrosystemowych i strukturalnych czynników, wspierających kreatywność i innowacyjność oraz stymulujących postawy aktywnego udziału w działaniach prorozwojowych i kulturalnych. Autorzy badania, realizowanego dla PARP sugerują, iż należy wymienić: (1) stopniowy wzrost pluralizmu społeczno-kulturowego społeczeństwa polskiego (i rosnącą akceptację społeczną dla porządku pluralistycznego), (2) rosnącą (choć sto-

2 Raport końcowy Projektu: *Wspieranie postaw proinnowacyjnych przez wzmacnianie kreatywności jednostki*, IBC GROUP Central Europe Holding S.A. & Public Profits Sp. z o.o. na zlecenie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010.

3 Badanie prowadzono w okresie od 28 czerwca do 10 grudnia 2010 roku na terenie Polski (Bydgoszcz, Gniezno, Katowice, Kraków, Poznań, Warszawa oraz Wrocław). Przeprowadzono wywiady indywidualne (n=6) z ekspertami reprezentującymi środowisko psychologów biznesu, trenerów i coachów antropologów organizacji i pedagogów oraz dziewiętnaście badań fokusowych (160 uczestników), w których wzięli udział: przedsiębiorcy, pracownicy przedsiębiorstw, psycho- i socjoterapeuci, trenerzy i przedstawiciele firm szkoleniowych prowadzący szkolenia z zakresu rozwijania kreatywności, pracy grupowej, technik twórczego myślenia, pracownicy agencji doradczych i rekrutacyjnych oraz pracownicy działów HR, właściciele patentów i licencji, studenci uczelni technicznych oraz przedstawiciele administracji publicznej, izb i stowarzyszeń gospodarczych.

sunkowo wolno) mobilność przestrzenną społeczeństwa, (3) wszelkie przejawy obywatelskiej, oddolnej samoorganizacji społeczeństwa, przyjmujące postać tworzenia organizacji pozarządowych, obywatelskich inicjatyw prawnych itp., ujawniające się pod postacią *obywatelskiego nieposłuszeństwa* – w rozumieniu, jakie nadał temu terminowi Thoreau (2006).

Wśród zewnętrznych barier kreatywności i innowacyjności badani wskazywali najczęściej na dwie bariery: system edukacyjny oraz wzory wychowawcze. Innymi, stosunkowo często wymienianym społeczno-kulturowym czynnikiem blokującym kreatywność i innowacyjność okazały się być: niski poziom wzajemnego zaufania jednostek i niski poziom kapitału społecznego (por. Lewicka 2008).

Wiadomo, że dominująca w naukach społecznych perspektywa patrzenia na kapitał społeczny łączy ten termin przede wszystkim z kosztami transakcyjnymi – im większy kapitał społeczny tym niższe koszty transakcyjne i tym mniej ryzyka w obrocie gospodarczym. Jak podają autorzy badania, okazuje się jednak, że kapitał społeczny potrzebny jest i w innej roli: niezbędny jest on – trochę paradoksalnie – także jako amortyzator wspólnie podejmowanych ryzyk. Kształtowanie postaw otwartości na działania społeczne, kulturalne i artystyczne, podejmowane przez środowiska lokalne, może więc być wsparte przez proces podejmowania działań, które są traktowane jako „dziwne", „obce", „niepoważne", „śmieszne", „dobre dla dzieci" itd., a więc działań w dużym stopniu obejmujących inicjatywy wchodzenia zdarzeń kulturalnych (torowanych np. przez tradycję ludyczne, bajkowe, teatrów ulicznych, pokazów sztukmistrzów, publicznych działań typu performance itd.).

W wyniku przeprowadzonych badań wysnuto także wnioski, iż można wskazać na szereg cech polskiego systemu edukacji formalnej, który ogranicza w znacznym stopniu rozwój kreatywności i tłumi innowacyjność zachowań jednostki. W badaniach wskazywano najczęściej na następujące (tłumiące kreatywność i innowacyjność) cechy systemu edukacyjnego:

- premiowanie konformizmu pionowego i poziomego;
- premiowanie schematycznego myślenia;
- oparcie tzw. egzaminów zewnętrznych organizowanych przez Centralną Komisję Egzaminacyjną na (zbyt mocno) wystandaryzowanych kryteriach;
- brak zajęć/ przedmiotów, uczących kreatywnego myślenia, umiejętności twórczej pracy w zespole itp.;
- premiowanie rywalizacyjnych, nie zaś kooperacyjnych relacji w szkole/ na uczelni;
- brak tolerancji dla popełnianych błędów, absolutyzacja perfekcjonizmu;
- niski poziom tolerancji społecznej i zwłaszcza kulturowej w wielu szkołach;
- oparcie programów nauczania na rozmaitych systemach wiedzy kanonicznej, które są zamknięte i nie są modyfikowane (przykładem archaiczny kanon lektur, opór przed wprowadzeniem do programów nauczania *lektur filmowych*).

W tak przedstawionej perspektywie problemów wydaje się być więc szczególnie cenne włączanie innowacyjnych, prorozwojowych i ponadpokoleniowych inicjatyw, jakie podejmuje Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie.

Autorzy cytowanych badań wskazują ponadto na to, iż budowanie i wspieranie potencjału kreatywnego i postaw proinnowacyjnych oraz motywacji do uczestnictwa w kulturze i procesie twórczym wymaga, między innymi:

- **rozwijania kreatywności jednostek** (poprzez wzmacnianie kompetencji kulturowych, umiejętności twórczego, krytycznego, samodzielnego myślenia i działania, umiejętności technicznych, świadomości historycznej i wiedzy na temat tradycji i zmian kulturowych); jest to nie tylko zadanie instytucji edukacyjnych, ale również instytucji kultury, mediów publicznych i komercyjnych, organizacji pozarządowych;
- **udrażniania komunikacji i** wspierania współdziałania pomiędzy kreatywnymi jednostkami;
- wspierania wszelkich **inicjatyw prowadzących do podniesienia poziomu kapitału społecznego**, kapitału zaufania; szczególnie ważne wydaje się tu wspieranie oddolnych inicjatyw obywatelskich;
- **pobudzania i wspierania mobilności społecznej**;
- **podnoszenia poziomu tolerancji społeczno-kulturowej**;
- **budowania „publiczności" dla twórczych działań** (poprzez rozwijanie kompetencji społecznych i kulturowych jednostek, poprzez pobudzanie zainteresowania nowymi trendami i tendencjami kulturowymi, społecznymi, technologicznymi;
- **pobudzania nowych aspiracji jednostek** związanych z jakością życia, samorozwojem, emancypacją, podmiotowością.

Kluczowy termin, pojawiający się w prezentowanych badaniach to kreatywność, w różny sposób definiowana przez badaczy (Amabile 1996; Lubart 2001, s. 295-308; Guilford 1978; St-Louis, Vallerand 2015, s. 175-187;

Jedną z definicji proponuje Krzysztof Szmidt, zdaniem którego kreatywność: „stanowi zespół dyspozycji poznawczych, emocjonalno-motywacyjnych i behawioralnych, który umożliwia jednostce reorganizowanie dotychczasowych doświadczeń, odkrywanie i konstruowanie czegoś (rzeczy, idei, sposobu działania, sposobu postrzegania świata) dla niej nowych i wartościowych rzeczy, idei, sposobów działania i postrzegania świata) dla niej nowego i wartościowego)" (Szmidt 2003, s. 83).

Maciej Karwowski definiuje zaś kreatywność jako: „osobowościowy potencjał większości ludzi do osiągania znaczących – przynajmniej w skali psychologicznej – wyników w zakresie twórczości. Potencjał ten związany jest głównie z cechami charakterologicznymi – otwartością, wrażliwością na problemy oraz motywacją do działania, stąd zasadne jest wiązanie kreatywności zarówno z postawą twórczą, jak i ze zdolnościami twórczymi. Kreatywność może być traktowana jako wyjściowy, elementarny poziom twórczości – charakterystyczny dla większości zdrowych osób, warunek konieczny, ale niewystarczający, każdej aktywności o charakterze twórczym" (Karwowski 2009, s.27).

Wiesława Limont (2003) zwraca uwagę, iż w ramach humanistycznej refleksji o samorealizacji człowieka, pojęcie „kreatywność" zastąpiło pojęcie „twórczość".

W ten sposób pole znaczeniowe pojęcia „kreatywność" stało się bardzo szerokie, na co wskazują zestawienia kontekstów, takich, jak np.: kreatywne zachowanie, kreatywny marketing, kreatywne nauczanie, inteligencja kreatywna. Autorka podkreśla egalitarny aspekt i powszechność tego pojęcia: „koncepcja twórczości codziennej pozwala uznać za twórcze każde rozwiązywanie zadania, każdy przejaw aktywności, która w minimalnym nawet stopniu zmienia zastaną sytuację wewnętrzną lub zewnętrzną. Koncepcja ta przesuwa także punkt ciężkości z cechy wytworu na wewnętrzną aktywność podmiotu. Twórczość rozumiana jako kreatywność przestaje być cechą umysłu wybitnych twórców. Zastąpienie czy też zaakceptowanie pojęcia kreatywności przesuwa punkt ciężkości z wytworu na wewnętrzną aktywność podmiotu, na traktowanie twórczości jako działalności podmiotowo sprawczej" (Limont 2003, s. 18). Zdaniem innych psychologów, twórczość należy rozumieć w węższym sensie, jako działanie przynoszące efekt w postaci określonego wytworu, kreatywność zaś jest działaniem, którego wynikiem nie musi być wytwór, jednak posiadające walor twórczy, gdyż warunkuje, np. wzrost sprawności w danym obszarze (twórczość w sensie potencjalności). Kryterium różnicującym omawiane terminy można zatem uczynić rezultat działania (Wojtczuk-Turek, Mazurek-Kucharska, Turek 2012).

- W stymulowaniu wzajemnego wzmacniania się oddziaływań kultury i kreatywności szczególnie ważne staje się nawiązanie do zaleceń, formułowanych przez Witolda Dobrołowicza (1995), a mianowicie: podmiotowości, doceniania wyobraźni, dywergencyjnego podejścia do problemów, doceniania pomysłowości i oryginalności, intuicji, prognostyczności oraz tworzenia klimatu psychospołecznego w pracy zespołowej.
- O słuszności tych postulatów świadczą wyniki wspomnianych, szeroko zakrojonych badań jakościowych i ilościowych (Wojtczuk-Turek, Mazurek-Kucharska, Turek 2012).[4] Warto nadmienić, że te właśnie warunki prorozwojowe spotykamy w interakcyjnych działaniach, jakie są podejmowane w Europejskim Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie.

Czynnikiem, który jest niezbędny do rozwoju klimatu kreatywności oraz ponadpokoleniowej, środowiskowej atmosfery wspólnoty i wspólnego dzielenia się dorobkiem kulturowym jest niewątpliwie czynnik, który w psychologii określany jest jako otwartość na nowe doświadczenia. Od wielu lat badacze zwracają uwagę na fakt, że określone postawy mają wpływ na sposób spostrzegania, analizowania i przetwarzania informacji o świecie i sobie samym, gromadzenia wiedzy

4 Badania były przeprowadzone z wykorzystaniem metod jakościowych (indywidualne wywiady pogłębione – IDI oraz zogniskowane wywiady grupowe – FGI) oraz ilościowych (kwestionariusz ankiety); badania były prowadzone wśród nauczycieli (n=1124) szesnastu województw, dyrektorów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, ekspertów w zakresie edukacji ustawicznej, ekspertów w zakresie rozwoju kreatywności i komunikacji w działaniach pedagogicznych oraz wśród doradców zawodowych.

i inteligentnego korzystania z wiedzy i doświadczenia (Guilford 1978; Chlewiński 1991; Maruszewski 2001; Mazurek-Kucharska 2007; Nęcka, Orzechowski, Szymura 2006). Otwartość na nowe doświadczenia jest wskazywana jako jeden z najważniejszych czynników rozwoju osobowości. Wymiar ten jest bezpośrednio związany z motywacją do poznawania świata, chęcią zdobywania doświadczeń i ukierunkowaniem na kreatywne poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań. Czynnik ten opisuje tendencję jednostki do poszukiwania i pozytywnego wartościowania doświadczeń życiowych, postawę tolerancji wobec nowości i ciekawość poznawczą. Osoby o dużej otwartości są żywo zainteresowane zjawiskami zarówno świata zewnętrznego, jak i wewnętrznego oraz mają życie bogatsze pod względem liczby doświadczeń i przeżyć. Osoby o niskiej otwartości są natomiast konwencjonalne w zachowaniu i konserwatywne w poglądach.

Warto nadmienić, że otwartość na nowe doświadczenia, najbardziej za wszystkich cech osobowości, wiąże się z cechami intelektu. Związek ten dotyczy jednak raczej zdolności do myślenia dywergencyjnego i kreatywności niż zdolności do myślenia konwergencyjnego i inteligencji akademickiej.

Otwartość na nowe doświadczenia ma, jak wykazały badania empiryczne, olbrzymie znaczenie w procesie rozwoju kreatywnego myślenia i kreatywnych zachowań się ludzi w trakcie kontaktów interpersonalnych (Aluja, Garcia, Garcia 2003, ss. 671–680; George, Zhou 2001, ss. 513-524; Harris 2004, ss. 913-929; Homan, Hollenbeck, Humphrey, Van Knippenberg, Ilgen, Van Kleef 2008, ss. 1204-1222; McCrae 1987, ss. 1258-1265]. Osoby charakteryzujące się wysokim poziomem otwartości na nowe doświadczenia mają szczególne predyspozycje do nawiązywania i podtrzymywania kontaktów międzyludzkich, pielęgnowania relacji i budowania poczucia wspólnoty.

Znaczenie otwartości na nowe doświadczenia przywołuje się także w kontekście koncepcji tzw. inteligencji kulturowej (ang. *cultural intelligence*) i ilorazu inteligencji kulturowej (CQ), czyli zdolności jednostki do funkcjonowania i skutecznego zarządzania w zróżnicowanym kulturowo środowisku. Zdaniem badaczy istnieje powiązanie między otwartością na nowe doświadczenia, zdolnością adaptacyjną (ang *adaptive performance*) a inteligencją kulturową [Oolders, Chernyshenko, Stark 2015, ss. 145-158]. To właśnie otwartość na nowe doświadczenia w dużym stopniu wpływa na poziom inteligencji kulturowej. Osoby, które w kontaktach interpersonalnych wykazują ową otwartość, a także posiadają zdolności adaptacyjne, osiągają wyższy poziom ilorazu inteligencji kulturowej – łatwiej adaptują się do nowego kulturowo środowiska, lepiej w nim sobie radzą, odnajdują efektywne, kreatywne sposoby rozwiązywania napotykanych problemów, budując poprawne relacje i dobrze orientując się z nowej kulturowo rzeczywistości.

Stymulowanie postawy otwartości na nowe doświadczenia, kreowanie nowych, niezwykłych, „bajkowych" przestrzeni doświadczeń sprzyja stymulowaniu kreatywności oraz wzmacnia i rozwija inteligencję kulturową, tak ważną w naszej współczesnej, interkulturowej i globalnej rzeczywistości. Przykładem tego typu „eksperymen-

talnej" przestrzeni jest niewątpliwie Kraina Soria Moria w Europejskim Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie.[5]

Postawy a relacje z kulturą – kształtowanie postaw poprzez świat bajek

Problematyka badania postaw w kontekście rozwoju człowieka i jego relacji społecznych z otoczeniem na długą tradycję badawcza w obszarze nauk społecznych. Sam termin „postawa" (ang. *attitude*) jest różnie definiowany[6], badacze są jednak zgodni co do tego, że podstawową cechą postaw jest ich relacyjność (postawa wobec – ang. *attitude toward, attitude towards*) – postawy opisują bowiem stosunek człowieka do określonego stanu rzeczy, zjawiska, zdarzenia, światopoglądu, zachowania itp. W polskiej socjologii i psychologii przyjęła się, klasyczna już, definicja Stefana Nowaka, zgodnie z którą „postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu" (Nowak 1973 s. 23).

Większość autorów podkreśla, że postawy mają charakter trwały, poddają się jednak wpływowi społecznemu i modyfikacji (Chlewiński 1987). Można je wiec kształtować w trakcie edukacji, wychowywania, w procesie formowania zachowań poprzez naśladownictwo i trening społeczny. Możliwe jest więc kształtowanie, zwłaszcza w młodym człowieku, postaw wrażliwości poznawczej i estetycznej, ciekawości świata, otwartości na nowe doświadczenia i zmianę, gotowości do dzielenia się wiedzą i pomysłami, itp.

Kształtowanie postaw, o czym doskonale wiedzą nie tylko pedagodzy i psychologowie, ale każdy świadomy rodzic, odbywa się w każdej chwili, w różnych sytuacjach społecznych, pod wpływem różnych bodźców i w wyniku oddziaływania różnych osób. Dlatego właśnie na rodzicach i opiekunach, nauczycielach i wychowawcach spoczywa olbrzymia odpowiedzialność w zakresie przekazywania i modelowania postaw

5 http://centrumbajki.pl/oferta/kraina-soria-moria/ [odczyt: 2017-09-30]

6 Np. Waldemar Domachowski wskazuje, że sam termin „postawa" pojawił się ponad osiemdziesiąt lat temu i został powołany po to, aby psychologia i socjologia miały wreszcie koncepcję, która pozwalała wyjaśniać ludzkie zachowania, ale wraz z rozwojem tej koncepcji pojawiało się coraz więcej wątpliwości co do tego, czy znajomość czyichś poglądów wobec jakiegoś obiektu i związanych z tym emocji rzeczywiście pozwala *przewidywać* czyjeś działanie w odniesieniu do tego obiektu lub choćby pozwala na identyfikacje wszystkich uwarunkowań już po wystąpieniu określonego zachowania wobec tego obiektu (Domachowski 1998, s. 114.)

prorozwojowych, zgodnych z wartościami i normami społecznymi. Rozwój dziecka odbywa się bowiem nie tylko poprzez stymulację poznawczą, ale także emocjonalną. Wprowadzanie dziecka w świat wartości, norm i wyborów moralnych dokonuje się najwcześniej poprzez zaznajomienie młodego człowieka z tymi wymiarami w świecie bajek, baśni i legend, stanowiących inspirację do rozmów, przeżyć, interpretacji na temat problemów, z którymi dziecko będzie stopniowo stykało się w świecie, do którego wchodzi poprzez rozbudowujące się kontakty i relacje społeczne.

Jak pisze Alina M. Basak: „Bajka psychoedukacyjna ma na celu wprowadzenie zmian w szeroko rozumianym zachowaniu dziecka, czyli rozszerzenie możliwego repertuaru zachowań. Dziecko zdobywa doświadczenie poprzez bajki, uczy się, jakie wzory zachowania należy wykorzystać, rozwija swoją samoświadomość. Bajki te powinny mówić o emocjach, o rozwijaniu świadomości emocjonalnej, uczyć rozpoznawać i nazywać emocje, mają uczyć optymizmu, rozwijać empatię, dawać do zrozumienia, jak ważna jest przyjaźń i dobre relacje z innymi (Basak 2012, s. 213). I dalej dodaje: bajka spełnia głównie funkcje adaptacyjne i rozwojowe w życiu dziecka. Dzięki bajkom dziecko nadaje sens własnemu istnieniu, wydobywa się z chaosu i dużej ilości wrażeń, których na kolejnym etapie swojego rozwoju nie umie uporządkować. Dobro i zło rozpoznaje w sobie i w świecie. Dlatego bajka oferuje dziecku pomoc psychologiczną i filozoficzno-metafizyczną" (s. 214). Ponadto, zdaniem Basak: „Bajki pełnią znaczącą rolę w rozwoju moralnym dziecka. Pozwalają bez lęku spojrzeć na swoje problemy i uczą jak pomagać sobie samemu i innym w trudnych sytuacjach. Bajki uczą dziecko pozytywnego myślenia o sytuacjach lękotwórczych. Rozbudzają dziecko wewnętrznie i dostarczają mu bardzo dużo radości" (s.215).

Bajki, baśnie i legendy stanowią ważny element wspomagający kształtowanie postaw dziecka, wzbogacając jego rozwój poznawczy, emocjonalny i społeczny. Pełnią także rolę terapeutyczną w procesie leczenia dzieci z różnymi wadami rozwojowymi, zaburzeniami w funkcjonowaniu społecznym, a także w terapii dzieci po urazach emocjonalnych i doświadczeniach traumatycznych (Basak 2012 s. 211-227; Bettelheim 1985; Brett 1998; Mikita 2009; Molicka 2002; Nitsch 2001; Papuzińska 1981; Steinke-Kalembka 2017).

Kontakty społeczne – pomost w relacjach z kulturą

Człowiek od dnia narodzin zanurzony jest w szeroko rozumianej kulturze. Powoli, w toku wczesnych faz rozwoju osobniczego zaczyna rozpoznawać, identyfikować, kategoryzować, etykietować, nazywać, opisywać, a wreszcie tworzyć i interpretować zjawiska wynikające z tych relacji. Zaczyna także aktywnie uczestniczyć i współtworzyć kulturę, przejmując, najpierw spontanicznie i z entuzjazmem, a potem w sposób bardziej uwikłany, inicjatywy związane z kreowaniem i przeobrażaniem świata. We wszystkich tych działaniach funkcjonuje w otoczeniu innych ludzi. Krąg relacji stale poszerza się, zmianie ulega rodzaj i jakość tych kontaktów, część z nich przemija, inne na trwale odciskają się w historii życia, jedne maja charakter epizodyczny i ulotny,

inne zaś wywierają olbrzymi wpływ na kształtowanie się tożsamości, samooceny, osobowości, obrazu siebie w relacjach ze światem.

Kultura jest immanentnie powiązana z kontaktami międzyludzkimi i relacjami społecznymi.

Relacje te stanowią pomost między człowiekiem a kulturą, między światem wewnętrznym a światem zastanym i kreowanym przez innych. Istota i jakość tych relacji decyduje o tym, jak będziemy czuć się i jak będziemy żyć w danej kulturze oraz czy będziemy chcieli i mogli współtworzyć tę kulturę, czy też umkniemy do świata innej, bliższej naszym oczekiwaniom, kultury.

Wśród wielu czynników, leżących u podłoża relacji społecznych i jakości kontaktów międzyludzkich psychologowie wymieniają na ogół kilka zmiennych. Niewątpliwie ważną determinantą jakości kontaktów międzyludzkich na danym etapie naszego życia są nasze dotychczasowe doświadczenia, które budowały bagaż osobistych wspomnień, pozytywnych i negatywnych przeżyć w kontaktach z ludźmi, nasze wcześniejsze uczucia stymulujące nasz rozwój zaufania do innych, a także raniące nas urazy i traumy, wynikające z tych kontaktów.

Wiadome jest, że osoby o odmiennym bagażu doświadczeń, a przez to różnym poziomie dojrzałości, w różny sposób będą reagowały na pojawiające się i narastające negatywne przeżycia, takie jak np. niepokój, lęk, irytacja, zniecierpliwienie, poczucie opuszczenia, straty czy wyalienowania, obawa przed przyszłością, niepokój w własny los i los rodziny, poczucie bankructwa (finansowego lub psychicznego) itd. Treść emocji zależy od tego, do jakiego obiektu się odnoszą (np. małżonka, przełożonego, współpracownika itd.), ale także od stopnia dojrzałości jednostki i czasu pozostawania w nieakceptowanej sytuacji zmiany. Emocje te często zmieniają się w czasie: mogą przechodzić od gwałtownych (np. gniew, agresja, podenerwowanie, irytacja), które mobilizują do działania, aż do pasywnych (takich jak np.: zniechęcenie, apatia, poczucie bezradności, beznadziejności itp.). Dla osób dojrzałych, które doświadczyły w przeszłości podobnych sytuacji i wyszły z nich wzmocnione poprzez doświadczenie własnej skuteczności, sytuacja zmiany nie wzbudza tylko niepokoju, ale otwiera perspektywę dalszego rozwoju. Jest spostrzegana jako szansa kolejnego wyboru, który być może nigdy nie pojawiłby się, gdyby owa zmiana nie nastąpiła (np. konieczność zmiany pracodawcy, poszerzenia swoich kompetencji w związku ze zmianą stanowiska lub zmianą zawodu). Osoby przeżywające stan szczególnie silnej rozbieżności i negatywnych emocji, zagrażających (choćby w subiektywnej ocenie) ich poczuciu własnej egzystencji, płacą najwyższą cenę. Koszt psychologiczny, jaki ponosi człowiek w sytuacji konfrontacji z nieakceptowaną sytuacją, stanowić może zagrożenie jego systemu regulacji psychicznej i rodzić poważne następstwa w sferze funkcjonowania poznawczego, emocjonalnego i społecznego (Oleś 2012, s. 83-88).

Jako interesujący przykład, ilustrujący kontekst kultury w uwikłanych relacjach międzyludzkich można przytoczyć przykład analiz, prowadzonych przez neopsychoanalityków (uczniów i następców Zygmunta Freuda). Tak więc, Harry S. Sullivan (1892–1949) – neopsychoanalityk, uczeń Zygmunta Freuda, podkreślał znaczenie relacji interpersonalnych w kształtowaniu się osobowości. Jego pogląd, zakładający, że osobowość zorga-

nizowana jest ze zdarzeń interpersonalnych, a nie relacji intrapsychicznych (w świecie przeżyć wewnętrznych), a więc kształtuje się w wyniku kontaktów z innymi ludźmi, nie zaś w wyniku procesów zachodzących wewnątrz samej psychiki, stał się przełomowym momentem w rozumieniu nie tylko istoty rozwoju osobowości, ale w rozumieniu relacji terapeutycznej między psychiatrą a jego pacjentem. Dzięki analizom poczynionym przez neopsychoanalityków zwrócono, miedzy innymi, uwagę na rolę kultury, środowiska społecznego i wychowania dziecka jako czynników, kształtujących jego osobowość. Zgodnie z analizami, przeprowadzonymi np. przez Karen Horney, dominującym problemem tzw. neurotycznej osobowości naszych czasów jest frustracja (Horney, 1937 – wyd. polskie 2007). Wynika ona z niezaspokojenia ważnych potrzeb emocjonalnych, w konsekwencji prowadząc do pojawienia się lęku i wrogości. Wrogość jednak – jako uczucie nieakceptowane społecznie, jest wypierana. Przyczynami wypierania wrogości są bezradność, strach, dążenie do, chociażby złudnej, miłości oraz poczucie winy, które wiąże się z manifestowaniem wrogości. Człowiek wypiera wrogość, ponieważ czuje się bezradny i zdaje sobie sprawę z tego, że jej okazanie wywoła karę otoczenia społecznego. Okazanie najmniejszej oznaki wrogości wywołuje poczucie winy, ponieważ takie zachowanie nie jest akceptowane społecznie i spotka się z napiętnowaniem i odrzuceniem, a więc – utratą sympatii i znaczenia w grupie. Czyż nie spotykamy tego rodzaju zachowań i skrywanej wrogości w wielu środowiskach, np. w korporacjach, gdzie kultura organizacyjna i reguły wzajemnych relacji wykluczają okazywanie nie tylko wrogości, ale nawet niezadowolenia? Czyż tego rodzaju reguły nie stają się przyczyną kumulowanych konfliktów, prowadzących często do narastających lub wybuchających nagle aktów agresji, które mogą doprowadzić do poważnego kryzysu w relacjach? W jaki sposób człowiek radzi sobie w takiej sytuacji? Czyż nie na przykład tak, jak opisuje to Horney: prezentuje zachowania uległe (manifestujące się na przykład nadmierną, kontrolowana uprzejmością i wystudiowaną kulturą osobistą w relacjach interpersonalnych), zabiega o miłość i uznanie (okazując na przykład sympatię wobec osób znaczących i budując z nimi, często nieformalne, koalicje) lub stara się zdobyć władzę (budując swoją możliwie najsilniejszą pozycję w hierarchii organizacji)? A jeśli działania te są zawodne (ponieważ nie jest w stanie osiągnąć któregoś w wymienionych powyżej celów, budujących poczucie bezpieczeństwa) – włącza mechanizm izolacji: wycofuje się z relacji, minimalizuje kontakty interpersonalne i maksymalizuje samodzielność, sprowadzając relacje z innymi osobami jedynie do niezbędnych kontaktów zadaniowych.

Podany przykład ilustruje jednocześnie zjawisko wzajemnego przenika się kultury i relacji społecznych, do tego stopnia uwikłanych powiązań, że trudno jest stwierdzić, który z tych czynników (kultura, czy kontakty i relacje) jest pierwotny, a który wtórny? Czy relacje budują kulturę, czy kultura stwarza wzorzec relacji? Czy poprze oddziaływanie kultury można zmienić relacje i jakość kontaktów międzyludzkich?

Warto przy tym kontekście rozważań nad powiązaniami kultury z zachowaniami i relacjami międzyludzkimi, przytoczyć opinię Davida Matsumoto i Lindy Juang (2007): „Kultura istnieje nie tylko we wszystkich jednostkach należących do danej grupy, ale również jako zjawisko społeczne – etykieta opisująca „zaprogramowane"

wzory zachowań, które sobie przyswoiliśmy i do których przywykliśmy. Jako etykieta społeczna, kultura żyje własnym życiem, utrwalając zachowania, które ulegają jej wpływowi. Z kolei owe zachowania na zasadzie sprzężenia zwrotnego utrwalają społeczną etykietę kultury. Kultura ma zatem naturę cykliczną i opiera się na dwukierunkowym sprzężeniu zwrotnym między swymi właściwościami jako etykiety społecznej a indywidualnymi zachowaniami swoich członków" (s. 31).

Metodyka badań

Celem badań realizowanych w ramach Komponentu pierwszego; „Koziołek Matołek buduje relacje z kulturą", realizowanego w ramach Projektu „Koziołek Matołek rozwija i uczy" było rozpoznanie potrzeb, oczekiwań i postaw wobec kultury, zainteresowania inicjatywami podejmowanymi przez instytucje kultury – przede wszystkim w Europejskim Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, w wyniku których możliwe byłoby sformułowanie wniosków co do postaw wobec kultury i udziału w zdarzeniach kulturalnych.

Pytania badawcze

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jakie są czynniki, identyfikowane przez osoby badane, mające – zdaniem tych osób – wpływ na ich wybory i uczestnictwo w kulturze?
2. Dlaczego – zdaniem respondentów – udział w kulturze jest ważny w życiu?
3. W jakich inicjatywach kulturalnych respondenci biorą udział?
4. Kto jest osobą wspomagającą udział respondenta w kulturze?
5. Jaka rolę – zdaniem autora bajek i ekspertów z dziedziny kultury, komunikacji społecznej i mediów – pełnią bajki w rozwoju dziecka i w budowaniu jego relacji z kulturą?
6. Czy udział w inicjatywach kulturalnych, nawiązujących do tradycji bajek wpływa – zdaniem respondentów – na atrakcyjność oferty zdarzenia kulturalnego?
7. W jaki sposób można wspierać motywację ludzi do uczestnictwa w kulturze?
8. Jakie inicjatywy różnych instytucji kultury są – zdaniem badanych – najcenniejsze w procesie motywowania ludzi do udziału w kulturze?
9. Jaki rolę w procesie budowania relacji z kulturą pełni Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie?

Metody badawcze

W procesie badawczym zastosowano dwa rodzaje badań:

Badania ilościowe z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusz ankiety, zawierającego zestaw pytań zamkniętych ze wskazanymi wariantami kategorii odpowie-

dzi oraz zestaw pytań otwartych, dzięki którym respondent mógł w dowolny sposób, swobodnie, posługując się swoim naturalnym stylem wypowiedzi przedstawić własną opinię na postawione pytanie (patrz: Załącznik 1).

Badania jakościowe – indywidualny wywiad pogłębiony (ang. *Individual-in-Depth Interview* – IDI) przeprowadzony z przedstawicielami ekspertów z dziedziny kultury według jednolitego scenariusza rozmowy, który w naturalny sposób mógł zostać rozbudowany o nowe wątki wypowiedzi (patrz: Załącznik 2).

Organizacja i przebieg badań

Badania ilościowe przeprowadzono w okresie od listopada 2016 roku do czerwca 2017 roku.

Wzięło w nich udział 128 osób, przy czym do etapu analizy danych dopuszczono 100 arkuszy kwestionariusza, pozostałe odrzucono ze względu na braki w wypełnianej ankiecie (pozostawienie pustych pól przeznaczonych na udzielenie odpowiedzi). W badaniach wzięli udział studenci dziennikarstwa i komunikacji społecznej, pedagogiki i filologii z dwóch warszawskich uczelni.

Badania jakościowe przeprowadzono w październiku i listopadzie 2017 roku. Wzięło w nich udział ośmiu ekspertów z obszaru kultury, którymi byli autorzy bajek i słuchowisk radiowych, dziennikarze i eksperci w zakresie mediów, artyści malarze i graficy, filozof kultury, pedagog i ekspert Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz osoby zaangażowane w inicjatywy ECB, regularnie współpracujące i uczestniczące w inicjatywach tej instytucji kultury.

Koziołek Matołek buduje relacje z kulturą. Badania ilościowe

Na podstawie analizy wyników badania ilościowego, przede wszystkim po wnikliwej analizie odpowiedzi na pytania otwarte, zawarte w kwestionariuszu ankiety, można sformułować kilka wniosków, uporządkowanych według problematyki pytań badawczych.

Wątek pierwszy, związany z pytaniem badawczym**: Jakie są czynniki, identyfikowane przez osoby badane, mające – zdaniem tych osób – wpływ na ich wybory i uczestnictwo w kulturze?**

Zdecydowana większość badanych (65%) jako główny czynnik (motyw) wpływający na ich wybory i uczestnictwo w kulturze podaje koszt (cenę) udziału w wydarzeniu kulturalnym oraz miejsce wydarzenia (35%) i odległość od miejsca zamieszkania (20%). Natomiast 33% uważa, że najważniejszym motywem jest dla nich to, czy dysponują czasem wolnym, aby poświęcić go kulturze, a jeśli ten czas mają, to chcą, wybierając się na jakieś wydarzenie kulturalne uczestniczyć w nim ze znajomymi (20%), a niektórzy twierdza nawet, że takiego wyboru dokonują pod wpływem znajomych lub

decydują się na udział, ponieważ tam właśnie tych znajomych mogą spotkać (18%). Zaledwie 18% badanych podaje, że o ich wyborach udziału w kulturze decyduje chęć poznania innych ludzi, kolejne 15% czyni to, chcąc poszerzyć swoją wiedzę i zainteresowania. Jedna osoba(!) podaje, że uczestnictwo w kulturze to jej pasja, dwie osoby twierdzą, że taka aktywność przynosi nowe doświadczenia, a pięć osób (!) wskazuje, że uczestnictwo w kulturze i związane z tym wybory stwarzają szansę na rozwój osobisty.

Wyniki te pokazują smutną rzeczywistość – uczestnictwo w kulturze studentów kierunków studiów ściśle powiązanych z kulturą odbywa się „przy okazji", pod wpływem lub ze względu na znajomych, a tematyka wydarzenia i jego wartość artystyczna prawie się nie liczą, ponieważ decyduje dostępność finansowa i czas, który warto przeznaczyć na uczestnictwo w kulturze.

Wątek drugi, związany z pytaniem badawczym**: Dlaczego – zdaniem respondentów – udział w kulturze jest ważny w życiu?**

Wskazując na pozytywne konsekwencje udziału w kulturze 25% badanych uważa, że jest to czynnik sprzyjający rozwojowi osobistemu, rozwojowi osobowości, a 15% przyznaje, że kontakt z kulturą poszerza wiedzę i horyzonty. Dla 45% respondentów najważniejszym argumentem udziału w kulturze jest możliwość atrakcyjnego, kulturalnego spędzenia wolnego czasu. Pięć osób przyznaje, że stwarza to szansę na zdobycie nowych doświadczeń, a pojedyncze głosy wskazują na takie korzyści, jak: możliwość poznania własnego regionu, poszerzenie kręgu znajomych, zdobycie nowych doświadczeń. Trzy osoby podają, że ważne jest to, iż kultura bawi. Jedna osoba (!) jest zdania, ze udział w kulturze jest ważny, ponieważ tak przekazywane są wartości. Jedna osoba (!) wskazuje także na to, że proces ten sprzyja rozwojowi samoświadomości. Dwoje badanych podaje, że udział w kulturze pozwala wspierać artystów. Wypowiedzi badanych wskazują, że – poza wyjątkami – na ogół udział w kulturze rozumiany jest jako udział w wydarzeniach kulturalnych, co wydaje się być zbyt wąskim rozumieniem problemu, zwłaszcza przez studentów kierunków kształcących w obszarze ważnych wymiarów kultury.

Wątek trzeci – związany z pytaniem badawczym**: W jakich inicjatywach kulturalnych respondenci biorą udział?**

Zdecydowana większość respondentów (78%) podaje, iż jest to Internet (!), co oznacza, że nośnik informacji i źródło pozyskiwania tych informacji jest rozumiany przez badanych jako inicjatywa kulturalna (!). Na drugiej pozycji plasuje się kino (64%), a następnie biblioteka (62%), koncerty (43%) i teatr (12%) oraz festiwal (9%). Sporadycznie wybierana jest kategoria: gra miejska i Noc Muzeów. Zaledwie dwie osoby wskazały na udział w warsztatach kulturalnych i artystycznych.

Wątek czwarty – związany z pytaniem badawczym**: Kto jest osobą wspomagającą udział respondenta w kulturze?**

Respondenci wskazują najczęściej, że osobami wspomagającymi ich udział w kulturze jest cała rodzina (93%), a następnie przyjaciele (91%) i znajomi (66%). Dwie osoby wskazują na wsparcie ze strony sąsiadów.

Wątek piąty – związany z pytaniem kwestionariuszowym: **Gdyby na terenie Europejskiego centrum Bajki w Pacanowie funkcjonowały bezpłatne strefy kultury (kino, teatr, koncerty, wernisaże itp.) dające szanse udziału w kulturze, własnej prezentacji, dyskusji, festiwali itp. z zakresu wpływu Koziołka Matołka i innych bajek na kreatywne inicjatywy młodych ludzi, to czy chętnie wziąłbyś w nich udział?**

Prawie wszyscy respondenci podali, że bardzo chętnie lub chętnie wzięliby udział w takiej inicjatywie (94%), nikt nie zaznaczył kategorii odpowiedzi: „niechętnie" lub „nie wiem".

Koziołek Matołek buduje relacje z kulturą. Badania jakościowe

Sylwetki rozmówców

Wywiady zostały przeprowadzone z ośmioma ekspertami, którzy są twórcami kultury, doświadczonymi pedagogami i wykładowcami akademickimi, autorami utworów dla dzieci oraz publikacji naukowych w zakresie kultury, mediów, pedagogiki i komunikacji społecznej.

Poniżej przedstawiono krótkie informacje o każdym z ekspertów.

Krzysztof Ćwierniewski – absolwent szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (Wydział Technologii Drewna), absolwent i doktorant Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, artysta-grafik i fotograf, wykładowca akademicki, zaangażowany we współpracę ze studentami w zakresie wspierania ich rozwoju osobistego i kompetencji twórczych. Laureat konkursów, m.in. w ramach takich wydarzeń, jak: V Warszawski Festiwal Fotografii Artystycznej 2009 r. (I miejsce, I nagroda Canona, wyróżnienie Muzeum Powstania Warszawskiego); III Warszawskie Biennale Sztuki Mediów 2010 r. (III miejsce); II Konkurs Multimedialnych Szopek Krakowskich 2011 r. (III miejsce); XVIII Edycja Kon-kursu Grafika Warszawska – luty 2011 (Nagroda Dziekana ASP, Nagroda Artinfo.pl), realizator wielu autorskich wystaw artystycznych.

Katarzyna Gajlewicz-Korab – adiunkt w Instytucie Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego, medioznawcza. Realizuje projekty badawcze dotyczące medioznawstwa europejskiego, m.in.: Lemel, 2014-2015, Lemel, 2015-2016, LEMEL – L'Europe dans les médias en ligne – est une étude comparative, internationale, en réseau. Autorka ponad trzydziestu znaczących publikacji naukowych dotyczących komunikacji społecznej i mediów.[7]

7 Szczegóły na: https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/persons/949892/Katarzyna_Gajlewicz-Korab

Halina Hrycko-Nowakowska – absolwentka wydziału Filologii Węgierskiej na Uniwersytecie Warszawskim oraz Podyplomowych Studiów Dziennikarskich na Uniwersytecie Warszawskim. Dziennikarka Telewizji Polskiej, gdzie od 1975 roku współpracowała z redakcją Publicystyki międzynarodowej i redakcją filmową TVP. Dla tych redakcji przetłumaczyła z języka węgierskiego na polski kilkanaście filmów fabularnych, dokumentalnych i reportaży. Pracowała jako asystentka reżysera filmu dokumentalnego o Adamie Hanuszkiewiczu i Teatrze Narodowym dla telewizji węgierskiej. Jednak najważniejsze dla Haliny Hrycko-Nowakowskiej były – w Jej opinii – były prace dziennikarskie. Początkowo, oczywiście, były to podstawowe zadania, takie, jak realizacja tematów reporterskich, sond ulicznych, czy materiałów montażowych. Pierwszym samodzielnym, dużym programem była audycja pt. „Siedem Anten" dla pierwszego programu TVP. Po zawieszeniu w 1983 roku stanu wojennego wróciła do TVP i została najpierw sekretarzem programu TVP2, a następnie kierownikiem redakcji widowisk artystycznych. Poprowadziła dla TVP2 wiele weekendowych bloków programowych i zrealizowała kilkanaście własnych audycji o tematyce kulturalnej. Po pięciu latach przeniosła się do programu pierwszego, ponieważ zaproponowano jej prowadzenie niezwykle prestiżowego, realizowanego nieomal od początku istnienia telewizji polskiej magazynu kulturalnego „Pegaz". Ponadto zrealizowała dla tej audycji wiele własnych tematów oraz programów autorskich, takich jak: „Ze sztuką na ty", poświęconego najwybitniejszym współczesnym malarzom polskim, teleturnieju o muzyce poważnej „Detektywi muzyczni", czy „Filmowe ABC" prezentującego największe gwiazdy polskiego kina. Jest autorką licznych wywiadów ze znanymi reżyserami i aktorami teatralnymi, cyklu magazynów teatralnych pt. „Loża teatralna" oraz wielu reportaży ukazujących powstawanie spektaklu teatralnego. W tym czasie pełniła też funkcję zastępcy kierownika redakcji Publicystyki kulturalnej i widowisk artystycznych. W 1995 roku została kierownikiem redakcji kulturalnej programu satelitarnego TVP Polonia. Dla anteny emitującej program dla zagranicy zrealizowała audycje poranne „Dzień Dobry z Polski", oraz cykl programów „Piosenki z autografem" poświęconego polskiej piosence, z udziałem jej najwybitniejszych twórców i gwiazd, jak Agnieszka Osiecka, Wojciech Młynarski, Włodzimierz Korcz, Bogdan Olewicz, czy Ryszard Poznakowski. Następnie w 1999 roku zaczęła kierować redakcją oprawy i promocji TVP Polonia. W tym czasie powierzono jej niezwykle ważne dla całej telewizji polskiej zadanie wprowadzenia systemu automatycznej emisji w TVP Polonia, która została pierwszą anteną emitowaną w tak nowoczesny sposób. Po doskonałym wyniku uzyskanym w tym działaniu Halina Hrycko – Nowakowska wprowadziła w swojej redakcji, jako pierwszej w telewizji polskiej, nowego komputerowego systemu zarządzania programem telewizyjnym. W tym czasie zrealizowała też około 20 reportaży z różnych krajów na wszystkich kontynentach. Bardzo wiele programów autorstwa Haliny Hrycko – Nowakowskiej jest do dzisiaj powtarzanych w antenach TVP.

Katarzyna Karaskiewicz – historyk idei, historyk kultury, antropolog kultury; fichteanistka (filozofii filozofii Johanna Gottlieba Fichtego). Absolwentka Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Prowadzi badania z zakresu historii

idei, polskiej historii i filozofii nowożytnej, filozofii moralistyki, estetyki, filozofii języka. Badania naukowe koncentruje na filozofii Stanisława Kostki Potockiego, filozofii Johanna Gottlieba Fichtego, filozofii krytyki, problematyce więzi społecznych i wychowania oraz na słowa i jego zmieniającym się w ciągu wieków znaczeniem. Autorka sześciu książek i kilkudziesięciu artykułów oraz monografii zbiorowych. Za książkę „Logika dobrego smaku, czyli sztuka prawdziwego sądzenia" w Rozprawie o krytyce Stanisława Kostki Potockiego" (2012) otrzymała nominację do VII edycji nagrody Kultura i Edukacja na najlepszą książkę w 2013 roku. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Logiki i Filozofii Nauki oraz Stowarzyszenia Filozofów Krajów Słowiańskich.

Maria Piątek – doktor sztuki, nauczyciel akademicki w Społecznej Akademii Nauk – adiunkt na kierunku Grafika, gdzie uczy malarstwa i rysunku, a także prowadzi pracownię dyplomową. Jest czynnie działającym malarzem i animatorem kultury. Ma w swoim dorobku liczne wystawy malarstwa w kraju i za granicą. Jest współzałożycielką Stowarzyszenia Artystycznego Front Sztuk,i prowadzącego Kamienicę Artystyczną Ta3 w Warszawie przy ulicy Tarczyńskiej. Była i jest koordynatorem wielu projektów edukacji kulturalnej, m.in. festiwalu artystycznego „Konfronty", projektów: „Front robót", „Akademia Sztuk Pięknych dla dorosłych" oraz wydarzenia kulturalnego „Warszawskie Warsztaty Miejskie". Była kuratorem licznych wystaw artystycznych, w tym projektów polsko-niemieckiej współpracy – „Genius Loci".

Teresa Serafin – doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, nauczyciel dyplomowany, wykładowca akademicki, koordynator kształcenia na studiach pedagogicznych. Była długoletnim pracownikiem Ministerstwa Edukacji Narodowej, nadal pozostaje we współpracy jako ekspert MEN. Współpracowała m.in. z Komitetem Ekspertów przy Komisji Zdrowia i Edukacji Unii Europejskiej w Strasburgu, Polskim Komitetem Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci UNICEF, Krajową Radą ds. Osób Niepełnosprawnych oraz Rzecznikiem Praw Obywatelskich. Współpracuje z Biurem Projektów i Pomocy Społecznej Urzędu Miasta St. Warszawy w ramach Komisji Dialogu Społecznego. Jest ekspertem w Punkcie Informacyjno-Koordynacyjnym dla Osób z Niepełnosprawnością. Jest także ekspertem i prowadzi wykłady w ramach projektu „ABC prawo oświatowe" w Wolters Kluwer. Jest autorką znaczących publikacji naukowych w zakresie pedagogiki, metodyki, nauczania oraz kształcenia dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Tomasz Trojanowski – ukończył studia pedagogiczne na Uniwersytecie Warszawskim. Pisarz, autor słuchowisk radiowych, dziennikarz telewizyjny redakcji oprawy TVP Polonia, nauczyciel. Współpracował z większością stacji telewizyjnych: Polsat, TVN, Canal+, RTL 7, TVP jako scenarzysta i realizator programów, począwszy od programów autorskich aż do dużych formatów produkcji telewizyjnej. Ostatni jego autorski projekt – „Zwierzaki Czytaki" – program dla dzieci w którym oprócz lalek występują też książki można oglądać na antenie TVP ABC.[8] W swoim dorobku pisarskim

8 Patrz: http://abc.tvp.pl/34752371/zwierzaki-czytaki

ma kilkanaście książek dla dzieci. Jest laureatem Nagrody Literackiej im. Kornela Makuszyńskiego[9] za „Kocie Historie"[10]. Jego ostatnia powieść dla młodzieży „Stroiciel" została wyróżniona w konkursie Książka Roku 2014 Polskiej Sekcji IBBY[11], zdobyła też wyróżnienie w VII Konkursie Literatury Dziecięcej im. Haliny Skrobiszewskiej i została wpisana na Listę Skarbów Muzeum Książki Dziecięcej 2014.[12] Nauczyciel w prywatnej szkole Didasko od szesnastu lat prowadzi autorskie zajęcia uczące kreatywnego myślenia i wykorzystywania go w twórczości pisarskiej i teatralnej. Prowadzi też warsztaty dziennikarskie i zajęcia uczące kreatywnego pisania w Społecznej Akademii Nauk. Od 25 lat współpracuje z Teatrem Polskiego Radia, gdzie usłyszeć można jego oryginalne słuchowiska dla dzieci i dorosłych (do tej pory zrealizowano ich kilkadziesiąt). Na Jubileuszowym 15. Festiwalu Teatru Telewizji Polskiej i Teatru Polskiego Radia „Dwa Teatry – Sopot 2015" otrzymał Nagrodę za scenariusz oryginalny słuchowiska „Drzazgi"[13] – w konkursie wzięło udział 29 realizacji radiowych oraz 18 telewizyjnych.

Magdalena Zawadzka-Sołtysek – pisarka. Autorka takich utworów, jak: „365 bajek na dobranoc" i „365 bajek na dzień dobry" (z zespołem innych autorów), „Gra bogów", „Saga Jesionu". Jest propagatorką wiedzy z zakresu historii wczesnego i późnego średniowiecza. Okazjonalnie bierze udział w Gdyńskich projektach „Korzenie Kultury".[14] Jest współorganizatorką „Strefy czytania" podczas corocznego Festiwalu Słowian i Wikingów w Wolinie.[15]

Tomasz Wojtyś – nauczyciel z 15.letnim stażem pracy jako nauczyciel dzieci z niepełno sprawnościami, stale współpracujący z Europejskim Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie.

Piotr Wawrzyniec – właściciel firmy projektującej i realizującej ogrody. Stale współpracuje z ECB – prowadzi warsztaty florystyczne dla dzieci.

9 Patrz: https://pl.wikipedia.org/wiki/Nagroda_Literacka_im._Kornela_Makuszyńskiego

10 Patrz: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kocie_historie

11 Patrz: http://www.ibby.pl/?p=2227

12 Patrz: http://www.koszykowa.pl/mkd/czytelnia-mkd/lista-skarbow-muzeum-ksiazki-dzieciecej/1376-laureaci-konkursu-literatury-dzieciecej-im-haliny-skrobiszewskiej-w-2014-roku

13 Patrz: https://www.polskieradio.pl/17/219/Artykul/1075444,Drzazgi-Tomasza-Macieja-Trojanowskiego-w-radiowej-Jedynce oraz https://www.polskieradio.pl/17/76/Artykul/1469995,Festiwal-Dwa-Teatry-Sopot-2015-rozstrzygniety

14 Patrz: https://kultura.trojmiasto.pl/Korzenie-Kultury-imp436430.html

15 Patrz: https://www.gminawolin.pl/strona/70

Refleksje z wywiadów na podstawie analizy według wątków scenariusza IDI

Wątek pierwszy: **Jaka rolę pełnią bajki w rozwoju dziecka i w budowaniu jego relacji z kulturą?**

Poniżej zostają przedstawione najważniejsze fragmenty opinii ekspertów biorących udział w badaniu jakościowym.

„Bajki, tak jak książki, są podstawowym podręcznikiem do nauki wyobraźni. Są też jednym z ważnych elementów tworzących wspólnotę rodzinną. Są też miejscem, w którym spotyka się bohaterów wartych, bądź nie, naśladowania, przeżywa emocje, uczy się konkretnych zachowań, znajduje odpowiedzi na pytania, poznaje różnorodność świata i wartości ten świat budujące. Czytając, opowiadając dzieciom bajki, podtrzymujemy ciągłość tradycji, ciągłość międzypokoleniowego przekazu. Budujemy fundamenty świadomości bycia istotą myślącą, która będzie umiała postrzegać świat nie tylko tu i teraz, ale w całej złożoności tworzących go kontekstów" [Tomasz Trojanowski]

„Rola bajek czy też baśni jest, moim zdaniem fundamentalna w rozwoju młodego człowieka. Dzięki takim opowieściom dziecko oswaja w możliwie bezpieczny sposób sytuacje i wydarzenia trudne a nawet traumatyczne. Poznaje korelację między działaniami bohatera i finałem opowieści. Oczywiście wiele rzeczy wchłania podświadomie, niemniej są to nauki, które procentują, bo z czasem intuicyjnie wyczuwa ‹‹wilka w lesie›› i stara się nie popełnić błędu Czerwonego Kapturka" [Magdalena Zawadzka-Sołtysek]

„Oddziaływanie bajek na rozwój osobowości wrażliwej na kulturę polega, według mojej opinii, na przedstawianiu dzieciom możliwości przeżywania losów bohaterów, rozwijania wyobraźni i uświadamiania problemów związanych z przełamywaniem barier, odkrywaniem ich przyczyn i szukania sposobu radzenia sobie z nimi. Bajki uspokajają i uczą dziecko akceptacji własnych emocji, promują i objaśniają potrzebę życia zgodnie z wartościami o charakterze utylitarnym oraz pokazują zasady i reguły ich stosowania w sposób dostępny dla percepcji i rozumienia dzieci. Słuchając bajek opowiadających różne historie dzieci oswajają się z pozytywnymi, jak też negatywnymi emocjami bohaterów i na tej podstawie identyfikują się z nimi oraz uczą:

- prawidłowych norm zachowania się w nowych dla nich i przez to trudnych sytuacjach społecznych,
- zasad współpracy i uczestniczenia w grupie rówieśników na zasadzie równości,
- wrażliwości i tolerancji dla inności,
- odważnego przedstawiania własnej twórczości i budowania samooceny,
- wykorzystywania przykładów z bajek do informowania o własnych problemach,
- udzielania pomocy – jeżeli ktoś jej potrzebuje a oni wiedzą, w jaki sposób.

Umiejętnie dobrane bajki, u małych dzieci rozbudzają zainteresowanie czytaniem książek a w wieku szkolnym – także innej literatury lub/i korzystanie z ofert kultury, bądź do odkrywanie uzdolnień artystycznych w sobie i tworzenie adekwatnych do zdolności form kulturalnych" [Teresa Serafin]

„Rozwijają myślenie dziecka, pomagają zapoznać się z otaczającym światem oraz relacjami między ludzkimi" [Tomasz Wojtyś]

„Bajka wprowadza dzieci w świat, który je otacza. Poznają świat roślin, zwierząt oraz ludzi. Poznają wzorce osobowe, co pozwala na odróżnianie dobra i zła. Bajki pisane dla dzieci pomagają w kształtowaniu ich wyobraźni. Baśni często pokazują dzieciom biedę, krzywdę, niesprawiedliwość, nieszczęście, które spotyka bohaterów, dzięki czemu uczą się współczucia dla innych i budowania w nich chęci pomocy. Bajka zachęca dzieci do poznawania świata, wzbogaca ich wiedzę, chęć poznawania innych miejsc i kultur" [Piotr Wawrzyniec]

„Bajki od zawsze były (stanowiły) zjawiskiem pedagogicznym i jako takie mogą się wpisywać w filozofię moralistyki (m.in. Ezop, Krasicki, Perrault). Odrzucam jednak wątek pedagogiczny z bajek Braci Grimm, które są bajkami bardzo brutalnymi, ich podstawą są inicjacyjne mity germańskie, mało czytelne dla dziecka, często też mało czytelne dla dorosłego odbiorcy. Mimo że wiele bajek Braci Grimm weszło do kanonu bajkowego, mam wątpliwości co do kształtowania na ich podstawie wrażliwości człowieka. Wyjątek może być jednak bajka – O czterech muzykantach z Bremy – zabawna, dowcipna, pokazująca, że wartość życia jest nadrzędna, nawet jeśli jesteś chory, stary, samotny. Ponadto jest to bajka ucząca miłości do zwierząt i potępiająca ludzi, którzy nad zwierzętami się znęcają. Np. bajki polskie, które powstawały w latach 60, 70, 80, np. Bolek i Lolek, Reksio, Miś Uszatek, Dziwne przygody kota Filemona, Porwanie profesora Baltazara Gąbki, Pyza na polskich drogach, Plastusiowy pamiętnik, Akademia pana Kleksa, Koziołek Matołek, Proszę Słonia itp. nie tylko bawią, nie tylko są przytulankami, ale przede wszystkim uczą miłości i szacunku do zwierząt, bycia Eko, szanowania przyrody, rozwiązywania rozmaitych problemów, pomysłowości, wspólnotowości, ale także pomocy i szacunku dla ludzi sędziwych, chorych (np. Reksio, Bolek i Lolek). Oczywiście, że pomoc choremu czy sędziwemu, dzieje się np. w świecie zwierząt (Rekso, Miś Uszatek), ale przekaz jest czytelny. Dziecko poprzez bajki uczy się bycia człowiekiem. Przeżywanie przygód, pomoc sędziwym i słabszym, wzajemna pomoc, walka dobra ze złem, tryumf sprawiedliwości a wszystko to w konwencji zabawnej, radosnej, miłej dla oka. Bajki polskie bardzo wyróżniają się pod tym względem na tle bajek np. amerykańskich, w których dominuje agresja, gwałt, przemoc" [Katarzyna Karaskiewicz]

„Bajki rozwijają człowieka, szczególnie młodego wielotorowo. Po pierwsze, ze względu na fakt, iż są to utwory wykreowane zarówno w sferze fabularnej jak i w obrazowej, mają pozytywny wpływ na naszą kreowanie naszej wyobraźni. Mogą stać się w ten sposób przykładem nieschematycznego podejścia do danego tematu. Co więcej ucieczka od schematów na rzecz mnogości możliwości przedstawiania treści rozbudowuje nasze spektrum intelektualne. Po drugie, bajka jest nośnikiem idei, przesłania moralnego. Może być swoistym pouczeniem lub drogowskazem kierującym ku lepszej stronie świata. Przestrogą, która ma nas, a szczególnie młode pokolenie, uchronić przed jakimś niebezpieczeństwem. Obnaża też wielokrotnie negatywne cechy ludzkie, których należy się wystrzegać tym samym staje się pomocą w procesie wychowawczym. Kolejnym istotnym aspektem bajki jest sam fakt obcowania z językiem. W pro-

cesie początkowym rozwoju, ale też i potem a tak naprawdę na każdym etapie życia kontakt człowieka z językiem jest bardzo istotny. Pomnażając zasób słów rozbudowujemy też swoje zdolności intelektualne, wpływamy pozytywnie na rozwój abstrakcyjnego myślenia. Gdy powiemy: „Bajkowy świat" mamy na myśli coś wspaniałego, nierealnego, bezpiecznego, pięknego... Bajki poprzez kreację uczulają nas na piękno świata. Są artystycznym przedstawieniem naszych marzeń. Dzięki bajkom stajemy się bogatsi o wspaniałe, niespotykane na co dzień obrazy. Te wszystkie cechy powodują, że młody człowiek wytwarza więzi, małe niteczki, którymi łączy się na różnych płaszczyznach z kulturą. Utwory wytworzone perz artystów tworzących nasz świat są oglądane już we wstępnych latach życia człowieka, dzięki czemu zostaje on oswojony z tym co nas buduje i co każdego dnia budujemy – kulturą" [Krzysztof Ćwiertniewski]

„Bajka jest niezwykle ważną częścią kultury budującą światopogląd dziecka. Nie tylko kształtuje jego wyobrażenia na temat pojęć abstrakcyjnych, ale także wprowadza dziecko w otaczający go krąg kulturowy. Poprzez bajki dzieci rozwijają wrażliwość (empatię) społeczną i uczą się relacji międzyludzkich. Bajka jest idealnym nośnikiem wartości i pozwala zobrazować je w zachowaniach innych. Ma ogromny walor edukacyjny, a co za tym idzie integracyjny i kulturotwórczy. Bajki są także nośnikami tożsamości kulturowej, etnicznej, narodowej, a nawet religijnej (legenda o Św. Mikołaju, św. Jan Bosko, hagiografie)" [Katarzyna Gajlewicz-Korab]

„Bajka jest niezwykle sugestywną i, co za tym idzie, ogromnie pomocną formą edukacji najmłodszych odbiorców. Nie tylko utrwala pozytywne wzorce zachowania, z którymi dziecko utożsamia się obserwując bohaterów i przeżywając ich przygody, ale, co szczególnie dla mnie cenne, daje dziecku szansę obcowania z pierwszymi dziełami sztuki. Dobra, piękna ilustracja towarzysząca książkowym wydaniom bajek, bo o niej tu mowa, w młodym odbiorcy kształtuje kanon wartości estetycznych, który w przyszłości ma szansę wpłynąć na to, że z małego czytelnika wyrośnie świadomy odbiorca sztuki. Należy przy tym zauważyć, że ilustracja będąc komunikatem wizualnym zawiera silny potencjał edukacyjny. Małe dziecko, nawet to jeszcze niepotrafiące czytać nawiązuje z łatwością kontakt z obrazem, który w powiązaniu z tekstem staje się doskonałym stymulatorem rozwoju" [Maria Piątek]

„Jak pokazuje badanie opublikowanie ostatnio przez PricewaterhouseCoopers, w ubiegłym roku aż 63% Polaków nie przeczytało ani jednej książki. To informacja zatrważająca, ponieważ pozwala przypuszczać, że nie odczuwający potrzeby obcowania z literaturą dorośli nie przekażą jej też swoim dzieciom. Badanie to pokazuje też, jak słaby oddźwięk w społeczeństwie ma istniejąca już od wielu lat akcja «Cała Polska czyta dzieciom». Jak wskazują cytowane wyżej dane w najbliższych latach ma wzrosnąć na całym świecie czytelnictwo zarówno książek papierowych, jak i ebooków. Prognozy odnośnie Polski nie są już tak optymistyczne, wskazują na to, że w przeciwieństwie do tendencji światowych czytelnictwo ma maleć. Wyjątkiem jest przewidywany wzrost zainteresowania książkami elektronicznymi, choć nie tak dynamiczny, jak w świecie. A przecież obcowanie z literaturą jest dla człowieka podstawowym elementem rozwoju intelektualnego i kształtowania osobowości. Dzieci, którym rodzice przekazują

miłość do książek szybciej rozwijają zdolności poznawcze i komunikacyjne. Mały człowiek dzięki bajkom uczy się rozumieć skomplikowaną i często niełatwą rzeczywistość. Empatia, kreatywność, konsekwencja w dążeniu do celu, uczciwość, fantazja to tylko niewielka część umiejętności, jakie zdobywa dziecko obcując z bohaterami świata bajek. Doświadczenie wskazuje też, że bajki się nie starzeją. Ich sposób narracji, elementy wychowawcze, sylwetki bohaterów, jasne przesłanie jest zawsze aktualne i tak samo wpływa na małego czytelnika, jak wcześniej na jego rodziców i dziadków, budując jednocześnie naturalną kulturową więź między pokoleniami. Współczesność przyniosła rozwój nowych technologii pozwalających szybciej i łatwiej uzyskać dzieciom możliwość sięgnięcia po bajkę. Najpierw była telewizja ze swoim światem kreskówek, potem normalnym widokiem stało się dziecko oglądające bajeczkę w telefonie, czy na tablecie. Z jednej strony to doskonale, z drugiej elektroniczna książka w dobie królowania w społeczeństwach rzeczywistości wykreowanej przez portale społecznościowe zaczyna się przegrywać.

Dzieci nie potrafią często odróżnić wykreowanego świata fikcji książek od tak samo niezbyt realnych historii bohaterów facebooka. Dlatego współczesne media stoją przed niezwykle ważnym zadaniem znalezienia nowego, skuteczniejszego sposobu przekazywania wartości wynikających z kontaktu z książką. Czytanie książek ma niezwykle ważny i stymulujący wpływ na ludzki mózg od najmłodszych lat. Fakt obcowania z literaturą w dzieciństwie znacząco decyduje o tym jak będzie funkcjonował w przyszłości nas mózg. Kontakt z książką przekłada się też na kształtowanie w człowieku potrzeby kontaktu z szeroko pojętą kulturą. Teatr, film, sztuki plastyczne swoje korzenie mają w literaturze. Najpierw było bowiem słowo, potem dzięki niemu mogliśmy zacząć opisywać otaczający nas świat" [Halina Hrycko-Nowakowska]

Wszystkie osoby udzielające wywiadów podkreślają, iż bajki pełnią ważna rolę w rozwoju dziecka, zarówno w jego dojrzewaniu poznawczym, jak i emocjonalnym czy społecznym. Są pomocną metoda w nauczaniu i wychowaniu, w kształtowaniu wyobraźni, wrażliwości, empatii i rozwoju ocen moralnych. Pełnią ponadto rolę kulturotwórczą, są przekazem międzypokoleniowym, integrują i sprzyjają pogłębianiu kontaktów między osobami, które uczestniczą w przekazie bajek a ich odbiorcami. Nie wydają się być wytworem kultury skierowanym wyłącznie do dzieci, ale pomagają i wspierają rozwój międzypokoleniowy, pozwalają angażować uczestników kultury w różnym wieku, ułatwiają opowieść o świecie wartości, norm, obyczajów, a także o tym, jak radzić sobie w świecie nie zawsze miłym i pięknym, jak dojrzewać do trudnych wyborów, jak radzić sobie w sytuacji niesprawiedliwości, biedy, samotności, jak być dobrym i życzliwym człowiekiem nawet wówczas, gdy świat nam nie sprzyja. Są więc ważnym nośnikiem treści kulturowych i tradycji.

Wątek drugi: **W jaki sposób można wspierać motywację ludzi do uczestnictwa w kulturze?**

„Wydaje się, że można byłoby tworzyć więcej instytucji (może w każdym województwie), które jako zadanie główne wskazane w statucie, mają popularyzację kul-

tury kierowaną do dzieci i ich rodziców oraz zapraszają dzieci do współtworzenia różnych form artystycznych.

Warto też:

- promować muzykę klasyczną – w formie, np. comiesięcznych poranków symfonicznych w szkołach (może i przedszkolach?) Dla wszystkich uczniów,
- organizować skierowane do dzieci, młodzieży, kadry nauczycielskiej, edukatorów i kadry instytucji kultury spektakle teatralne i/lub inne przedsięwzięcia artystyczne" [Teresa Serafin]

„Nauka, nauka, nauka. Człowiek, aby był świadomym uczestnikiem kultury musi być przygotowany do jej odbioru, ale i uczestnictwa – intelektualnie. Zatem nauka, samodzielne myślenie, odrzucenie autorytetów zewnętrznych (to tylko kilka elementów potrzebnych do świadomego uczestnictwa w kulturze) mogą zapewnić każdej jednostce właściwy jej rozwój czy wręcz samo-rozwój. Należy tu sięgnąć do idei Kanta, Fichtego, Herbarta. W nauce tkwi istota motywacji, ale też doświadczanie nauki jest wystarczającą motywacją, (bowiem człowiek uświadamia sobie wówczas swoje ja) do uczestnictwa w kulturze" [Katarzyna Karaskiewicz]

„Przez prowadzoną dynamicznie kampanię społeczną, która nie będzie się zamykać tylko w kolorowych plakatach. Potrzeba by tę kulturę, jak żywy organizm, wprowadzić do przedszkoli gdzie mamy do czynienia z najbardziej chłonnymi umysłami i najwrażliwszym odbiorem. Jednocześnie powinna się ona rozgościć w szkołach i na uczelniach wyższych. Warto stworzyć miejsca gdzie dzieci i rodzice mogliby przychodzić na interesujące warsztaty i spotkania. Dla wielu osób niebagatelne znaczenia ma również cena, która często wiąże się z uczestnictwem w kulturze. Ogrom osób nie może sobie pozwolić na zakup biletu do teatru za kwotę 80 zł (np. Teatr Muzyczny w Gdyni). A gdy wziąć pod uwagę, że zwykle do teatru chodzi się w towarzystwie to dla małżeństwa jest to wydatek znaczny w miesięcznym budżecie i raczej nie ma, co liczyć, że będą sobie mogli pozwolić na takie wyjścia częściej niż raz na kilka tygodni a może miesięcy" [Magdalena Zawadzka- Sołtysek]

„Myślę, że dobrym sposobem zachęcania do uczestnictwa w kulturze jest zapraszanie do wspólnego jej tworzenia. Mam tu na myśli warsztaty czy też projekty tematyczne z najróżniejszych dziedzin sztuki i kultury nastawione na interakcję między widzem, a twórcą czy też między odbiorcą sztuki, a sztuką samą w sobie. Postawienie odbiorcy w pozycji współuczestnika procesu twórczego daje ludziom, poza wiedzą na dany temat, głębokie przeżycie aktu twórczego. Dzięki temu wytwarza się silna potrzeba uczestnictwa w kulturze związana z rzeczywistą realizacją pragnień twórczych" [Maria Piątek]

„Myślę, że trzeba społeczeństwu stale pokazywać pozytywne kierunki rozwoju. Ludzie nauki, sztuki, techniki, z racji posiadania swojej wiedzy mają moim zdaniem niepisany obowiązek dzielenia się z innymi swoim doświadczeniem a tym samym przyczyniać się do rozwoju kulturowego zarówno jednostki jak i całego społeczeństwa. Myślę, że pokazywanie drogi bogatszej kulturowo wpływa motywująco na potrzebę auto-poszerzania własnego zakresu kulturowego. Teatr, kino, opera, muzea

to miejsca, które cały czas zapraszają społeczeństwo do wspólnego konsumowania naszego splendoru. Pojawiają się festiwale o różnej tematyce, które są rozszerzeniem oferty kulturowej miasta czy kraju. Bardzo fajną inicjatywą wydaje się wydarzenie «Noc Muzeów» – myślę, że ta inicjatywa jest kwintesencją otwartości na społeczeństwo. Pojawiają się reklamy, tworzone są wydarzenia, inicjatywy specjalnie przygotowane na ten dzień, specjalnie pod różnego odbiorcę. Można zobaczyć miejsca, które normalnie nie są dostępne do zwiedzania. Kultura tego dnia, choć dalej elitarna staje się bardziej dostępna dla obywateli. Ciekawym zjawiskiem są również kina plenerowe, w których można obejrzeć klasyki polskiej i zagranicznej kinematografii. To kolejny przykład otwierania się na widza i uczulania go kulturowo" [Krzysztof Ćwiertniewski]

„Podstawowym sposobem motywującym ludzi do uczestnictwa w kulturze są na pewno dysponujące dzisiaj ogromną siłą media społecznościowe i wszystkie media elektroniczne. To one we współczesnym świecie kreują mody, opinie i snobizmy. Choć można zaryzykować twierdzenie, że przede wszystkim zwyczaje czytelnicze powinna kształtować rodzina i szkoła, to rzeczywistość pokazuje, iż szczególnie młodzi ludzie przenieśli się w większości do wirtualnego świata Internetu i popularnych portali. Prowadzi to do samotności dzieci i młodzieży, którzy w ten sposób tracą zdolności funkcjonowania w społeczeństwie realnym. Ratunkiem dla takiego stanu rzeczy jest właśnie powrót do książek. Może należałoby przypomnieć łańcuszek książek, które miały największy wpływ na nasz rozwój. Takie akcje prowokują do zastanowienia i wyeliminowania książek ulubionych na rzecz tych naprawdę ważnych" [Halina Hrycko-Nowakowska]

„Motywacja do uczestnictwa w kulturze może być wspierana przez liczne akcje promocyjne, typu „czytajmy dzieciom" itd. Idealnym dystrybutorem tego typu akcji są media, szczególnie nowe. Motywacją do działania może być także fakt, że kultura jest coraz bardziej interaktywna, szczególnie, jeżeli jest skierowana do dzieci, młodzieży i młodych ludzi. Wsparcie finansowe państwa jest niezbędne do motywowania ludzi do uczestnictwa w kulturze, zatem istotne są wszelkiego rodzaju starania mające na celu aktywizowanie środowisk politycznych. Co ważniejsze, brak edukacji dotyczącej kultury jest jednym z czynników powodującej zanik aktywności kulturowej w Polsce" [Katarzyna Gajlewicz-Korab]

„Spotkania z ludźmi kultury, którzy są w stanie zarazić innych pasją i prawdą – to według mnie najlepsza droga motywacji.

- A Jakie są możliwe działania szeroko rozumianej kultury, które stanowiłyby alternatywę dla zagubienia człowieka i samotności we współczesnym świecie?

Budowanie autorytetów, pokazywanie wszystkich konsekwencji i pułapek zastępowania inteligencji sztuczną inteligencją, walka o przywrócenie prawdziwego obrazu i roli świata, czyli walka o umiejętność wylogowania się z sieci. Prawdziwy świat to ten wokół nas, a nie ten zniekształcony, przetworzony, wykreowany przez zbiorową świadomość medialną. W prawdziwym świecie ludzie rozmawiają ze sobą patrząc na siebie i czytając emocje ze swoich twarzy, a nie pisząc anonimowe zdania, przesuwając palcem po ekranie, tworząc miliony fejsbookowych, instagramowych, twitterowych

etc. przekazów, komunikatów zza szyby, które zamiast zbliżać, tak naprawdę oddalają. Działania szeroko rozumianej kultury muszą prowadzić do uświadamiania tego stanu rzeczy" [Tomasz Trojanowski]

Rozmówcy zwracają szczególną uwagę na konieczność aktywizowania ludzi poprzez udział w kulturze. Wskazują, że szczególnie ważne jest zaangażowanie w proces współtworzenia kultury i dzielenia się tym uczestnictwem w ramach lokalnych społeczności, między pokoleniami, miedzy ludźmi o różnych doświadczeniach. Podkreślają ponadto duże znaczenie mediów, które tworzą zbiorową świadomość medialną, która nie zawsze zbliża i jednoczy ludzi, ale ich oddala i wyobcowuje. Ważne jest wiec podejmowanie działań, które uświadamiają ten stan rzeczy, a także inicjatyw, które autentycznie angażują ludzi w uczestnictwo w kulturze i wzajemne obcowanie w środowisku, które rozwija, buduje więzi i jednoczy w kulturze.

Wątek trzeci: **Jakie inicjatywy różnych instytucji kultury są najcenniejsze w procesie motywowania ludzi do udziału w kulturze?**

„Różne instytucje kultury wychodzą z inicjatywami, np. konkursów recytatorskich, rysunkowych z okazji świąt, ważnych dni dla kultury lub rocznic państwowych, które motywują do udziału i integrują konkretne środowiska osób. Teatry proponują dla liczniejszych grup ulgowe bilety, – co jest konkretnym motywatorem do korzystania z nich i jednocześnie daje okazję do udział w kulturze osobom, które być może nie mogłyby zapłacić za bilet normalnej ceny" [Teresa Serafin]

„Organizowanie spotkań z ludźmi kultury, wszelkiego rodzaju warsztatów z udziałem „mistrza" – te wszystkie działania, które skierowane są do konkretnych osób i umożliwiają bycie razem, wspólne przeżywanie, bliski kontakt z „autorytetem" [Tomasz Trojanowski]

„Najskuteczniejszym sposobem motywowania ludzi do udziału w kulturze jest budowanie pozytywnych snob izmów. Spotkania z twórcami kultury, pisarzami, artystami plastykami, aktorami budzi w ludziach ciekawość i chęć poznania zjawisk, o których tylko słyszeli. Niebagatelna rola przypada telewizji i programom adresowanym do dzieci i młodzieży, a zachęcającym do udziału w wydarzeniach kulturalnych" [Halina Hrycko-Nowakowska]

„Konkursy, warsztaty, spotkania z ludźmi kultury" {Tomasz Wojtyś]

„Najcenniejsze w mojej opinii, jak już wspomniałam, będą te inicjatywy, które będą wymagały interaktywności. One będą przyciągały młodych ludzi, czyli grupę szczególnie narażoną na brak takiej aktywności. Wszelkie festiwale, happeningi, akcje w mediach społecznościowych będą wpływać na większe uczestnictwo. Ważne jest także to, aby instytucje kultury mogły korzystać ze wsparcia władz państwowych i samorządowych. To pozwoli na aktywność w tej sferze członków mniejszych społeczności, które obecnie są wykluczone z takich działań przez brak funduszy. W związku z faktem starzejącego się społeczeństwa istotne jest także aktywizowanie seniorów. Idee uniwersytetów trzeciego wieku, otwartych wykładów, pokazów filmów, zajęć sportowych pełnią rolę istotną w motywowania ludzi starszych do udziału w kultu-

rze. Oferta musi jednak odpowiadać ich zainteresowaniom, pamiętając o tym, że duża część seniorów jest dziś wykluczona ze społeczeństwa ze względu na brak kompetencji komputerowych" [Katarzyna Gajlewicz-Korab]

„Zacząć trzeba od tego, że Johann G. Fichte twierdził, iż to w kulturze konstytuuje się bycie człowiekiem każdej jednostki. W efekcie człowiek musi, jeśli chce być człowiekiem w pełni tego słowa znaczeniu, aktywizować siebie (wypracowywać siebie w trudzie –rozwój intelektualny, moralny, duchowy) oraz aktywizować siebie na zewnątrz (aktywnie oddziaływać na świat). Większość muzeów przekształca się w lunaparki (nieformalne przedszkola, miejsca edukacyjne, które nie wnoszą niczego szczególnego do motywowania ludzi w udziale w kulturze) – wyjaśnię, że jestem przeciwna reformom muzealniczym w ich obecnym kształcie – museion to świątynia nauk i sztuk a nie park rozrywki, których zyski są liczone na podstawie słupków statystyki odwiedzin. Udział 4-5- latków w zajęciach edukacyjnych uważam za duży błąd. Tylko bowiem 5% dzieci w tym wieku ma tzw. wrodzoną wrażliwość artystyczną (Janina Mortkowicz). W muzeach dzieci mają się uczyć a nie bawić. Zabawa będzie ich rozpraszała, nie wywoła skupienia na istocie omawianego zjawiska. Ponadto czytelnictwo spada, domy kultury są fikcją, do galerii chodzą tylko artyści, promocje książek są farsą, chyba, że celebry ta coś napisał – wtedy są tłumy, w kinach same brutalne filmy amerykańskie, spektakle teatralne często są na bardzo niskim poziomie (nowoczesność wcale nie jest tak potrzebna Szekspirowi, Sofoklesowi czy Becketowi).....Za ten stan rzeczy odpowiada niski poziom nauczania i zwalnianie ludzi z samodzielnego myślenia oraz przyzwalanie na urzeczywistnianie wartości niższych. Nie widzę takich cennych inicjatyw, choć jest ich dużo! I dotyczą różnych sfer kultury... większość z nich nastawiona jest na natychmiastowy zysk, a nie na urzeczywistnianie wartości wyższych. Czasami mamy do czynienia z tzw. modnymi miejscami niż miejscami urzeczywistniającymi wartości wyższe czy modnymi zjawiskami w kulturze? Co jest dla mnie zupełnie niezrozumiałe, kultura nie jest modą jest faktem, dzięki któremu człowiek kształtuje swoje bycie? Zatem są to raczej często inicjatywy hałaśliwe, kolorowe, mogące na chwilę zająć czas i głowę, ale z pewnością nie przyczynią się do regularnego aktywizowania ludzi w kulturze. Tylko nieliczne instytucje próbują propagować dorobek kulturowy naszego państwa bez przekształcania swojego miejsca w przedszkole. Skupiając się na rozwoju naukowym popularyzatorskim, dydaktycznym, wydawniczym itp." [Katarzyna Karaskiewicz]

„Na pewno są to te inicjatywy, które nie pozostawiają odbiorcy w bierności. Ważne jest nie tylko to, aby przyciągnąć widza do siebie atrakcyjną ofertą, ale też to, żeby zaangażował się on osobiście w działania kulturalne. Jednym ze sposobów osiągnięcia tego rodzaju zaangażowania jest działanie lokalne uwzględniające warunki i potrzeby konkretnego miejsca i jego mieszkańców. Wyzwaniem dla animatorów kultury staje się wówczas dogłębne przebadanie lokalnej sytuacji kulturowej, prześledzenie wątków, które mogą stanowić motor rozwoju i osnowę pomysłu na działanie w danym miejscu. Tak właśnie stało sie w Centrum Bajki, które jako kanwę dla swoich działań wybrało motyw bajki o słynnym bohaterze z Pacanowa i na jego historii stworzyło

miejsce autentyczne, aktywne, budujące pozytywny wizerunek mieszkańców miasta" [Maria Piątek]

„Największe możliwości mają tu oczywiście lokalne instytucje, które mają najpełniejszy obraz potrzeb okolicznej społeczności. Sądzę jednak, że przede wszystkim otwarte warsztaty kierunkowe, interesujące wykłady, dobrze wyposażone biblioteki. Lokalne święta mogą stać się również dobrym pretekstem do propagowania kultury wyższej niż jedynie sprzedaż kolorowych balonów, co na szczęście w wielu miejscach od dawna jest zauważane. Warto również rozglądać się wokół siebie i wspierać „raczkujących" artystów. Wielu twórców pozostaje niezauważonych z wysokości piedestałów ogromnych wydawnictw, wytwórni płytowych czy filmowych. Tutaj największą szansę na wyłuskanie perełki z ostrygi mają właśnie lokalne instytucje starające się być bliżej ludzi" [Magdalena Zawadzka-Sołtysek]

„Na pewno takie, które są przyjazne dla odbiorcy. Muszą mu poniekąd schlebiać, ale nie poprzez obniżenie, jakości informacji mu przekazywanej, tylko poprzez znalezienie między nim a instytucją pomostu komunikacji. Wspomniane wcześniej kino plenerowe ma taki pomost. Odbiorca oprócz filmu dostaje coś więcej, odpoczynek na świeżym powietrzu, w jego mieście, dzielnicy, parku. Takie kino może również przyczynić się do spotkań i wymiany myśli podczas wspólnego seansu. Każdy z nas powinien mieć swój czas wolny, w którym może odpocząć od swojej pracy. Mając to na uwadze inicjatywy instytucji kultury powinny dostarczać jak najwięcej ciekawych możliwości aktywnego kulturowo spędzania czasu przez obywatela" [Krzysztof Ćwiertniewski]

Rozmówcy podkreślają znaczenie wszelkich inicjatyw, które wymagają aktywnego udziału odbiorcy kultury, które oddziałują na relacje w środowisku, aktywizują i rozwijają nie tylko indywidualna kreatywność, ale także więzi społeczne i wzajemne uwrażliwienie. Zwracają ponadto uwagę na to, że działania te powinny być kierowane do odbiorców w różnym wieku i odpowiednio dostosowane do wieku rozwojowego uczestnika inicjatyw kulturalnych. Ważne jest, aby działania te miały miejsce nie od święta, ale towarzyszyły możliwie często, zachęcając do odpoczynku, relaksu i refleksji w otoczeniu twórców kultury, wśród dział kultury, w inspirującej przestrzeni sztuki.

Wątek czwarty: **Jaką rolę w procesie budowania relacji z kulturą pełni Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie?**

„Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie jest instytucją, która poprzez swoje działania łączy i umacnia więzi rodzinne (udział rodziców i dzieci w kulturalnym spędzaniu czasu wolnego), motywuje do włączenia się w zabawę, konkursy i inne imprezy organizowanie kulturalne oraz inspiruje do czytania i rozbudza wyobraźnię" [Teresa Serafin]

„Dziecko będące w Europejskim Centrum Bajki zaczyna obcować z kulturą od najmłodszych lat. Nawet nieświadomie zapoznaje się z bajkami, postaciami bajkowymi, które przedstawiają wartości kulturowe. Uczestnicząc w warsztatach prowadzonych przez ECB rozwija się nie tylko pod względem umysłowym, ale i manualnym" [Tomasz Wojtyś]

„Jest miejscem, w którym działania na rzecz kultury są nie od święta i w drodze wyjątku, bo trzeba wypełnić plan działania, ale codzienną, konsekwentnie, planowo realizowaną misją. Misją walki o świadomość człowieka" [Tomasz Trojanowski]

„Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie jest przykładem miejsca, gdzie idea współuczestnictwa w kulturze jest realizowana od lat. Podejmowane są tu inicjatywy, których ideą jest znoszenie barier między światem dziecka i światem dorosłych, między «poważnym» światem nauki, a «niepoważnym» światem zabawy, miejscem, gdzie zacierają się granice między tymi, którzy kulturę tworzą i tymi, którzy są jej odbiorcami. Niebagatelną rolę odgrywa tu też sam patron Centrum – Koziołek Matołek, który łączy między sobą kolejne pokolenia" [Magdalena Zawadzka-Sołtysek]

„Ośrodki takie, jak Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie to wspaniałe instytucje łączące formy widowiska, teatru, wspólnej zabawy intelektualnej z budowaniem potrzeby obcowania dzieci z książką. Centrum Bajki stworzyło przez te kilkanaście lat istnienia tradycję uczestnictwa w wydarzeniach prowokujących dzieci, a i myślę, że często też ich opiekunów do sięgania po książkę. Myślę też, że ECB zasługuje na zdecydowane i konsekwentne promowanie jego działań w szkołach, przedszkolach, mediach. Ciekawe czy ECB ma swój profil na facebooka, to dzisiaj najlepszy sposób dotarcia do szerokiej rzeszy najmłodszych nawet potencjalnych uczestników odbywających się w Pacanowie imprez" [Halina Hrycko-Nowakowska]

„Rola Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie w procesie budowania relacji z kulturą jest bardzo istotna. Działania podejmowane w Centrum, takie chociażby jak Zjazd Postaci Bajkowy nie tylko pozwalają na promocję miejsca, ale także czynią region istotnym punktem na mapie wydarzeń kulturalnych skierowanych do dzieci. Centrum jest miejscem budowania tożsamości młodych europejczyków poprzez bajki, a co za tym idzie symbole, kody kulturowe i wartości. To w konsekwencji uczy tolerancji oraz integruje społeczność europejską. Wartym podkreślenia jest fakt, że instytucja ta jest jednym z nielicznych, regionalnych przedsięwzięć, sprofilowanych tematycznie, które motywują do partycypacji w aktywności kulturowej" [Katarzyna Gawlewicz-Korab]

„Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie to kompleks budujący relacje z kulturą na wielu płaszczyznach. Organizowane wystawy, festiwale to rzeczy, które powodują, że miejsce to żyje kulturą, pokazuje społeczeństwu jej dorobek a poprzez organizowanie konferencji i badań także ją tworzy" [Krzysztof Ćwiertniewski]

„Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie jest przykładem miejsca, gdzie idea współuczestnictwa w kulturze jest realizowana od lat. Podejmowane są tu inicjatywy, których ideą jest znoszenie barier między światem dziecka i światem dorosłych, między «poważnym» światem nauki, a «niepoważnym» światem zabawy, miejscem, gdzie zacierają się granice między tymi, którzy kulturę tworzą i tymi, którzy są jej odbiorcami. Niebagatelną rolę odgrywa tu też sam patron Centrum – Koziołek Matołek, który łączy między sobą kolejne pokolenia" [Maria Piątek]

Wszyscy rozmówcy zgodnie podkreślają wielką rolę Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w realizacji zadań instytucji kultury, w tworzeniu atrakcyjnych

inicjatyw, niebanalnych wydarzeń, kreatywnych przestrzeni, które służą rozwojowi i integracji osób z różnych pokoleń. Jako szczególnie cenne wskazują inicjatywy bezpośredniego uczestnictwa w kulturze osób w różnym wieku odwiedzających ECB? Przestrzeń ta sprzyja kontaktom twórców z odbiorcami, nauczycieli z uczniami, dzieci, rodziców, babć, dziadków i wielu innych członków rodzin. Staje się miejscem, w którym nie tylko można oglądać, dotykać, przeżywać emocje, bawić się i rozwijać, ale prowadzić dialog nad kształtem współczesnej kultury i zadaniami, jakie stoją przed instytucją kultury w dynamicznie zmieniającym się, drgającym zmianami, trudnym do jednoznacznego i uporządkowanego poznania świecie.

Wnioski

We współczesnym świecie – dynamicznym, niepewnym i zaskakującym nowymi technologiami, ważnym wymiarem naszego życia jest kultura. Zarówno w szerokim jej rozumieniu, ogarniającym daną cywilizację i wielopokoleniowy wkład w rozwój społeczeństwa, jak i w wąskim ujęciu kultury jako wytworów kreatywnego działania człowieka. Kontekst kultury wydaje się być ważnym odniesieniem do analizy całokształtu rozwoju, budowania tożsamości jednostkowej i grupowej, zwłaszcza w dzisiejszych czasach – w okresie postępującego procesu globalizacji, przenikania się i współzależności zróżnicowanych struktur społecznych.

Interesującym tematem wydało się być podjęcie badań nad zagadnieniem wpływu określonych działań, podejmowanych przez jedną z dynamicznie rozwijających się instytucji kultury, a mianowicie Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie na budowanie relacji ludzi z kulturą. A patrząc szerzej – zastanowienia się i zbadania relacji między niezwykłym światem bajek, który w tym miejscu przenika i przeplata się z realnym światem inicjatyw kulturalnych – a realnymi potrzebami i oczekiwaniami odbiorców inicjatyw podejmowanych przez ECB.

W wyniku przeprowadzonych ilościowych i jakościowych badań empirycznych można stwierdzić, że zarówno bajki, jak i inicjatywy podejmowane w tej krainie bajek budzą zainteresowanie uczestników i obserwatorów prowadzonych działań. Motyw bajki jest inspirującym, budzącym pozytywne skojarzenia i otwierającym drogę do aktywnego udziału, impulsem i efektywnym kluczem marketingowym do zachęcenia odbiorców do budowania relacji z instytucją kultury i samą kulturą.

Eksperci, z którymi przeprowadzono wywiady, podkreślają znaczenie wszelkich inicjatyw, które wymagają aktywnego udziału odbiorcy kultury, które oddziałują na relacje w środowisku, aktywizują i rozwijają nie tylko indywidualną kreatywność, ale także więzi społeczne i wzajemne uwrażliwienie. Zwracają ponadto uwagę na to, że działania te są

i nadal powinny być kierowane do odbiorców w różnym wieku, odpowiednio dostosowane do wieku rozwojowego uczestnika inicjatyw kulturalnych. Podkreślają przy tym, że inicjatywy budujące relacje z kulturą są w Europejskim Centrum Bajki im.

Koziołka Matołka Pacanowie podejmowane codziennie, permanentnie, konsekwentnie i planowo, zgodnie z misją tej instytucji. Zakres tych inicjatyw jest coraz szerszy, a samo ECB i wykreowany świat wyobraźni w połączeniu z konkretnymi efektami działań, stanowią interesujący i innowacyjny model budowania wielopokoleniowych relacji z kulturą.

Rozdział 2. Koziołek Matołek jako „Open Glam"

Wprowadzenie

Komponent zatytułowany „Koziołek Matołek jako Open Glam" miał charakter teoretyczno-empiryczny. Jego celem była diagnoza skutków inkulturacyjnych zadań podejmowanych przez Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie przy pomocy postaci Koziołka Matołka w szczególności poprzez rozpoznanie jego wpływu na socjalizację i uczestnictwo dzieci i młodzieży w kulturze.

Dokonując analizy rangi i innowacyjności oraz otwartości postaci Koziołka Matołka na proces socjalizacji i autosocjalizacji odbiorców działań ECB założono, iż pod wpływem synergii owych procesów dziecko tworzy swoją biografię i kształtuje własną osobowość. Mając własny potencjał i charakterystyczne dla siebie wyróżnione w literaturze pedagogicznej przez Helenę Radlińską[16] siły ludzkie w otoczeniu instytucji kultury, jaką stanowi Europejskie Centrum Bajki (jej otwartości, miejsca dostępu, poziomu świadczonych usług, itp.) przejmuje uznane i aprobowane wzory i normy społeczne.

Teoretyczne tło integralnej koncepcji uczestnictwa w kulturze wskazuje także na synergiczność inkulturacji, animacji, socjalizacji, wychowania, edukacji i autosocjalizacji. W tym duchu instytucja, jaką jest ECB partycypuje w procesie przygotowanie dziecka do życia społecznego, wypełnia zadania wspólne zarówno dla ośrodków kultury, rodziców, wychowawców, nauczycieli i wszystkich kreatorów jego socjalizacji, działających w nurcie podmiotowości i autonomii dziecka. Ponadto nawiązuje do holistycznego podejścia i studium **pajdocentryzmu Bogusława Śliwerskiego.**[17] Oddaje także założenie, że dziecko pozostaje nadal centralną postacią zmiany społecznej.

Punktem wyjścia dla badań w niniejszym komponencie było osadzenie postaci Koziołka Matołka i działań Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie w kategoriach „Open Glam". Zrealizowany pilotaż wskazał gotowość instytucji dziedzictwa Kozioł-

16 W. Theiss, *Radlińska Helena*, Warszawa 1984, s. 8; por. W. Theiss, *Radlińska Helena*, w: Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, t. V, red. T. Pilch, Wyd. Akademickie „Żak", Warszawa 2006, s. 34.

17 B. Śliwerski, *Pedagogika dziecka. Studium pajdocentryzmu*, Wyd. GWP, Gdańsk 2007, s. 240.

ka Matołka do wdrożenia otwartości danych i uczestnictwa w projektach crowdsourcingowych[18].

Koncentrując się na postrzeganiu otwartości Koziołka Matołka i ofert ECB dokonano oceny szans, zagrożeń i potencjalnych korzyści społecznych dla dzieci i młodzieży. Na całość procesu rozpoznania preferencji świętokrzyskich uczniów składało się badanie ilościowe i jakościowe. Część sondażowa była wspólna także dla komponentu trzeciego i dostarczyła wiedzy na temat wdrażania modelu otwartości instytucji kultury oraz stanowiła kontekst dla pogłębionej analizy jakościowej.

Celem badania ilościowego była ocena znajomości oferty Europejskiego Centrum Bajki oraz realizacji zasad otwartości (glam) w kontekście digitalizacji zasobów dziedzictwa jakie niesie postać Koziołka Matołka i miejsce lokalizacji ECB, otwierania danych, tzw. crowdsourcingu, i współpracy międzyinstytucjonalnej. Druga część, jakościowa, została wykorzystana do opracowania katalogu dobrych praktyk inkulturacyjnych działań.

Jako koordynator komponentu i pedagog społeczny dążyłam do wspierania ważnych społecznie spraw oraz pozyskania opinii i pomysłów świętokrzyskiej młodzieży na temat Koziołka Matołka i produktów/usług ECB. Podjęte działania badawcze stały się implikatorem innowacyjnych metod tworzenia rzeczy, inicjowania pomysłów, wykorzystywania nowoczesnych technologii, które pozwoliłyby na komunikowanie się z instytucją kultury większej grupie odbiorców różnymi kanałami. Jest to dla mnie sposób, w jaki możemy wykorzystać wiedzę, która znajduje się wśród ludzi i zależy od indywidualnych potrzeb.

Wykorzystana podczas badań „mądrość respondentów” choć nie stanowiła innowacyjnego rozwiązania to z pewnością przy wykorzystaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych otwiera ona nowe możliwości wykorzystania potencjału ECB.

18 Crowdsourcing – pochodzi od słów *crowd* – tłum i *outsourcing* – korzystanie z zasobów zewnętrznych. Proces, w ramach którego organizacja typu ECB (firma, instytucja publiczna, organizacja non-profit) przeprowadza outsourcing zadań wykonywanych tradycyjnie przez pracowników do niezidentyfikowanej, zwykle bardzo szerokiej grupy ludzi w formie *open*. Crowdsourcing umożliwia wszystkim użytkownikom Internetu partycypację w zadaniach, które kiedyś były zarezerwowane dla wąskiej grupy, cyt za: http://sprinet.pl/crowdsourcing/co-to-takiego-/ dostęp z dnia 7.10.2017

Rysunek 1. Kluczowe obszary oddziaływania ECB jako instytucji kultury

Źródło: Opracowanie własne na podstawie S. Moffitt, The 14 Parts of The Crowd Economy Landscape, 2015, https://www.linkedin.com/pulse/14-parts-crowd-economy-landscape-sean-moffitt dostęp z dnia 12.10.2017

Odnosząc się do poniższego schematu należy zaznaczyć, że wszystkie wyróżnione na nim segmenty łączy angażowanie społeczności poprzez rozwiązania technologiczne (np. platformy internetowe) oraz transparentność działania.

Socjalizacja i autosocjalizacja dziecka na tle współczesnych podejść badawczych

Autosocjalizacja bez względu na stadium oraz swą fazę odnosi się do samodzielnego działania dziecka, samokreacji własnej biografii, eliminowania ze swojego sposobu funkcjonowania wszystkiego, co przeszkadzałoby w realizacji planów życiowych[19]. Dziecko w tym rozumieniu wchodzi w społeczeństwo zdobywając kolejne kompetencje i umiejętności (swoiste minimum kulturowe), które są mu niezbędne dla jego społecznej egzystencji. Przyswaja idee, przekonania, reguły, normy,

19 H. M. Griese, *Nowy obraz dziecka w pedagogice – koncepcja „autosocjalizacji"* (w: *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*, red. B. Śliwerski, Kraków 2002, s. 37

wartości, symbole. Ponadto opanowuje konkretne role społeczne związane z określonymi pozycjami, do których aspiruje.

Przywołując w tym miejscu orientację badawczą zwróconą w kierunku problematyki dziecka jako istoty ludzkiej i dzieciństwa (prezentowanego m.in. w badaniach biograficznych Wiesława Theissa nad losami dzieci uwikłanych w doświadczenia wojny, tułaczki, osamotnienia; badaniach dzieci klasy średniej Barbary Smolińskiej-Theiss, czy też badaniach losu dzieci ze środowiska wiejskiego Bożeny Matyjas) pragnę zaznaczyć, że autosocjalizacja to ważny moment w budowaniu własnej biografii. Uświadamia on znaczenie dziecka jako indywiduum i jako członka grup społecznych oraz jako (wspomnianego już wcześniej) aktora czy konstruktora własnego życia, środowiska i rozwoju.

W tak prezentowanej optyce nabiera ono znaczenia pierwszoplanowego, pełnowartościowego i kompetentnego, zdolnego do szeroko pojętego współdziałania w świecie. Z racji istoty bytu ludzkiego nie może być czyjąś własnością.[20]

Dziecko dokonując autosocjalizacji, kreując swoją biografię staje się autorytetem we własnej sprawie, w pełni aktywne, nie jest biernym odbiorcą i konsumentem informacji społecznych czy wpływów pedagogicznych. Dzięki swojej aktywności kulturowej traktowane jest jako podmiot zdolny do (auto)socjalizacji w tzw. „republikach” dziecięcych oraz jako budowniczy swojej społeczności na zasadzie silnej alternatywy w stosunku do istniejącego społeczeństwa dorosłych.

W tym kontekście dziecko to aktywny podmiot własnych zmian rozwojowych i kompetentny kreator tych zmian w swojej codzienności.[21] Samodzielne wchodzenie w role powoduje, że jest również istotnym „informatorem” dla dorosłych, a w konfrontacji z permanentnie ewoluującym światem dotrzymuje kroku tym przeobrażeniom. Odmienność dziecka jest w tym układzie ważnym atrybutem jego możliwości i kompetencji społecznych.

Autosocjalizacja stwarza więc szansę na międzypokoleniowe spotkanie, w którym światy dorosłych i dzieci mogą się nie tylko stykać, lecz także otwierać się na siebie dokonując wymiany obopólnych doświadczeń, prowadząc do wzajemnego uczenia się siebie, zdobywania nowych jakości poznawczych, etycznych, pragmatycznych i rozwoju.

Warto dodać, że kreując samemu własną biografię przy uwzględnieniu autonomicznego modelu relacji z dorosłym dziecko żyje niejako na pograniczu światów (dziecięcego oraz dorosłego).

Swoją wędrówkę ku dorosłości, ku światu wspólnemu dziecko zwykle rozpoczyna w innym – z kulturowego punktu widzenia – miejscu niż żyjący przed nim dorośli. W procesie autosocjalizacji poznaje ono nie tylko dorobek przeszłości, który przejmuje od swoich przodków (np. przygody Koziołka Matołka), ale także różnorodne interpre-

20 Tamże, s. 102.

21 B. Śliwerski, *Pedagogika dziecka. Studium pajdocentryzmu*, GWP, Gdańsk 2007, s. 108

tacje zawartych w nim znaczeń i jakości. To zaś zmienia perspektywę, z której odczytuje ono świat, powoduje, że otaczająca je rzeczywistość, którą dorośli traktują jako już znaną i oczywistą, bo rozpoznaną, zaskakuje dziecko na nowo i zaczyna nabierać odmiennych znaczeń, za którymi kryją się nieznane, bo nierozpoznane (bądź niedostrzegane) dotąd jakości.

Warto nawiązać w tym miejscu do psychologii humanistycznej i poglądów Ericha Fromma oraz Carla Rogersa, dla których indywidualność i różnorodność ludzkich zachowań była zasadniczym motywem integracji ludzkiej osobowości. W pracach tych autorów wyraźnie zaznacza się pogląd, że człowiek ma potencjalne zdolności zdrowego i twórczego rozwoju, jeśli weźmie odpowiedzialność za własne życie. W tym nurcie dziecko/ odbiorca oferty instytucji kultury typu Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie jako kreator własnej biografii buduje ją w oparciu o swój twórczy potencjał, kreatywność, znając swe możliwości i akceptując siebie. Zdaniem Carla Rogers'a[22] niezbędnym warunkiem samorealizacji jest samoakceptacja, ekspresja osobistego potencjału, autonomia osobowościowa, akceptacja otaczającego świata.

Uzasadnienie badań do komponentu, przedmiot i cele

Socjalizacja i autosocjalizacja stanowi bardzo ważny proces w życiu każdego człowieka, decyduje o całej jego wielowymiarowej biografii. Uczeń już od najwcześniejszych lat swojej edukacji poddawany jest mechanizmom socjalizacyjnym i sam w nich aktywnie uczestniczy. Należy jednak pamiętać, że pierwszym środowiskiem, stanowiącym podłoże wychowawcze i socjalizacyjne oraz inkulturacyjne jest rodzina. Jako prymarne środowisko socjalizacji, uspołecznienia dziecka, przygotowuje go do pełnienia w swoim przyszłym życiu rozmaitych ról, w tym również społecznych i kulturalnych. To ona jako pierwsza poprzez akomodację i akulturację kształtuje tzw. osobowość społeczną i składające się na nią role społeczne. To w niej „dziecko przyswaja określony system wartości, poznaje normy moralne, rozwija zainteresowania i zdolności, buduje swój własny świat odczuć, przeżyć, doświadczeń, ocen, relacji z innymi osobami"[23].

Jako pedagog społeczny pragnę dodać, że rodzina stanowi przestrzeń socjalizacyjną dzieci, w której tkwią potencjalne siły społeczne jako źródło jej rozwoju[24]. Także dla wychowujących się w niej dzieci. I takie właśnie ujęcie dostrzeżono podczas badań zrealizowanych w komponencie projektu, wprowadzając tym samym homocentryczną

22 C. Rogers, *O stawaniu się osobą*, Wyd. Rebis, Poznań 2014

23 J. Izdebska, *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, „Zagadnienia Społeczne", Wyd. Niepaństwowa Szkoła Wyższa w Białymstoku, Białystok 2015, nr 2 (4), s. 11 – 15.

24 B. Matyjas, *Rodzina i jej wspomaganie (Wypisy wybranych tekstów z pedagogiki społecznej i opiekuńczej z lat 1990 – 2004)*, Wyd. Uczelniane Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce 2005.

orientację[25] oraz język analizy teoretycznej i empirycznej wraz z pojęciami humanistycznymi[26], czyli „w stronę człowieka”.

Ten humanistyczny, epistemologiczno-badawczy paradygmat wyrażono w przyjętych teoriach naukowych, wyborze tematu i terenu badań (szkoła, instytucja kultury tj. ECB, technologie informatyczne) tworzących przestrzeń socjalizacyjną dla respondentów. Diagnoza oddziaływania Koziołka Matołka na socjalizację dzieci, wskazała na te obszary funkcjonowania instytucji kultury, jaką jest ECB, wspierającej rodzinę, które można wzmocnić, przekształcić, zmodyfikować, tak by stworzyć optymalne oddziaływanie w myśl tytułowego „Open Glam”. Bliskie temu uzasadnieniu są założenia teorii „ekologii humanistycznej” Urie Bronfrenbrennera, która stanowi odniesienie do interpretacji otrzymanych wyników badań i wskazuje na tzw. „społeczny konstrukt jednostki” budowany przez różne podmioty, sytuacje, oddziaływania oraz „przyjazne” środowiska (Europejskie Centrum Bajki), zdecydowanie określające młodego topos dzieciństwa.[27]

Rysunek 2. Mikro i mezosystem a społeczny konstrukt jednostki

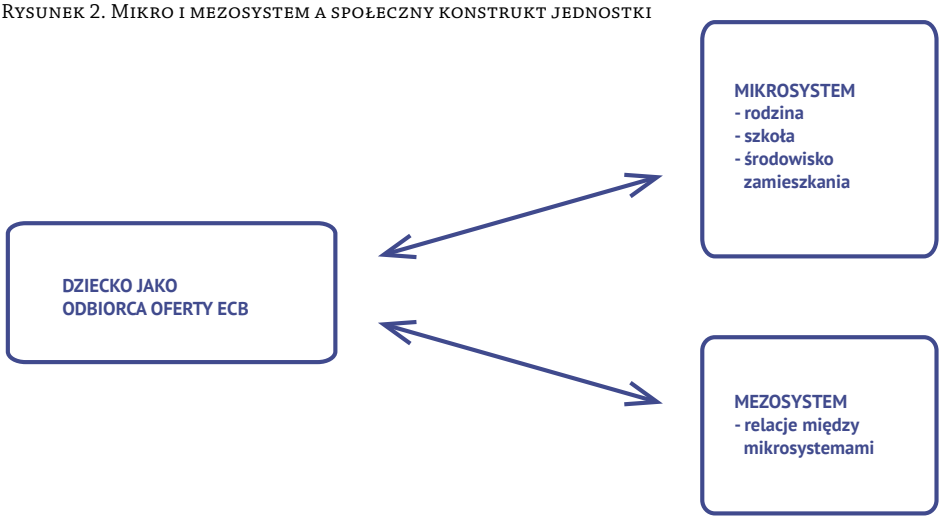

Źródło: Opracowanie własne

25 B. Matyjas, *Pedagogika społeczna i rodzina – obszary badań* (w:) *Pedagogika społeczna, podręcznik akademicki*, t. 2, E. Marynowicz-Hetka (red.), Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 507.

26 M. Winiarski, *Nowe ukierunkowania badawcze pedagogiki społecznej (Próba myślenia perspektywicznego)* (w:) *Pedagogika społeczna w perspektywie europejskiej. Przeszłość. Teraźniejszość. Przyszłość*, S. Kawula, E. Marynowicz-Hetka, A. Przecławska (red.), Wyd. Kastalia, Olsztyn 2003, s. 48.

27 B. Matyjas, *Dzieciństwo na wsi. Warunki życia i edukacji*, Impuls, Kraków 2012, s. 131.

Do wyróżnionych powyżej czynników socjalizacyjnych należy oczywiście dodać determinanty społeczne, które mogą wpływać na dziecko, nawet jeśli się z nimi nie styka bezpośrednio (np. instytucje kultury, instytucje społeczne, mass media, miejsca zamieszkania) oraz makrosytem, tworzony przez kulturę i popkulturę, w której żyje dziecko, a które wpływają na nie poprzez przekazanie przekonań, opinii, postaw i tradycji[28].

Prowadząc badania pedagogiczne ważne jest, z metodologicznego punktu widzenia, sformułowanie przedmiotu badań oraz jego celów. Z przedstawionych powyżej rozważań wynika, iż przedmiotem badań empirycznych niniejszego komponentu jest socjalizacyjne oddziaływanie postaci Koziołka Matołka i jego otwarcie na nowe, określone poprzez ofertę instytucji kultury, jaką stanowi Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie.

Celem badań społecznych, pedagogicznych, w tym także badań prowadzonych w ramach niniejszego komponentu jest poznanie naukowe istniejącej realnie, empirycznie rzeczywistości społecznej, socjalizacyjnej oraz opis instytucji (placówki kultury). Oprócz funkcji poznawczej przeprowadzone badania spełniły również funkcję praktyczno-społeczną, związaną z prognozowaniem i planowaniem przeobrażeń badanej rzeczywistości społeczno-kulturowej, co umożliwia według J. Sztumskiego stymulowanie procesów społecznych.[29] Przedstawione przesłanki uwzględnione zostały w sformułowaniu celów badań w ramach drugiego komponentu, tj. teoretycznego i praktycznego.

Celem teoretycznym badań było poznanie/ukazanie warunków socjalizacyjnych/inkulturacyjnych dzieci, które tworzą swój indywidulany socjalizacyjny konstrukt poprzez znajdujące się w nich szeroko rozumiane zasoby środowiska kultury. Ponadto określenie związków pomiędzy wybranymi czynnikami środowiskowymi składającymi się na owe zasoby (rozmaite wpływy środowiska) a warunkami socjalizacyjnymi i inkulturacyjnymi dzieci określonymi jako korzystne bądź niekorzystne pedagogicznie.

Natomiast celem praktycznym badań było opracowanie, w oparciu o otrzymane wyniki badań, rekomendacji pedagogicznych dla Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie (jej decydentów, animatorów) dotyczących optymalizacji warunków socjalizacyjno-inkluturacyjnych dzieciom, które kształtują swoje społeczne uczestnictwo. Diagnoza owych warunków powinna służyć podjęciu synergicznych działań zarówno pedagogicznych, społeczno-kulturalnych, edukacyjnych kreujących „dobre uczestnictwo", uwzględniających integralny, całościowy rozwój osobowości dzieci w wieku szkolnym i ich otwartość na innowacje, technologie („Open Glam").

28 Tamże, s. 131.

29 J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wyd. ŚLĄSK, Katowice 2005, s. 21.

Pole badań – problemy badawcze

W metodologii nauk społecznych problem badawczy przybiera postać pytania lub zestawu pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie[30]. Według T. Pilcha – formułowanie problemów badawczych, to z pozoru prosty zabieg werbalny, polegający na precyzyjnym rozbiciu tematu na pytania, problemy[31]. Problemy badawcze, mogące przybierać postać problemu głównego oraz problemów szczegółowych wynikają bezpośrednio z przedmiotu badań oraz sformułowanych celów, stanowiących wstępne założenia metodologiczne podejmowanych badań. W prezentowanym komponencie przybrały one postać pytań:

Problem główny zawarto w pytaniu:

Jaki jest społeczno-kulturowy konstrukt osobowości dziecka określony poprzez ofertę ECB i prezentowaną w niej postać Koziołka Matołka?

Problemy szczegółowe brzmiały:

1. Jaka jest sytuacja społeczno-demograficzna badanych dzieci?
2. Jakie są główne czynniki wpływające na wybory i uczestnictwo w kulturze badanych uczniów?
3. Kto stanowi osobę wspomagającą udział badanych w kulturze?
4. W jakich miejscach kultury najczęściej przebywają badani?
5. W jaki sposób postać Koziołka Matołka łączyć bajkową narrację z kreatywną przestrzenią nowoczesnych technologii?
6. W jaki sposób młody odbiorca jest wdrażany do życia społeczno-kulturalnego, w tym jego aktywnego uczestnictwa w obszarach będących otwartą ofertą ECB wykorzystującą TIK?
7. Jakie warunki socjalizacyjno-edukacyjne stwarza dzieciom ECB do rozwoju nowych kompetencji społecznych?
8. W jakiego rodzaju inicjatywach ECB najchętniej uczestniczą badani?
9. W jaki sposób badani docierają do informacji na temat oferty Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie i co o niej sądzą?
10. Do jakiego odnośnika wirtualnej strony ECB badani zerknęliby w pierwszej kolejności?
11. Czy postać Koziołka Matołka jako patrona Europejskiego Centrum Bajki może stanowić inspirację do rozwoju kompetencji np. cyfrowych?

W przeprowadzonych badaniach, ze względu na ich dominujący diagnostyczny charakter nie zostały sformułowane hipotezy badawcze[32]. Badania skierowane zosta-

30 S. Nowak, *Metody badań socjologicznych*, PWN, Warszawa 1965, s. 214.

31 T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 1995, s. 24.

32 Por. S. Nowak, *Metodologia nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1985m, za: A. Radziewicz-Winnicki, *Dylematy w przekazie wartości edukacyjnych w warunkach zmiany społecznej*, „Edukacja” 1997, nr 2, s. 44

ły nie tyle w stronę rozstrzygnięcia typu „czy", lecz problemu: jak(ie), w jaki sposób, w czym. Nie poszukiwano tutaj uniwersalnych prawidłowości, a analizowane fakty miały służyć przeobrażeniom obszaru badawczego samych zainteresowanych.

Zmienne: zależna i niezależna i ich wskaźniki

W metodologii badań pedagogicznych wyróżnia się najczęściej (także w środowiskowych badaniach prowadzonych w ramach niniejszego komponentu) zmienne zależne i zmienne niezależne33. Zmienne zależne to te, które stanowią przedmiot poznania i objaśnień, natomiast zmienne niezależne wyjaśniają wartość lub istotę zmiennej zależnej (często przypisuje się im rolę przyczyny, sprawczej zmiennej zależnej).

W prezentowanych badaniach przyjęto, iż zmienną zależną jest społeczno-kulturowy konstrukt osobowości dziecka określony poprzez ofertę ECB i prezentowaną w niej postać Koziołka Matołka. Desygnatami zmiennej zależnej były poniższe wskazania (tabela 1).

Tabela 1. Zmienna zależna i jej desygnaty

Zmienna zależna	Desygnaty zmiennej zależnej
Społeczno-kulturowy konstrukt osobowości dziecka	1. Dostępność oferty ECB. 2. Zainteresowanie konkretnymi inicjatywami ECB. 3. Wdrażanie dziecka do życia społeczno-kulturalnego i aktywnego uczestnictwa w kulturze w wykorzystaniem TIK. 4. Organizowanie przez ECB interaktywnych zajęć/warsztatów, imprez środowiskowych. 5. Możliwości i ograniczenia ECB.

W wymienionych w tabeli desygnatach zmiennej zależnej wskaźniki miały charakter empiryczny, były to wskazania/odpowiedzi badanych uczniów na pytania zamieszczone w ankiecie[34]. W założeniach badawczych wyróżnione zostały także zmienne niezależne dotyczące ucznia, które przedstawiono w poniższej tabeli.

33 T. Pilch, *Zmienne w badaniach pedagogicznych* (w:) *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. VII, T. Pilch (red.), Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2008, s. 936.

34 S. Nowak dzieli wskaźniki na definicyjne, rzeczowe, empiryczne zwane korelacyjnymi oraz inferencyjne, zob. S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985, s. 166.

Tabela 2. Zmienna niezależna i ich desygnaty

Zmienne niezależne	Desygnaty zmiennych niezależnych
Wybrane czynniki środowiskowe	Czynniki społeczno-demograficzne: 1. Płeć dziecka 2. Wiek dziecka 3. Miejsce edukacji

Również, tak jak w przypadku zmiennej zależnej i jej desygnatów, zmienne niezależne miały charakter empiryczny, a więc były to wskazania/odpowiedzi badanych na pytania zamieszczone w ankiecie, a ponadto analiza danych (socjologicznych, statystycznych) dotycząca gminy Pacanów, jako miejsca „przyjaznego” dzieciom, rodzinom, tworzącego warunki uczestnictwa społeczno-kulturalnego.

Metoda, techniki i narzędzie badawcze

Dobór metody i technik badawczych określił typ badań, a więc w tym przypadku badań o charakterze diagnostycznym. W badaniach społecznych, pedagogicznych diagnoza stanowi podstawę rozpoznawania powiązań przyczynowo-skutkowych, służy także wyjaśnianiu, weryfikowaniu i modyfikowaniu zastanego stanu rzeczy[35]. Podstawową metodą stosowaną w badaniach ilościowych, diagnostycznych jest sondaż diagnostyczny, który wykorzystano także na użytek niniejszych badań. W metodologii badań pedagogicznych metoda sondażu, określana jest jako: „sposób gromadzenia informacji o interesujących badacza zjawiskach (…) występujących w badanym środowisku społecznym, lokalnym (…) na podstawie badań przeprowadzanych na dobranej z określonego punktu widzenia próbie”[36].

Metodę sondażu uznałam za najbardziej uzasadnioną, ponieważ umożliwiła zgromadzenie informacji dotyczących społeczno-kulturowego konstruktu osobowości dziecka określonego poprzez ofertę ECB i prezentowaną w niej postać Koziołka Matołka.

W ramach metody sondażu najczęściej wykorzystywane są takie techniki jak: ankieta, wywiad, które pozwalają na „uzyskanie optymalnie sprawdzalnych informacji, opinii, faktów”[37]. Również i w prezentowanych badaniach zastosowano jedną z wymienionych technik, tj. ankietę: dla uczniów. Ankieta jest często stosowana w naukach spo-

35 J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Wyd. WSP im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 1989, s. 115.

36 A. Maszke, *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004, s. 104.

37 T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 1995, s. 76.

łecznych, jako „technika gromadzenia informacji polegająca na wypełnieniu najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy”[38]. W takim celu została również wykorzystana w prowadzonych badaniach.

Drugą z zastosowanych technik była analiza dokumentów: stron internetowych dotyczących badanej instytucji kultury, tj. Europejskiego Centrum Bajki (jej działalności edukacyjnej, kulturalnej, oferty zajęć wolnoczasowych, współpracy, otwartości na nowe projekty i inne) a także danych dotyczących lokalnej infrastruktury i oferty społeczno-kulturalno-oświatowej, turystyczno-rekreacyjnej i sportowej, w których mogą uczestniczyć dzieci w wieku szkolnym (samodzielnie, z rodzicami, rodzeństwem czy rówieśnikami).

Jako narzędzie badawcze zastosowano autorski kwestionariusz ankiety dla uczniów.

Narzędzia skonstruowane zostało w oparciu o przedmiot, cele badań, problemy badawcze a także ich podrzędność w odniesieniu do zastosowanej metody sondażu diagnostycznego i techniki ankiety.

Kwestionariusz ankiety dla uczniów zawierał 17 pytań o kafeterii zamkniętej (dominujące), półotwartej (kilka pytań, kończących się kategorią wyboru „inne”) a także pytanie otwarte. Wymienione pytanie otwarte, mające charakter jakościowy, stanowiło uzupełnienie badań ilościowych, służyło diagnozie determinantów osobowości dziecka.

Grupa badawcza oraz teren badań

Jak wskazała przeprowadzona analiza zdecydowana większość badanych to osoby, mające kontakt z instytucją kultury, jaką stanowi Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie. Ich rozkład przedstawiał się następująco:

38 Tamże, s. 86.

Rysunek 3. Rozkład badanych według miejsca zamieszkania

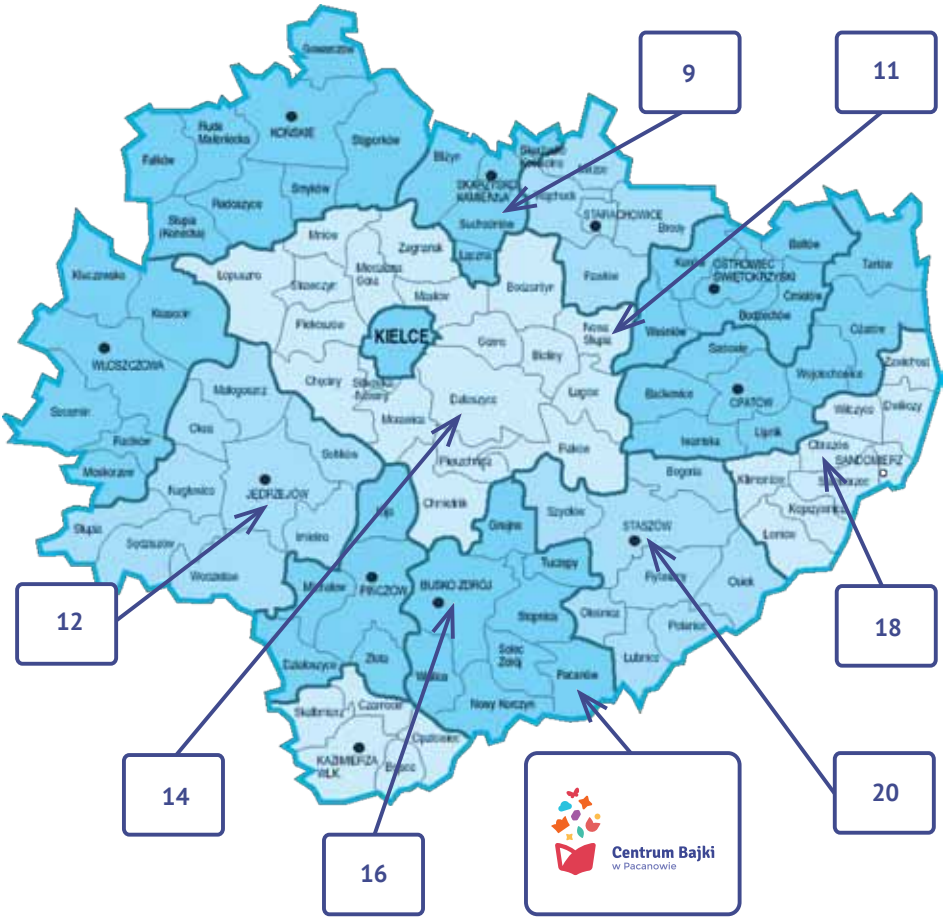

Źródło: Opracowanie własne

Badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy” dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”.

Jak wynika z powyższego schematu układ procentowy badanych nie był równomierny. Reprezentowali oni kolejno miasta i gminy: Staszów (20% badanych), Ożarów (18% badanych), Busko-Zdrój (16% badanych), Daleszyce (14% badanych), Jędrzejów (12% badanych), Nową Słupię (11% badanych), Suchedniów (9% badanych).

Teren badań stanowiło województwo świętokrzyskie, które obejmuje obszar 11 710,50 km² i zamieszkiwane jest przez 1,25 mln osób39. Warto dodać, że jest ono jednym z 16 województw utworzonych w 1999 roku. W przybliżeniu obejmuje większą część obszaru dawnego województwa kieleckiego, część tarnobrzeskiego (powiaty opatowski, sandomierski i staszowski) oraz skrawki radomskiego, piotrkowskiego i częstochowskiego. Jest to województwo, które staje się coraz bardziej popularne wśród turystów, w ostatnich latach odwiedziło je 3,5 miliona gości. Umożliwia ono dostęp do kilkudziesięciu atrakcji o unikatowych doświadczeniach i wyjątkowości funkcjonowania.

Warto dodać, że na potrzeby badań do niniejszego komponentu uwzględniono również infrastrukturę edukacyjną województwa świętokrzyskiego, która jest typowa dla większości szkół. W placówkach oświatowych, w których realizowano badania istnieje możliwość skorzystania z rozmaitych form zajęć pozalekcyjnych oraz wspólnych z kadrą i rówieśnikami wyjazdów edukacyjno-inkulturacyjnych. Szkoły stwarzają uczniom możliwość rozwoju własnych zainteresowań, poszerzania wiedzy, nabywania nowych umiejętności, w tym współpracy z innymi, zaangażowania w projekty. Na uwagę zasługuje współpraca z różnymi instytucjami z terenu województwa rozwijającymi kreatywność uczniów, a także umiejętności wykorzystaniem różnych środków wyrazu (technologie informacyjno-komunikacyjne). Szkoły współpracują z władzami samorządowymi i różnymi instytucjami z terenu gminy, powiatu, w tym kulturalnymi i sportowymi a także instytucjami znajdującymi się poza ich środowiskiem usytuowania. Jest to uczestnictwo w imprezach, festiwalach organizowanych przez Domy Kultury, Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie, obiekty sportowe, kina, organizacje pozarządowe itp.

Synergiczność, współpraca szkół i różnego typu instytucji widoczna jest w podejmowanych formach oddziaływań socjalizacyjno-edukacyjnych (wspólne imprezy, akcje, konkursy, spotkania, wolontariat, wycieczki). Szkoły, w których realizowano badania znajdują się w niedalekim otoczeniu Pacanowa, a więc dzieci i ich rodziny mogą korzystać także z bogactwa infrastruktury i oferty kulturalnej, która znajduje się w przestrzeni Pacanowa, a dokładnie Europejskiego Centrum Bajki. Stanowi ją sieć, w skład której wchodzą:

- bajkowy świat,
- mały teatr
- warsztaty
- kino Szkatułka
- magiczna księgarnia
- ogród
- seniorzy
- Kraina Soria Moria

39 http://www.polskawliczbach.pl/swietokrzyskie dostęp z dnia 20.10.2017

- urodziny z Koziołkiem Matołkiem
- park bajki
- możliwość zorganizowania imprezy firmowej.[40]

Potwierdzeniem bogatej oferty ECB są ogólnodostępne rekomendacje instytucji, które charakteryzują ją jako „bardzo nowoczesne centrum, w którym można przenieść się do świata polskich (i nie tylko) bajek. Przez ekspozycję „Bajkowy świat” prowadzi nas przewodnik przebrany za pirata (z tego co wiemy to jest kilka różnych postaci), który w kolejnych salach opowiada o różnych bajkach i legendach. **Był to chyba najbardziej zaangażowany przewodnik jakiego spotkaliśmy w życiu** – bardzo sympatyczny, cierpliwy i wkręcony w swoją rolę, którą odegrał na najwyższym poziomie (przez 2 godziny na wszystkie pytania odpowiadał wierszem!). Bajkowy świat nie jest stworzony w tradycyjny, nudny sposób, jaki zazwyczaj towarzyszy polskim atrakcjom. Jest **interaktywny, pełen multimedialnych rozwiązań**, łącznie z pociągiem, który sprawia wrażenie jakby naprawdę jechał.”[41]

W przestrzeni ECB, znajdują się przyjemne uliczki spacerowe Pacanowa, Bazylika Mniejsza w Pacanowie, choć niedosyt budzą centra handlowe, konsumpcyjne.

Fotografia 1. Przestrzeń gminy Pacanów z Europejskim Centrum Bajki

Źródło: http://centrumbajki.pl/zaplanuj-pobyt/pacanow-okolica/ dostęp z dnia 12.11.2017

40 http://centrumbajki.pl/ dostęp z dnia 17.09.2017

41 https://www.busemprzezswiat.pl/2017/03/swietokrzyskie-atrakcje-przewodnik-internetowy-3/ dostęp z dnia 4.10.2017

Należy zaznaczyć, iż Europejskie Centrum Bajki stanowi nie tylko obiekt edukacyjny, rekreacyjny, ale także instytucję w doskonale sposób promującą województwo świętokrzyskie, oraz powiat buski.

Jak można odczytać z kart jego stron internetowych:

„Pacanów – słynna bajkowa miejscowość – naprawdę istnieje! I to od dawna, od bardzo, bardzo dawna. Początki miasteczka sięgają korzeniami państwa Wiślan. W 874 roku książę wielkomorawski, Świętopełk I, przyłączył go do swego państwa. Kościół, bazylikę św. Marcina, wzniesiono tu w latach 1110 – 1117 (jest znana w całej Polsce ze względu na słynący łaskami obraz Jezusa Konającego.), a pod koniec XIII wieku miasto stanowiło zaplecze gospodarcze Krakowa. Prawa miejskie otrzymał Pacanów w roku 1265 od Bolesława Wstydliwego. Potwierdził je dwa wieki później król Władysław Jagiełło, a po nim Kazimierz Jagiellończyk oraz Zygmunt III Waza. Podczas II wojny światowej, to właśnie na Pacanów spadły dwie pierwsze bomby wystrzelone przez III Rzeszę 1 września 1939 roku. Miasteczko rozsławił na całą Polskę Kornel Makuszyński. W 1933 stworzył postać zabawnego Koziołka Matołka, który z czasem stał się symbolem Pacanowa. Użyczył też swego imienia działającemu tu Europejskiemu Centrum Bajki, gdzie Koziołek mieszka do dnia dzisiejszego."

Wnioski z realizacji badań

Badania zostały przeprowadzone w roku szkolnym 2016/2017 w siedmiu szkołach w województwie świętokrzyskim, usytuowanych w niedalekiej odległości od Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie. Wzięło w nich udział 100 uczniów (klasa V i VI, gimnazjum).

Charakterystyka badanych uczniów znajduje się w poniższych tabelach.

Tabela 3. Płeć badanych uczniów

Płeć	Liczba badanych (N=100)	Procent %
Chłopiec	44	44%
Dziewczynka	56	55%
Ogółem :	100	100%

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Badane grupy chłopców i dziewcząt były zbliżone.

Tabela 4. Wiek dzieci/uczniów

Wiek	Liczba badanych N=100	Procent %
10	4	4%
11	19	19%
12	67	67%
13	10	10%
Ogółem :	114	100%

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy” dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”.

Badane dzieci, znajdujące się w wieku szkolnym (tak określa się wiek społeczny uczniów zawierający się w przedziale 9 – 13 lat) to w dużej grupie 11- i 12-latkowie (odpowiednio liczbowo: 19 i 67) a także 13-latkowie (10 badanych) i 10-latkowie (4 badanych).

Rysunek 4. Czynniki kształtujące uczestnictwo badanych w kulturze (N=100)

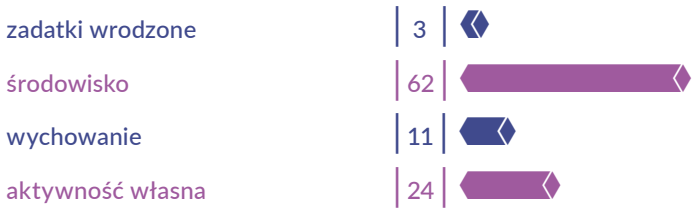

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy” dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”.

Jak wynika z otrzymanego materiału empirycznego zdecydowana większość badanych uczniów była zdania, że dominujący wpływ na ich uczestnictwo w kulturze mają: znajomi, rodzina, rodzeństwo, grupa rówieśnicza, status materialny, miejsce zamieszkania, szkoła, sytuacja polityczno-ekonomiczna, media, Internet. Tę grupę czynników determinujących socjalizację i inkulturację określono wspólnym mianownikiem – *środowisko* (62% badanej próby). Kolejną pod względem liczebności grupę stanowiły elementy związane z *własną aktywnością jednostki* (tj. czas wolny, dostępność, chęć rozwoju, zainteresowania, nuda, ciekawość, pozytywne recenzje) – 24% badanych. Wśród wyborów młodego pokolenia znalazły się także zewnętrzne – wychowawcze determinanty (11% badanych), typu: atmosfera, ciekawość, atrakcyjność oferty, cena biletu, termin

wydarzenia. Warto zaznaczyć, że w sytuacjach wychowawczych wytwarza się poczucie obowiązku, odpowiedzialności związanego z solidarnością grup i upodabnianiem się przez naśladownictwo innych. W sytuacjach społecznych kształtuje się nie tylko etos pracy i zabawy, samorządu, nauki, ale także sztuki i kultury. Ostatnią grupę określoną przez respondentów m.in. jako wiek, zdolności muzyczne, zdolności sportowe, nazwano arbitralnie jako *zadatki wrodzone* – 3% odpowiedzi. Zbliżony rozkład wskazań badanych potwierdza się w źródłowych klasyfikacjach czynników[42], mających znaczący wpływ na ostateczny kształt konstruktu społeczno-kulturowego, tj. osobowości człowieka. Zatem uczestnictwo w kulturze świętokrzyskich uczniów warunkowane jest poprzez tzw. bios (życie, dynamizm, reakcje); ethos (obyczaj, normę, przyzwyczajenie), na skutek działania którego w różnorodnych dziedzinach życia następuje tzw. dziedziczenie społeczne lub kulturowe; agos (wchodzenie w środowisko, wprowadzanie w wyższą kulturę, doskonalenie we wszechstronnym rozwoju; a także los – niewymierne, nie dające się przewidzieć wpływy.

Kolejnym obszarem poddanym eksploracji były rankingi najczęściej odwiedzanych przez młodzież miejsc kultury. Spośród podanej kafeterii respondenci na pierwszym miejscu wskazali kino (ponad połowa spośród badanej grupy). Ranking wyborów pozostałych kategorii zaprezentowano na poniższym wykresie.

Rysunek 5. Najczęstsze miejsce uczestnictwa w kulturze (N=100)

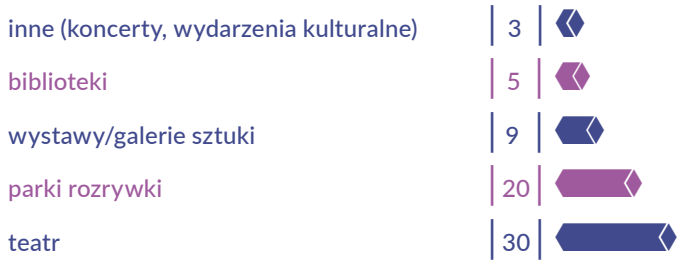

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Obok wyboru najczęściej odwiedzanego miejsca kultury badana młodzież została poproszona o wskazanie osoby, która ich zdaniem najbardziej motywuje ich do udziału w ofertach kulturalnych i wspomaga ich udział w kulturze.

42 S. Kunowski, *Proces wychowawczy i jego struktury*, Lublin 1946, s. 5–6. Zdaniem tego Autora wychowanie jest nie tylko zjawiskiem społecznym, ale także kulturalnym, biologicznym, psychologicznym.

Rysunek 6. Osoby wspomagające uczestnictwo badanych uczniów w kulturze (N=100)

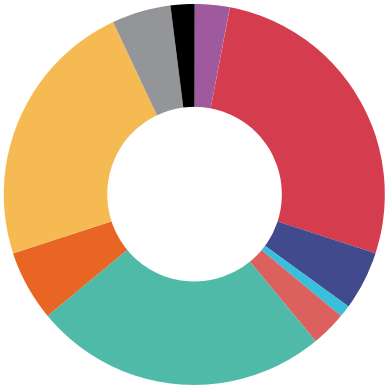

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy” dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”. N>100 = z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru.

Jak wynika z otrzymanych danych głównymi inspiratorami udziału w kulturze są dla badanych uczniów najbliżsi, tj. mama, babcia oraz nauczyciele – tę kategorię wskazała zdecydowana większość respondentów.

Wprowadzając badaną młodzież w obszary oferowane im przez Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie podjęto się próby określenia ich stosunku do bajek. Uzyskane odpowiedzi zilustrowano na poniższym wykresie.

Rysunek 7. Stosunek respondentów do bajek (N=100)

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy” dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”.

Jak wynika z otrzymanych danych uczniowie czytają bajki, choć deklarują, także, że są to raczej produkcje współczesne, a tradycyjne pozostają jedynie w ich pamięci.

Warto zaznaczyć, iż zdecydowana większość, bo aż 94% respondentów wskazało, iż bajkową narrację powinno się łączyć z kreatywną przestrzenią (tj. nowoczesnymi technologiami) oraz prawie wszyscy (99% badanych) wskazali na korzystanie z infografik i interaktywnych obrazów. Jak podawali w luźnych wypowiedziach: *„…bardzo lubię gry i bajki, w których trzeba się na moment zatrzymać i zastanowić, rozwiązać jakąś zagadkę", „…ja lubię bajki przygodowe"*.

W tym kontekście działanie Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie i inkulturacyjna rola Koziołka Matołka może być implikatorem do wykorzystania opowieści o Koziołku Matołku.

Jak podaje K. Łysak[43] dostrzegając metaforyczne znaczenie jego przygód z wielu podróży, możemy łączyć ze sobą to, co na początku wydaje się nie do połączenia. Otóż wprowadzając młodych ludzi (choć nie tylko) w klimat bajkowego świata możemy łączyć baśniową narrację z kreatywną przestrzenią nowoczesnych technologii. Możemy nadawać nowy sens doświadczeniom, które stają się udziałem bohatera i w jakiś magiczny sposób stają się naszym udziałem. Opowiadanie historii (storytelling), było zawsze naturalnym sposobem wymiany doświadczeń ludzi, było okazją do refleksji i wyciągania wniosków. Historia przygód Koziołka Matołka, mająca formę komiksu, składającego się z szeregu obrazków, z których każdy podpisany jest rymowanym czterowierszem stanowi bardzo ciekawą inspirację do działań edukacyjnych z młodymi ludźmi. W dobie nowoczesnych technologii coraz popularniejsze staje się komunikowanie za pomocą infografik i interaktywnych obrazów. Często opowieści przyjmują postać komiksów. W sieci internetowej można znaleźć wiele darmowych aplikacji do tworzenia komiksów, infografik i interaktywnych apletów. Tworzenie multimedialnych nośników informacji bardzo mocno angażuje dzieci, a co najważniejsze pozwala im nabywać i rozwijać kompetencje cyfrowe, tak bardzo pożądane na dzisiejszym rynku pracy.

Potwierdzeniem powyższych wniosków może być także wskazanie przez badaną młodzież sposobów zdobywania kolejnych kompetencji społecznych. Znalazły się wśród nich: tworzenie stron internetowych, korzystanie z obcojęzycznych zajęć lub stron www, korzystanie z pomocy przyjaciół/znajomych, korzystanie ze wsparcia profesjonalistów (nauczycieli, edukatorów, profilaktyków), uczęszczanie na dodatkowe zajęcia, odwiedzanie instytucji kultury typu ECB – wśród respondentów większość stanowili uczniowie, którzy mieli już okazję odwiedzić Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie minimum jeden raz (87% spośród badanych).

Wyraźna była także chęć udziału badanej młodzieży w warsztatach kreatywnych. Ten rodzaj aktywności cieszy się współcześnie dużą popularnością. Ponadto

43 Ocena eksperta z materiału przygotowanego w ramach panelu ekspertów – Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie, Pacanów 21.10.2016.

jest metodą uruchamiania u dzieci kreatywnego myślenia. Warto zatem uwzględniać ten sposób w ofercie kierowanej do młodego pokolenia, gdyż tzw. *„metodologia design thinking”* może połączyć doskonale tradycyjne zabawy z innowacyjnymi działaniami edukacyjnymi.

Rysunek 8. Udział badanych w warsztatach z kreatywnych przestrzeni TIK (N=100)

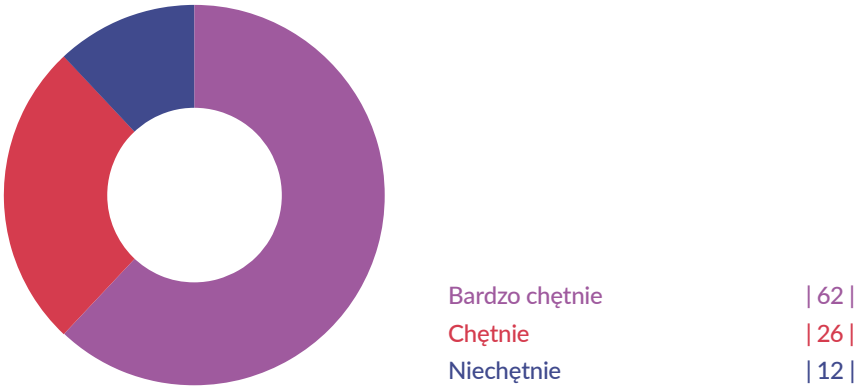

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy” dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”.

Mając na uwadze potrzebę dalszego otwarcia się (Open Glam) dotychczasowych inicjatyw ECB dla dzieci i młodzieży dokonano sondażu opinii na temat inicjatyw cieszących się według badanych największą popularnością. Zilustrowano je na poniższym wykresie.

Rysunek 9. Popularność inicjatyw Europejskiego Centrum Bajki w opinii uczniów (N=100)

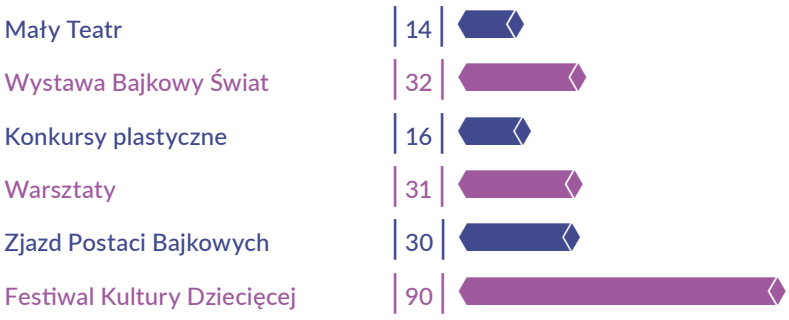

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy” dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”.

Dla większości badanych najciekawszą ofertą ECB, tj. cieszącą się największą popularnością jest Festiwal Kultury Dziecięcej. Jak potwierdzili w luźnej rozmowie jest to „wyjątkowe obchody Dnia Dziecka". W rzeczywistości tegorocznemu festiwalowi towarzyszyły rozmaite atrakcje realizowane w ramach dwóch projektów: „15. Międzynarodowy Festiwal Kultury Dziecięcej Pacanów-Dania, 2-4 czerwca 2017" oraz „Edukacja Kulturalna z Koziołkiem Matołkiem". Dla uczniów, którzy odwiedzili ECB przy tej okazji obchody Dnia Dziecka rozpoczęły się dwoma wielkimi konkursami. W rywalizacji Mistrzów Muzyki, wzięli udział soliści, w wieku od 7 do 16 lat, którzy w ubiegłym lub obecnym roku zostali laureatami festiwali albo przeglądów artystycznych o randze minimum wojewódzkiej. Dzień wcześniej, o podobne Grand Prix, statuetki Mistrza Koziołka i liczne nagrody, walczyły grupy teatralne, które wyróżniły się w przeglądach teatralnych.

Największą zaś atrakcją dla dzieci była metamorfoza, polegająca na chwilowej zamianie Pacanowa w prawdziwą Stolicę Bajek, ze sceną na rynku oraz strefy: twórczości, wiedzy, zabawy i rodzica. W każdej z nich zorganizowane zostały interaktywne warsztaty. Festiwal otworzył tradycyjnie Bajkowy Korowód, w którym udział wzięły grupy przyjaciół, rodziny, reprezentacje szkół, klubów, domów kultury, stowarzyszeń, kół zainteresowań, świetlic.

Rysunek 10. Plakat promujący Międzynarodowy Festiwal Kultury Dziecięcej Pacanów-Dania, 2-4 czerwca 2017

Źródło: Archiwum ECB

Należy zaznaczyć, iż dla miłośników twórczej zabawy odbyły się w ramach Festiwalu warsztaty edukacyjne (także wysoko ocenione przez badanych). W strefie wiedzy były to warsztaty z programowania, robotyki, detektywistyczne, zielarskie, fizyczne, chemiczne, pokazy robotów, tablice interaktywne. Mają one szczególne znaczenie uwzględniając potrzebę otwartości na środowisko w duchu „Open Glam”. W strefie twórczości były to warsztaty ceramiczne, garncarskie, kowalstwa artystycznego, hafciarskie, tkackie, rzeźbienia w lodzie, z wiórkarstwa, patchworkowe, zdobienie szklanych magnesów, tworzenie dizajnerskich pojazdów i obrazów z nakrętek, malowanie na szkle, cyrkowe, zaś w strefie rodzica – warsztaty twórcze, zdobienie notesów i kalendarzy, a w strefie zabawy wesoła piaskownica, gigantyczne bańki mydlane, ogromne klocki, bump, klocki kreatywne oraz wesołe miasteczko, zabawy animacyjne i ruchowe.

Uwzględniając potrzeby młodego pokolenia, wynikające z przeprowadzonego wcześniej desk research dokonano rozpoznania preferencji badanej młodzieży na temat odnośnika wirtualnej strony ECB, do którego zerknęliby kolejno.

Rysunek 11. Ranking wirtualnych odnośników stron www Europejskiego Centrum Bajki

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy” dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”.

Jak wskazały wyniki z badań największa popularnością cieszyły się zakładki: „biblioteka”, „aktualności”, gry i zabawy”, które informują czytelnika o tekstach poświęconych tytułowemu Koziołkowi Matołkowi i nowych inicjatywach, wydarzeniach i projektach Europejskiego Centrum Bajki. Ten sygnał pochodzący od młodzieży może stanowić inspiracje do rozwoju potencjału elektronicznych kanałów komunikacji. Być może wartością dodaną okaże się w czasie udostępnianie za pośrednictwem strony internetowej instytucji audio booków, czy też bajek do odsłuchu dla najmłodszych oraz swoistych pomocy dla kadr sektora oświaty i opieki. Ponadto wykorzystanie gry

symulacyjnej i postaci Koziołka Matołka na przykład do wspomaganie ucznia w radzeniu sobie z trudnościami zagrażającymi prawidłowemu rozwojowi i zdrowemu życiu. Ta postać dobrych praktyki jest już wykorzystywana na przykład w uruchamianiu lokalnych zasobów instytucjonalnych i ludzkich dla wspierania szkół w prowadzeniu skutecznych działań wychowawczych i profilaktycznych, zatem warto byłoby wziąć pod uwagę tego typu rozwiązania.

Mając na uwadze, iż współcześnie coraz młodsze dzieci wykorzystują nowoczesne technologie informacyjne, podjęto się próby określenia zdaniem badanych uczniów wykorzystania postaci Koziołka Matołka jako inspiracji do rozwoju kompetencji cyfrowych. Wskazania uczniów przedstawiono w postaci graficznej na poniższym wykresie.

Rysunek 12. Koziołek Matołek jako źródło rozwoju kompetencji cyfrowych w opinii badanych uczniów (N=100)

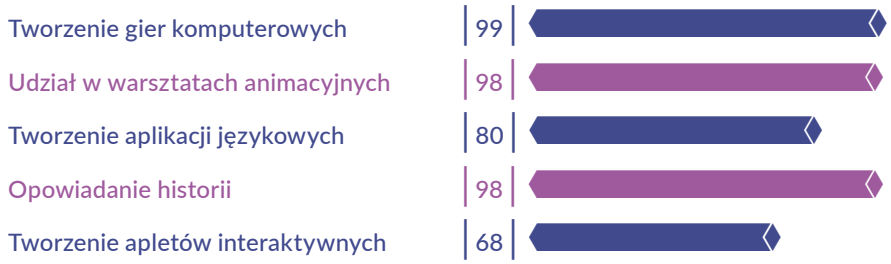

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016". N>100 = z uwagi na możliwość wielokrotnego wyboru.

Reasumując, można stwierdzić, iż dla badanej grupy zarówno instytucja kultury, jaką jest Europejskie Centrum Bajki, jak i postać Koziołka Matołka są znane. Zdecydowana większość badanych (95% ogółu) chętnie wróciłaby do tego miejsca i kojarzy je pozytywnie.

Można zatem stwierdzić, iż efekty prowadzonych w ramach drugiego komponentu badań wskazuję na potencjał współpracy ECB ze środowiskiem i jego wykorzystywanie w przyszłości m.in. w udostępnianiu dziedzictwa kulturowego.

Podsumowanie

Każdy człowiek, bez względu na wiek ma specyficzną osobowość, zdeterminowaną rozmaitymi czynnikami, wśród których można wyróżnić: zadatki wrodzone, środowisko, wychowanie, aktywność własną jednostki. Dzięki tym elementom każdy ma

w swoim życiu określone cele, dążąc do ich realizacji w różny sposób. Dla dziecka owe czynniki są czymś szczególnym, gdyż w dużej mierze, wyznaczają przyszłą drogę życia i jego biografię.

Nie bez znaczenia jest bowiem, z jakich ofert kultury korzysta dziecko, jakie nawyki wynosi z rodziny pochodzenia, kto jest kreatorem procesów jego wychowania, socjalizacji, inkulturacji i edukacji, szczegółowiej rzecz ujmując, jakich ma rodziców, wychowawców, nauczycieli, pedagogów, opiekunów, w jakich środowiskach pozarodzinnych spędza swój czas, do jakich szkół uczęszcza, z jakimi grupami rówieśniczymi się identyfikujemy, kto jest dla niego autorytetem[44].

Dzieci wzrastające w środowiskach otwartych („Open Glam”) stanowią specyficzną grupę społeczną. Jak dowodzą dotychczasowe wyniki badań[45] rozmaita jest ich aktywność własna, a także poziom uspołecznienia, wyrażany poprzez poziomy wypełniania ról społecznych, które odgrywają.

Szerokie zainteresowanie problematyką socjalizacji i inkulturacji, zwłaszcza w kontekście współczesnych zmian, otwartości na nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne, a także zmian w szkolnictwie oraz systemie opieki nad dzieckiem w Polsce jest zrozumiałe. Znajomość procesu uspołecznienia dziecka i mechanizmu wyznaczającego dany typ społecznego uczestnictwa w układzie społecznym instytucji kultury i środowisk współpracujących pozwala przewidywać możliwe i prawdopodobne kierunki zachowań.[46] Pozwala też na podejmowanie działań sprzyjających realizacji sekwencji zadań społecznie akceptowanych lub działań korygujących zamierzenia społecznie niepożądane. Znaczenie wiedzy o socjalizacji dziecka wydaje się więc oczywiste i ważne w każdym społeczeństwie niezależnie od ustroju, miejsca i czasu.

Efektywny proces socjalizacji wymaga od osób go realizujących przede wszystkim rzetelnej wiedzy o dziecku/uczniu, jego rozwoju społeczno – emocjonalnym, umysłowym, o postawach i jego opiniach, związanych z ważnymi dla uspołecznienia obiektami kultury, rozrywki, wiedzy o stosunku dziecka instytucji i jej wymagań oraz dotyczącej jego pozaszkolnej aktywności.[47]

Dokonany w pierwszych etapach konstrukcji badań w drugim komponencie „desk research” potwierdził, iż literatura poświęcona pojęciu socjalizacji jest niezwykle bogata. Zajmowali się nim zarówno socjologowie, psychologowie, jak też i pedagodzy. Najogólniej można powiedzieć, że socjalizacja jest wpływem społecznym na jednost-

44 P. Forma, *Dziecięca kreacja biografii w rodzinach wielodzietnych*, Wyd. Impuls, Kraków 2016.

45 P. Forma, *Socjalizacja dziecka z rodziny wielodzietnej. Studium teoretyczno-empiryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2012, s. 21.

46 J. Modrzewski, D. Sipińska, Socjalizacja, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2006, t. V, s. 803.

47 A. Janowski, *Uczeń w teatrze życia szkolnego*, 2007, s. 7.

kę, ale takim, który prowadzi do uzyskania przez nią kompetencji do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Próby komplementarnego ujęcia socjalizacji, jak i zróżnicowane podejścia badawcze do tego procesu w ramach poszczególnych dyscyplin nauk społecznych nie dają jego zadowalających i wyczerpujących opisów.[48]

Tak, jak już sygnalizowałam o procesie socjalizacji pisze się od przeszło stu lat, o czym świadczyć mogą m.in. prace A. Comte'a, K. Marksa, H. Spencera (1861), rozprawy, takich autorów, jak: E. A. Ross (1896), H. Muszyński (1970), H. R. Schaffer (1981), R. Miller (1981), K. Hurrellmann (1994), L. Witkowski (1994) Z. Kwieciński (1995), E. Hajduk (1999), A. Brzezińska (2000), W. Jager (2000), H. Cudak (2001), R. Borowicz (2002), J. Modrzewski (2004), K. J. Tillmann (2005), A. Roter (2006), to jednak przedstawiona powyżej analiza zmierzała do uzupełnienia dotychczasowych refleksji nową myślą.

Konkluzja i wskazania praktyczne

Reasumując, można stwierdzić, iż socjalizacja i inkulturacja dziecka/ucznia jako proces, kształtujący osobowości dziecka, są niezwykle ważne w tworzeniu jego biografii. Dzieci, także samodzielnie wpływają na kształt swojej osobowości, poprzez wspomnianą w tytule artykułu autosocjalizację, uwidoczniają się **samodzielnych działania wykorzystywania technologii, rozwoju kompetencji cyfrowych, podejmowania decyzji,** realizacji planów życiowych). W tym znaczeniu kontekst socjalizacji i autosocjalizacji widoczny jest zdobywanych przez dzieci kompetencjach i umiejętnościach oraz ich partycypacji społecznej.

Podczas badań wykazano, że można zidentyfikować wiele wskazówek do wdrożenia innowacyjnych działań wobec uczestnictwa w kulturze oraz zlikwidować ewentualne ograniczenia w rozwoju kreatywności.

Ujawniono, miedzy innymi, iż ważnym czynnikiem stymulującym potencjał kreatywny Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie jest wzrost orientacji humanistycznej – w stronę dziecka, w stronę rodziny oraz istnienie makrosystemowych i strukturalnych czynników, wspierających kreatywność i innowacyjność, także stymulujących postawy aktywnego udziału dzieci i młodzieży w działaniach prorozwojowych i kulturalnych.

48 A. Roter, *Proces socjalizacji dzieci w warunkach ubóstwa społecznego*, Wyd. UŚ, Katowice 2005, s. 46.

Rozdział 3. Koziołek Matołek nie wyklucza, lecz uczy i rozwija

Kultura ewaluacji vs ewaluacja kultury – uzasadnienie badania

Często wyrażaną ideą sztuki jest to, że sztuka ma zdolność do przekształcania życia nie tylko jednostek, ale całych społeczności. Transformatywna moc sztuki przyczynia się do powstania wspólnoty, kształtowania tożsamości kulturowej, promowania przywództwa i świadomie rozwijania kluczowych czynników zmian. Dlatego też przedsięwzięcia z tej dziedziny są przedmiotem zainteresowania dużej liczby instytucji społecznych, takich jak szkoły, uniwersytety, instytucje publiczne, instytucje pożytku publicznego, sektory przemysłu, czy też same instytucje kultury, jak muzea, galerie, festiwale, teatry.

Ze społecznym wpływem kultury i sztuki wiąże się jeden z kluczowych obszarów, mianowicie proces nabywania kompetencji społecznych, który niewątpliwie ściśle związany jest z partycypacją bądź wykluczeniem z kultury i życia społecznego. Przeciwdziałanie temu zjawisku jest jednym z priorytetów polityki kulturalnej wielu państw, w tym Polski. Podkreśla się dwa obszary działań: po pierwsze, zwiększenie dostępu do kultury poprzez przełamywanie barier fizycznych, finansowych, geograficznych, kulturowych, a także – niemniej ważnych przeszkód – związanych z postawami (atmosferą instytucjonalną) i społecznymi modelami postrzegania (np. kultura jako element stylu życia klas wyższych); po drugie, zwiększanie partycypacji w kulturze poprzez wspieranie mechanizmów transparentności działań podejmowanych w instytucjach kultury. Wymienione tu procesy mają przyczynić się do podnoszenia jakości życia jednostek oraz partycypację w szeroko pojętym życiu społecznym oraz rozwijanie kluczowych kompetencji społecznych i potencjału kreatywności.

Nawiązując do powyższego, należy podkreślić, iż dyskusję o wartości kultury i sztuki zajmuje szczególnie delikatną pozycję w polityce publicznej, a więc tam, gdzie przedsięwzięcia kultury są finansowane bądź też współfinansowane ze środków publicznych. I tutaj, biorąc pod uwagę transformacyjną moc kultury, szczególnie ważne stało się ukazanie efektów zmian, które są – z kolei – niezwykle trudne do udowodnienia. Z drugiej strony, mamy w dzisiejszym świecie tendencje uprawiania polityki publicznej, w tym kulturalnej – opartej na dowodach. Wszystko co „najlepsze" musi być dowiedzione przez twarde dane i najbardziej „cenione" jest to, co można zmierzyć. Gdyż, to, co jest mierzone, staje się instrumentalną wartością społeczną i ekonomicz-

ną świata artystycznego, ale – nie trzeba zapominać – iż nie stanowi to, z kolei o tej wartości kultury, która czyni ją sztuką.

Abstrahując od powyższych stwierdzeń, ocena użyteczności, czy też skuteczności przedsięwzięć z obszaru kultury i sztuki na rzecz rozwoju społecznego jest ważnym zadaniem. Ponadto – trzeba w tym miejscu zaznaczyć – sami fundatorzy zazwyczaj wymagają dowiedzenia wpływu inicjatyw kultury, wychodząc z założenia, iż wymierne rezultaty w formie liczb mogą odzwierciedlać szersze, długoterminowe i trwałe skutki dla społeczeństwa. Dlatego też udowodnienie rezultatu, wpływu i trwałości projektów stało się koniecznością w celu zapewnienia dalszego finansowania i wspierania polityki kulturalnej. Jednakże, metody oceny wypracowane chociażby w sferze biznesu czy też polityce publicznej, niekoniecznie mają swoje uzasadnienie dla projektów z dziedziny kultury. Stąd też w literaturze przedmiotu, jak i praktyce wciąż trwają dyskusje dotyczące wypracowania odpowiedniego modelu mierzenia wymiernych wyników takich projektów oraz oceny wpływu długoterminowego.

Mechanizmy wykorzystania ewaluacji w podniesieniu efektywności zarządzania (projektami) w kulturze

Ewaluacja oznacza szacowanie wartości. Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne definiuje ewaluację jako[49]:

- (...) ocenę wartości projektu z zastosowaniem określonych kryteriów w celu jego usprawnienia, rozwoju lub lepszego rozumienia;
- proces zbierania, analizy oraz interpretacji danych na temat znaczenia i wartości projektu przy zwróceniu uwagi na zagadnienia istotne dla zainteresowanych;
- ocenę efektywności, skuteczności, oddziaływania, trwałości i zgodności projektu w kontekście założonych celów, porównywanie rezultatów projektu ze wstępnymi zamierzeniami".

Bardzo celnie ewaluację określa S.M. Steele, definiując ewaluację jako proces „(...) porównywania tego, co powinno być – czyli kryteria, standardy, cele – z tym, co jest – czyli dowody, dane, informacje – w celu oceny lub określenia wartości tego, co jest ewaluowane"[50]. Warto w tym miejscu powołać się również na definicję zaproponowaną przez Zb. Lasocika, który stwierdza, iż „(...) Jeżeli jakieś środki zostały zużyte aby dokonać zmian w życiu jednostek, grup lub wspólnot ludzkich to ewaluacja jest procesem

49 Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne, *Czym jest ewaluacja,* PTE 2000, [on line], http://pte.org.pl/o-ewaluacji/ (25.07.2017)

50 S. M. Steele, (1970), *Program Evaluation-A broader Definition: Journal of Extension*, podaję za: A. Zajaczkowska, *Podręcznik ewaluacji,* /w:/ http://prepost.pl/wp-content/uploads/2016/11/5Definicje-ewaluacji.pdf (16.08. 2017).

pomiaru osiągniętego rezultatu i oceny skuteczności wykorzystania tych środków dla realizacji zamierzonych celów"[51].

Praktyka badań ewaluacyjnych, w szczególności w obszarze funduszy unijnych, wyznaczyła kryteria ewaluacji, poprzez które strona oceniająca bada ewaluowaną inicjatywę. I tak, po pierwsze – trafność (z ang. *relevance*) – kryterium, które wyznacza, w jakim stopniu przyjęte cele przedsięwzięcia odpowiadają faktycznym potrzebom odbiorców projektu czy instytucji. Po drugie – efektywność (*efficiency*) – czyli kryterium „ekonomiczności" inicjatywy jako stosunek nakładów do otrzymanych wyników i rezultatów. Po trzecie – skuteczność (*effectiveness*) – kryterium, które przyczynia się do określania stopnia realizacji założonych celów. Po czwarte – oddziaływanie lub wpływ (*impact*) – kryterium, które określa wpływ oddziaływania badanego przedsięwzięcia na szerszy krąg społeczny. Po piąte – trwałość efektów (*sustainability*) – jest to tzw. kryterium określania długoterminowego wpływu wdrożonego przedsięwzięcia[52].

Niektóre źródła – w szczególności w dorobku amerykańskim – podają szerszy zestaw kryteriów ewaluacji, dodając spójność (*coherence*) czy też oszczędność (ang. *economy*). Pierwsze z wymienionych kryteriów odnosi się do oceny, czy badana inicjatywa nie jest sprzeczna z innymi interwencjami o jednakowych bądź podobnych celach; drugie, natomiast wartościuje – jak sama nazwa wskazuje – ekonomiczną zasadność badanej inicjatywy[53].

Wybierając określone kryteria ważny jest moment przystąpienia do badań ewaluacyjnych. Można mówić tutaj o ewaluacji *ex-ante*, czyli tzw. wstępnej – przeprowadzanej przed wdrażaniem planowanego przedsięwzięcia, która ma za zadanie oceny, na ile dana inicjatywa jest trafna z punktu widzenia potrzeb potencjalnych odbiorców oraz spójna w zakresie planowanych celów i sposobów ich realizacji. Ponadto może dostarczyć informacje i dane w kontekście społecznym, gospodarczym, czy też prawnym; służy identyfikacji ewentualnych trudności, diagnozuje potrzeby i oczekiwania grupy docelowej[54]. Kolejny rodzaj ewaluacji, to ewaluacja *mid-term,* która jest realizowana zazwyczaj w połowie wdrażania projektu i poddaje analizie osiągnięte na tym etapie rezultaty, dokonuje pierwszej oceny jakości przedsięwzięcia. Taka ocena może

51 Z. Lasocik, *Sekrety ewaluacji*, Fundusz Współpracy, Centrum Informacji dla Organizacji Pozarządowych, BORDO, Warszawa 1994

52 Ekiert K., *Ewaluacja w administracji publicznej. Funkcje, standardy i warunki stosowania*, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa 2004, s. 16-20.

53 B. Grucza, *Koncepcja ewaluacji projektów,* [w:] *Ocena projektów – koncepcje i metody*, M. Trocki, M. Juchniewicz (red.), Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, s. 52.

54 A. Kaminska, *Ewaluacja i monitoring projektów badawczo-rozwojowych jako narzędzie wspomagające zarządzanie projektami. Studium przypadku międzynarodowego projektu p.n. „MATCHES – Towards the Modernization of Higher Education Institutions in Uzbekistan", /*w:*/ Studia i Materiały „Miscellanea Oeconomicae",* Nr 4/2014, Wyd. UJK w Kielcach, Kielce 2014, s. 91-111.

przyczynić się do ewentualnych modyfikacji realizacji wydarzenia oraz aktualizacji przyjętych założeń. Natomiast ewaluacja końcowa, tj. *ex-post* przeprowadzana jest po zakończeniu przedsięwzięcia, ocenia skuteczność i efektywność wykonanych działań, bada użyteczność i długotrwałe efekty[55].

Jednakże, aby ewaluacja spełniła swoje założenia, pierwszym krokiem w jej definiowaniu jest pytanie o zasadność badań ewaluacyjnych[56]. Innymi słowy, należy odpowiedzieć na pytanie: po co robimy ewaluację? Jakich informacji ma dostarczyć i jaką funkcję mają te dane spełnić?

Trzeba, bowiem, mieć na uwadze, iż ewaluacja nie powinna polegać jedynie na sporządzeniu ankiety i przygotowaniu raportu. Otóż, inicjowanie ewaluacji powinno wyłaniać się z określonych potrzeb w zakresie usprawnienia działań przedsięwzięcia podczas realizacji projektu (tzw. *formative evaluation*) czy też z potrzeby dostarczenia informacji dotyczących efektów i wpływu projektu, (tzw. ang. *summative evaluation*)[57].

W kontekście określonej potrzeby wyznaczany jest cel oraz krąg odbiorców oraz ich potrzeby informacji. Ewaluacja jest procesem, który ma służyć wspomaganiu zarządzania instytucją kultury i jedynie właściwe podejście i przygotowanie przyczynia się do właściwej realizacji badań, a co za tym idzie – do jakości i użyteczności ewaluacji, jak i zarządzania. Zatem, każde badanie ewaluacyjne jest projektem samym w sobie i warto ją planować już na etapie planowania przedsięwzięcia. Istotne jest, aby właściwie przygotować badania, przede wszystkim w zakresie celów, odbiorców, przyjętej metodologii oraz sposobu raportowania i przedstawiania wyników.

Bowiem, kolejną kwestią, jaką należy wziąć pod uwagę w projekcie badań – to wykonalność ewaluacji. Zazwyczaj wszelkie zasoby, jak finanse, ludzie czas przeznaczone na ten cel są mocno ograniczone, dlatego też priorytetowe stają się te ewaluacje, które mają dostarczyć niezbędnych informacji na dany moment wdrażanego projektu[58]. Przyjmując zbyt rozbudowany i czasochłonny zakres badań może spowodować sytuację, iż zdobyte dane będą dostarczone zbyt późno na podjęcie jakichkolwiek decyzji wiążących. W takim przypadku użyteczność ewaluacji jest niewielka, zaś poniesione na nią środki i czas nieco zmarnotrawione[59].

Warto zatem, przed przystąpieniem do badań ewaluacyjnych odpowiedzieć na pytanie dotyczące zasadności samej ewaluacji, mianowicie:

55 B. Ciężka, *Pojęcie ewaluacji i jej rodzaje,* [w:], *Ewaluacja – kwestie ogólne,* Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne, Warszawa 2005, s. 6-8.

56 M.Q. Patton, *Utilization-Focused Evaluation. 4th Edition,* Sage Publication Inc., Thousand Oaks C.A 2008, s. 35.

57 Ibidem.

58 J. S. Wholey, H. P. Hatry, K. E. Newcomer, *Handbook of Practical Program Evaluation, 3rd Edition,* Wiley, Jossey-Bass, San Francisco 2010, s.6-7.

59 B. Ciężka, *Planowanie ewaluacji,* /w:/ *Ewaluacyjne, Ewaluacja…,* op. cit., s. 13.

1. Czy dany projekt, działania wymagają ewaluacji?
2. Czy – a jeśli tak, to w jakim stopniu – wyniki ewaluacji będą miały wpływ na badane przedsięwzięcie?
3. Jaki jest wyznaczony czas i budżet na projektu ewaluacji, tak aby ocena była użyteczna?
4. Czy realizacja zadań w danym projekcie są postrzegane jako problemowe, wymagające korekty?

M.Q. Patton podkreśla, iż mottem przewodnim każdej ewaluacji winno być jej użyteczność (tzw. *utilization-focused evaluation*)[60], to jest ewaluacja z wykorzystania jej wyników. Jak już zostało wspomniane wyżej, znaczenie odgrywa tutaj także odpowiednia jakość raportu końcowego i rekomendacji. Przy czym – wyraźnie należy w tym miejscu podkreślić – sfinalizowanie raportu końcowego nie oznacza faktycznego zakończenia ewaluacji, lecz sposobem organizacji dyskusji nad wnioskami i rekomendacjami oraz podjęcie odpowiednich kroków lub wiążących decyzji.

M.Q. Patton podkreśla, iż ewaluacja nie przyniesie instytucji korzyści, jeśli jakość badań ewaluacyjnych oraz rekomendacji okaże się niezadowalająca[61]. Z kolei, rzetelne badania ewaluacyjne tworzą wiedzę:

1. wiedzę diagnostyczną, która identyfikuje obszar, w jakim funkcjonuje instytucja, i jej przedsięwzięcia, tj. możliwości, szanse i zagrożenia jej działań;
2. wiedzę preskryptywną, która dostarcza rozwiązań ukierunkowanych na usprawnienie działania[62].

Aby wytworzona wiedza była użyteczna, istotny jest tutaj czynnik kapitału ludzkiego, mianowicie: wiedza na temat procesu ewaluacji, jej znaczenia w zarządzaniu a także „umiejętność" wykorzystania wyników badań.

Cel, założenia metodologiczne i zakres badania

Idąc tokiem rozumowania wyżej przedstawionej problematyki kultury, jak i wartościowania przedsięwzięć kulturowych, określono cel główny badań jako ukazanie skuteczności działań ECB w zakresie kulturyzacji odbiorców poprzez badanie zmian w strukturze potrzeb i postaw wobec kultury i udziału w zdarzeniach kulturalnych w głównej mierze realizowanych przez Europejskie Centrum Bajki oraz wypracowa-

60 M.Q. Patton, *Utilization-Focused Evaluation…*, op. cit. s. 35 i nast.

61 M.Q. Patton, *Discovering process use*, /w:/ *Evaluation: The International Journal of Theory, Research and Practice* 1998, Nr 4(2), s. 225-233.

62 Nutley S., Walter I., Davies H., *From Knowing to Doing. Framework for Understanding the Evidance-Into-Practice Agenda*, /w:/ *Evaluation: The International Journal of Theory, Research and Practice* 2003, Vol 9 (2) s. 125-148.

nie katalogu dobrych praktyk w obszarze partycypacji w kulturze. Badania miały posłużyć identyfikacji obszarów działalności instytucji, które mogą funkcjonować lepiej i wskazaniu dobrych praktyk godnych naśladowania.

Uzyskana wiedza – jako cel nadrzędny – ma służyć do usprawnienia i zwiększenia efektywności i skuteczności realizowanych przedsięwzięć w zakresie kulturyzacji dzieci i młodzieży przez ECB, określać kierunek dalszych działań, a w ostateczności podnosić poziom uczestnictwa w kulturze. Narzędziem wspomagającym ma służyć podręcznik dobrych praktyk w zakresie tzw. „wchodzenia w kulturę", wzmacniania partycypacji oraz przeciwdziałania wykluczeniu w kulturze.

Każde badanie ewaluacyjne podporządkowane jest określonym kryteriom, które dają możliwość określenia logiki badań ewaluacyjnych ściśle związanych – z kolei – z logiką przedsięwzięć, czy też działalności danej instytucji.

I tak, w badaniach przyjęto trzy podstawowe kryteria ewaluacji:

1. trafności – tj. zależności między celami działań badanej instytucji, w tym przypadku ECB a potrzebami beneficjentów;
2. skuteczności – czyli porównanie możliwych wariantów działań pozwalających na osiągnięcie zamierzonych celów i stopnia ich realizacji;
3. użyteczności – czyli wartość, jaką działaniom ECB przypisują bezpośredni i pośredni beneficjenci.

Wybór kryteriów ściśle wiązał się z głównymi celami badań, celowo pominięto takie kryteria jak efektywność czy też trwałość projektów, gdyż wymaga to innego zakresu i wymiaru badań, wykraczającego poza ramy i celu danego projektu.

Wybrane kryteria ukierunkowały logikę formułowanych pytań badawczych. Tak więc, postawiono następujące pytania:

1. Jakie są potrzeby i oczekiwania faktycznych i potencjalnych odbiorców inicjatyw podejmowanych w obszarze zwiększenia partycypacji w kulturze?
2. Które z inicjatyw Europejskiego Centrum Bajki przyniosły zamierzone efekty?
3. Które z inicjatyw odpowiadały potrzebom odbiorców?
4. Które przedsięwzięcia warto poprawić?
5. Jaki jest stosunek beneficjentów do oferty i samej Instytucji ECB?

W celu realizacji założeń podjęto następujące kroki, mianowicie, przeprowadzono:

1. diagnozę potrzeb i postaw wobec ECB – analiza potrzeb potencjalnych beneficjentów;
2. analizę efektów dotychczasowej działalności ECB;
3. analizę i zbiór dobrych praktyk w obszarze Polski, jak i międzynarodowym w zakresie inicjatyw, projektów kulturowych; zarządzania tymi projektami i/lub instytucjami kultury. Zostały wzięte pod uwagę nie tylko pojedyncze inicjatywy ale i funkcjonowanie i działalność kulturowo-edukacyjna instytucji kultury, parków tematycznych, których inicjatywy – zdaniem badaczy – są warte uwagi i mogą służyć inspiracją dla Europejskiego Centrum Bajki.

W celu uzyskania informacji oraz określonych danych niezbędnych do odpowiedzi na postawione pytania badawcze przeprowadzono następujące rodzaje badań:

- badania danych zastanych, tzw. *desk research* danych zgromadzonych i udostępnionych przez ECB na potrzeby analizy;
- badania ilościowe – za pośrednictwem sondażu diagnostycznego wśród osób młodych jako obecnych jak i potencjalnych odbiorców Europejskiego Centrum Bajki.

Do stworzenia katalogu dobrych praktyk posłużono się:

- analizą benchmarkingową
- analizą stron internetowych wybranych instytucji kultury.

Badania *desk research* dotyczyły danych i dokumentacji projektowej zgromadzonej i udostępnionej przez Europejskie Centrum Bajki z lat 2011-2016, dotyczących w szczególności dokumentacji, jak też danych zgromadzonych przez ECB z wewnętrznego monitoringu i ewaluacji dotyczących partycypacji odbiorców w poszczególnych inicjatywach, przeprowadzonych sondaży, wywiadów z odwiedzającymi Centrum Bajki w latach 2011-2016.

Narzędziem, jakim się posłużono się w realizacji badań ilościowych był autorski kwestionariusz ankiety, zawierający 12 pytań ukierunkowanych na poznanie odbioru respondentów przedsięwzięć ECB. Badania ilościowe zostały przeprowadzone w okresie maja i czerwca 2017 roku, z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety CREA (wersja drukowana, tzw. PAPI – *Paper and Pencil Interview*.).

Ankieta została skierowana do 127 osób. Ostatecznie badana zbiorowość stanowiła łącznie 100 osób. Posłużono się doborem losowo-warstwowym, aby zapewnić w próbie odpowiednią liczbę elementów z podzbioru danej populacji[63]. Ankieta była anonimowa, jedyną identyfikacją było wskazanie miejscowości, na terenie której znajduje się miejsce zamieszkania (*Społeczno-demograficzna charakterystyka badanej grupy)*. Sondaż został przeprowadzono na terenie 7 gmin województwa świętokrzyskiego: Suchedniów (9), Daleszyce (14), Nowia Słupia (11), Busko-Zdrój (16), Ożarów (18), Jędrzejów (12), Staszów (20). Najbardziej „aktywną" gminą w badaniach była gmina Staszów.

Społeczno-demograficzna charakterystyka badanej grupy

Grupę badaną stanowili tzw. młodsi nastolatkowie o przedziale wiekowym 10-13 lat z terenów siedmiu gmin województwa świętokrzyskiego.

W większości w badaniu wzięły udział dziewczęta, które stanowiły 56% ogółu badanych, chłopcy – stanowili 44% łącznej ilości badanych respondentów.

Tabela Nr 5 przedstawia charakterystykę badanej grupy ze względu na strukturę płci i miejsca zamieszkania.

Tabela 5. Charakterystyka badanej grupy respondentów ze względu na strukturę płci (os., N=100)

63 E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce,* PWN, Warszawa 2004, s. 227.

Miejscowość	Liczba uczniów (os.)			Udział proc.
	Chłopcy	Dziewczynki	Łącznie	
Suchedniów	4	5	9	9%
Daleszyce	7	7	14	14%
Nowa Słupia	7	4	11	11%
Busko-Zdrój	5	11	16	16%
Ożarów	13	5	18	18%
Jędrzejów	2	10	12	12%
Staszów	6	14	20	20%
ŁĄCZNIE	**44**	**56**	**100**	**100%**

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i dziedzictwa narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Dokonując analizy badanej próby wyodrębniono kilka grup wiekowych. I tak, w badaniu wzięły udział dzieci w wieku 10 lat, które stanowiły nieznaczną grupę, mianowicie 4% badanej populacji; 18% respondentów stanowiły dzieci w wieku 11 lat, najbardziej liczną grupę stanowili uczniowie w wieku 12 lat, w badaniu bowiem wzięło udział 68% osób w tym wieku, zaś w wieku 13 lat udział wzięło 10% badanych. Tabela Nr 6 obrazuje rozkład wiekowy badanej próby według wieku i płci.

Tabela 6. Udział respondentów według płci i wieku (os., N=100)

Wiek badanych	10 lat N	11 lat N	12 lat N	13 lat N	Razem
Dziewczynka	3	5	40	8	56
Chłopiec	1	13	28	2	44
Ogółem	4	18	68	10	100
Udział %	4%	18%	68%	10%	100%

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

W celu scharakteryzowania badanej zbiorowości oraz ustalenia czynniki kształtujących i różnicujących odbiór wydarzeń kulturowych wzięto pod uwagę kryterium kulturyzacji młodzieży, w związku z tym respondentom zadano pytania dotyczące uczestnictwa w kulturze oraz – co istotne z punktu widzenia badań działalność ECB – ich stosunku do bajek.

Jak pokazują wyniki przeprowadzonych badań, 41% badanej młodzieży chętnie czyta bajki, zaś 20% badanych chętnie ogląda współczesne produkcje bajkowe. Część respondentów, stanowiąca 31% badanych odpowiedziała, iż już nie czyta bajek, gdyż uważa, że jest już zbyt duża, lecz je pamięta, jedynie 8% badanych wskazało, iż nie czyta ani nie ogląda bajek.

Badania wskazują, iż w grupie osób czytających i oglądających bajki rozkład pod względem płci przedstawiał się następująco: 26% badanej grupy stanowiły dziewczęta, zaś 35% – chłopcy. Interesujące, iż w grupie, która zadeklarowała, że już nie czyta ani nie ogląda bajek przeważały dziewczęta, które stanowiły 30% całej badanej populacji, zaś grupa chłopców wybierających tę odpowiedź stanowiła zaledwie 9% badanych.

Rozkład grupy pod względem stosunku do bajek z podziałem na wiek i płeć obrazuje Tabela Nr 7.

Tabela 7. Charakterystyka badanej grupy – Stosunek badanej młodzieży do bajek wg płci (os., N=100)

Wiek badanych	Chętnie czytam	Już nie czytam ale pamiętam	Nie czytam i nie oglądam	Oglądam współczesne produkcje	Razem
	N	N	N	N	
Dziewczynka	13	23	7	13	56
Chłopiec	19	8	1	16	44
Ogółem	41	31	8	20	100
Udział %	41%	31%	8%	20%	100%

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Charakteryzując badaną grupę wzięto pod uwagę wiek badanych, gdyż grupą respondentów była tzw. młodsza młodzież, która może wykazywać – z racji wieku – mniejsze zainteresowanie bajką. Wyniki zostały przedstawione w Tabeli Nr 8. Jak wynika z analizy danych w każdej z grup wiekowych czytanie bajek nie stanowiło dominanty. W większości młodzież w wieku 10-13 lat chętnie ogląda współczesne produkcje.

Tabela 8. Stosunek badanych do bajek wg wieku (os. N=100)

Wiek badanych	Chętnie czytam N	Już nie czytam ale pamiętam N	Nie czytam i nie oglądam N	Oglądam współczesne produkcje N	Razem
10 lat	0	1	0	3	4
11 lat	8	3	0	7	18
12 lat	30	24	5	9	68
13 lat	3	3	3	1	10
Ogółem	41	31	8	20	100
Udział %	41%	31%	8%	20%	100%

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i dziedzictwa narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Kolejny element, który został wzięty pod uwagę podczas określenia badanej grupy, to kryterium osoby wspomagającej uczestnictwo w kulturze. Respondenci mieli możliwość zaznaczenia kilku odpowiedzi. Jak wskazują wyniki badań, uczniowie mają duże wsparcie w obszarze kulturyzacji w nauczycielach i wychowawcach (88 wskazań) oraz w rodzicach (96 wskazań) i dziadkach (95 wskazań). W większości odpowiedzi młodzież wskazywała na płeć żeńską, tj. mamę (84 wskazań) oraz babcię (77 wskazań) jako najbardziej aktywną osobę w ich aktywizacji w życiu kulturowym.

Przyjmując cel i zakres omawianych badań, posłużono się kryterium miejsc kultury, które respondenci chętnie odwiedzają. I tak, w większości odpowiedzi stanowiło kino, na drugim miejscu respondenci wskazali teatr, następnie parki rozrywki. Wynik obrazuje Rys. 13.

Rysunek 13. Charakterystyka badanej grupy pod względem odwiedzanych miejsc kultury (średnia), N=100

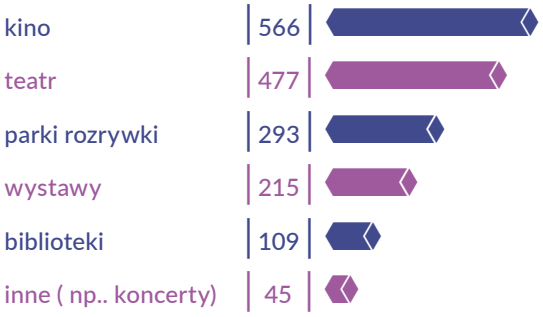

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Efektywność i użyteczność przedsięwzięć Europejskiego Centrum Bajki – interpretacja wyników badań

W celu wyłonienia wśród badanych grupy osób, która miała jakąkolwiek styczność z Europejskim Centrum Bajki, respondentom zadano pytanie filtrujące, mianowicie zapytano ich, czy odwiedzili kiedykolwiek ECB w Pacanowie? Na to pytanie wszyscy ankietowani odpowiedzieli twierdząco, co niewątpliwie można ocenić pozytywnie. Jednakże – jak pokazują wyniki – większość badanych – stanowiących 88% badanych – odwiedziło ECB tylko jeden raz. Jedynie 12% było gościem ECB kilka razy. Wynik przedstawia Rys. 14.

Rysunek 14. Obecność respondentów w Europejskim Centrum Bajki, (N=100)

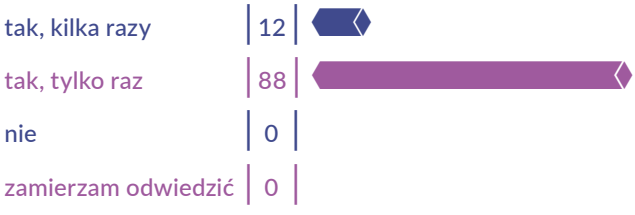

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Określając źródła wiedzy o ECB, badania pokazały, iż większość badanych (95 wskazań) czerpie wiedzę na temat Centrum z informacji szkolnych, jak też dzięki organizowanym przez szkoły wycieczkom. Niewątpliwie taki stan rzeczy potwierdza postrzeganie ECB jako instytucji edukacyjnej. Szkoły są głównymi „inicjatorami" uczestnictwa młodych ludzi w przedsięwzięciach realizowanych przez Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie. Jest to niewątpliwie jedna z mocnych stron ECB, z drugiej strony, powinna być zastanawiające, dlaczego niewielka liczba (6 wskazań) respondentów wskazała na rodziców, a więc, czy – a jeśli tak, to dlaczego – ECB nie „dociera" w wystarczającej mierze do osób dorosłych. I tutaj hipotez może być kilka. Otóż, z jednej strony, może zawodzić kanał dotarcia do rodziców, osób dorosłych, z drugiej strony – jeżeli weźmiemy pod uwagę wiek badanych – rola czy też wpływ rodzica w tym przypadku może być nieco mniejszy aniżeli w sytuacji dzieci młodszych, gdzie decyzyjność dziecka – w szczególności w sferze uczestnictwa w kulturze – jest mocno zależna od rodzica czy też opiekuna. Należy tutaj również przyjąć hipotezę braku świadomości, a być może swoistego wykluczenia i/lub wycofania z tego rodzaju inicjatyw ze strony społeczności lokalnej, stąd też przekaz informacyjny, może nie być zauważony.

Zastanawiające jest jednak to, iż jako osoby młode, mocno „sprzężone" z nowoczesną technologią – respondenci nie wskazali źródeł internetowych jako „miejsca" informacji o ECB. Warto zatem zwrócić uwagę na ten fakt, aby wzmocnić przekaz w świecie wirtualnym, gdzie współczesny młody człowiek jest mocno „osadzony", gdzie siła mediów społecznościowych jest niezwykle silna. Wyniki dotyczące źródeł wiedzy respondentów o ECB, został przedstawiony na Rys. 15.

Rysunek 15. Źródła wiedzy o Europejskim Centrum Bajki (os., N=100)

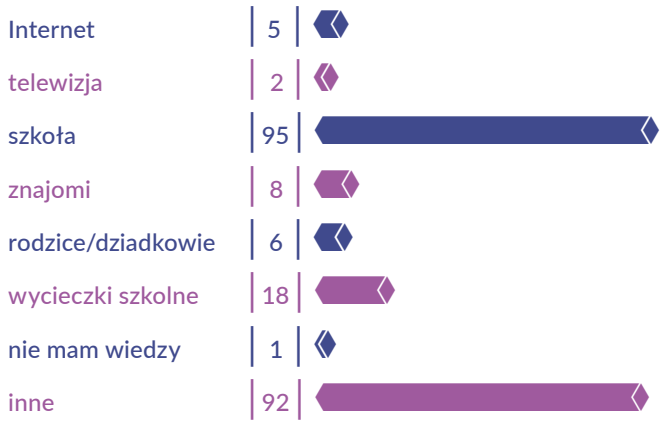

Źrodło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Zarówno te osoby, które były tylko raz w ECB jak i te, które odwiedziły kilka razy Centrum wskazały, iż źródłem ich wiedzy na temat ECB i oferty tej instytucji jest szkoła.

Badani zostali poproszeni o wypowiedzenie się w kwestii przedsięwzięć inicjowanych z Europejskie Centrum Bajki. Jak pokazują wyniki, najczęściej odwiedzane były takie wydarzenia, jak: *Festiwal Kultury Dziecięcej* (98 wskazań), *Zjazd Postaci Bajkowych (99 wskazań).* Młodzież wskazała również na bibliotekę i księgarnię w ECB (98 wskazań).

Rysunek 16. Udział respondentów w inicjatywach EC (os., N=100)

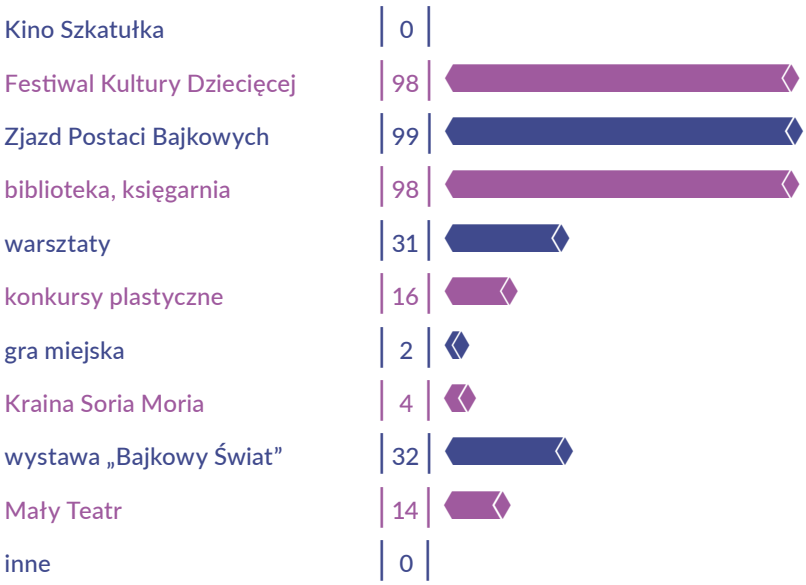

Źródło: Badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Zarówno w przypadku jednorazowej wizyty, jak i kilku odwiedzin ECB, respondenci wskazali na *Festiwal Kultury Dziecięcej* oraz *Zjazd Postaci Bajkowych* jako najczęściej odwiedzane wydarzenia.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż odpowiedzi w przypadku osób, które odwiedziły ECB kilka razy są nieco zaskakujące, bowiem można w tym miejscu przypuszczać, iż zapoznały się z wieloma projektami ECB. Tymczasem jak pokazują wyniki, te osoby wskazały na podobne wydarzenia, jak w przypadku osób, które były tylko raz w Centrum Bajki. Niektóre zaś oferty, jak kino Szkatułka, gry miejskie, czy warsztaty mają wręcz wartość zerową. Można przypuszczać, iż respondenci powracają na *Festiwal i Zjazd.*

Mając za cel określenia użyteczności poszczególnych inicjatyw ECB, zapytano respondentów o najbardziej – według nich – interesujący projekt. W związku z tym, respondenci byli poproszeni o uszeregowanie poszczególnych przedsięwzięć i nadanie im ocen w skali od 1 do 10. I tak, najwięcej głosów i zarazem najwyższą notę uzyskał – jak już zostało to wcześniej zaznaczone – *Festiwal Kultury Dziecięcej*. Z uznaniem badanych spotkała się również inicjatywa pt. *Wystawa Bajkowy Świat*. Jak wynika z badań, mniejszą popularnością wśród badanych cieszył się *Mały Teatr,* konkursy, gry miejskie. Taki stan rzeczy może świadczyć o braku wiedzy na temat repertuaru kina czy teatru. Ponadto – jeśli respondenci wskazali szkołę jako inicjatora ich obecności w Europejskim Centrum Bajki – należy domniemywać – iż młodzież odwiedziła ECB w ramach wycieczki, gdzie program mógł nie przewidywać udziału w kinie na seansie filmowym. Podczas badań nie uzyskano zbyt dużej wiedzy na temat stosunku respondentów do przedsięwzięcia *Krainy Soria Moria*, ze względu na fakt, iż badania były przeprowadzany w okresie, gdy w.w. przedsięwzięcie dopiero zostało zainicjowane.

Jak już zostało to wyżej zaznaczone, najwyżej ocenioną inicjatywą wśród badanych była *Wystawa Bajkowy Świat*, wysoko punktowane zostało również przedsięwzięcie pt. *Festiwal Kultury Dziecięcej*, z kolei *Zjazd Postaci Bajkowych* był oceniony przez badanych najniżej. Wyniki badania obrazuje Rys. 17.

Rysunek 17. Ocena użyteczności oferty ECB w opinii badanych

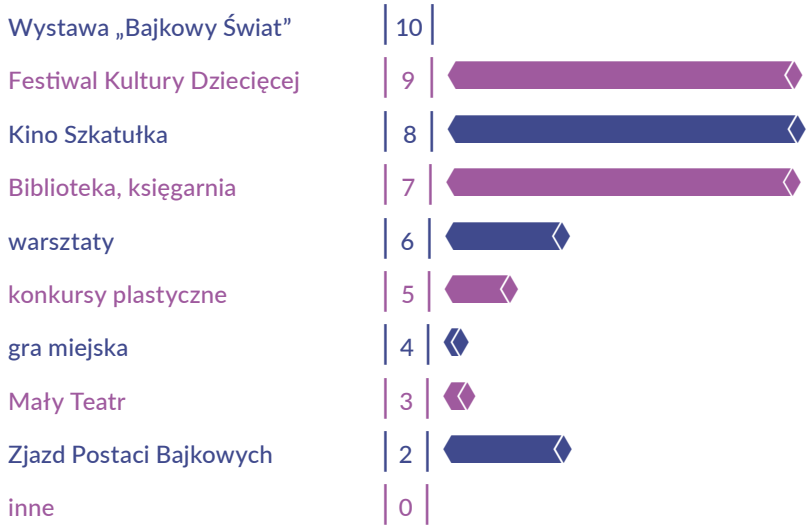

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy” dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016”.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż rozkład według płci w tym przypadku był równomierny, zarówno dziewczęta jak i chłopcy oceniali bardzo podobnie poszczególne przedsięwzięcia ECB.

Wysoka ocena i popularność *Festiwalu Kultury Dziecięcej*, potwierdzają zarówno niniejsze badania, jak i badania ewaluacyjne przeprowadzone przez ECB. Respondenci wysoko oceniają interaktywny charakter *Festiwalu*: przedstawienia teatralne, koncerty czy też konkursy, a w szczególności warsztaty twórcze i edukacyjne – jako formę interaktywnego i bezpośredniej partycypacji uczestników w kulturze. Głównym celem *Festiwalu* jest edukacja poprzez interakcje oraz animacja stymulująca rozwój umiejętności twórczych, a także proponowanie rożnych form aktywności twórczej dzieci i młodzieży przez organizację przedsięwzięć artystycznych, w szczególności tam, gdzie brakuje instytucji kultury i środowisk twórczych. Jak wynika z opinii i danych z badań, to wydarzenie spełnia swoją rolę edukacyjną i rozwoju twórczego: interaktywne warsztaty, koncerty, przedstawienia teatralne są odpowiedzią na potrzeby odbiorców, zarówno dzieci, młodzieży jak i dorosłych w obcowaniu z kulturą. Wyniki sondażu przeprowadzonego przez ECB pokazują, iż *Festiwal* wysoko ocenili dorośli, którzy pragnęli poprzez udział w *Festiwalu* zaszczepić w dzieciach zainteresowanie kulturą oraz wskazać ciekawe formy spędzania wolnego czasu. Dla uczestników bardzo ważne było to, iż mogli czynnie uczestniczyć w wybranych przez siebie warsztatach, zaś wytworzone przez siebie przedmioty artystyczne zabrać ze sobą. Dlatego też również na młodszej grupie ankietowanych *Festiwal* wywarł pozytywne wrażenie. Organizowane warsztaty, konkursy, przestawienia umożliwiły uczestnikom odkrycie własnej kreatywności, zdobycie nowych umiejętności, sprawdzenia się i spróbowania czegoś nowego. Stąd też badani uznali *Festiwal* jako nowotarski i wartościowy[64].

Festiwal – można pokusić się o stwierdzenie – staje się flagową inicjatywą Centrum Bajki. Przynosi ponadto dla samej Instytucji wymierne korzyści, nie tylko w postaci wpływów z biletów, ale także w postaci promocji (również poza granicami kraju) zarówno samego *Festiwalu* jak i Centrum jako instytucji kultury o określonych wartościach i działalności: instytucji twórczej, nowoczesnej i edukacyjnej zarazem, która łączy naukę z zabawą, która potrafi zainteresować i przyciągnąć uczestników twórczością.

Znajduje to potwierdzenie w wynikach wywiadów przeprowadzonych przez ECB, gdzie na pytanie dotyczące innowacyjnego charakteru *Festiwalu*, przeważająca większość respondentów, stanowiąca 85% badanych odpowiedziała twierdząco. Wyniki ukazuje Rys. 18.

64 Raport ewaluacyjny dot. *Międzynarodowego Festiwalu Kultury Dziecięcej. Pacanów-Chorwacja 2016,* udostępniony przez Europejskie Centrum Bajki.

Rysunek 18. Czy uważasz Festiwal Kultury Dziecięcej za wydarzenie nowatorskie? (os., N=232)

Źródło: dane udostępnione przez ECB, pochodzące z wewnętrznych badań ewaluacyjnych Międzynarodowego Festiwalu Kultury Dziecięcej.

Podobnie badani wypowiedzieli się w kwestii użyteczności samego wydarzenia. I tak, w ocenie 96 proc. respondentów *Festiwal* jest wydarzeniem bez wątpienia użytecznym i wartościowym. Rys. 19 ilustruje odpowiedzi badanych.

Rysunek 19. Użyteczność Festiwalu Kultury Dziecięcej w opinii uczestników (os., N=232)

Źródło: dane udostępnione przez ECB, pochodzące z wewnętrznych badań ewaluacyjnych Międzynarodowego Festiwalu Kultury Dziecięcej.

Ponadto, badani wysoko ocenili również samą organizację *Festiwalu*. Aż 93 proc. osób uczestniczących w badaniu przeprowadzonym przez ECB, uznało, iż *Festiwal* był dobrze zorganizowany i poprowadzony.

Rysunek 20. Czy wydarzenie w postaci Festiwalu Kultury Dziecięcej było dobrze zorganizowane? (os., N=232)

Źródło: dane udostępnione przez ECB, pochodzące z wewnętrznych badań ewaluacyjnych Festiwalu Kultury Dziecięcej.

Wyniki badań wskazują, iż respondenci pozytywnie ocenili także *Wystawę Bajkowy Świat,* chociaż dane z monitoringu prowadzonego przez ECB pokazują niższą frekwencję aniżeli w przypadku *Festiwalu Kultury Dziecięcej.*

Respondenci zostali również zapytani o ich stosunek do działalności Europejskiego Centrum Bajki i oferty ECB. Przeważająca większość ankietowanych pozytywnie oceniła ofertę ECB, bo aż 94% badanych wskazała, iż oferta jest interesująca, 5% badanych stwierdziło, iż oferta dotyczy raczej małych dzieci i tylko 1 osoba nie miała na ten temat zdania. Wynik obrazuje Rys. 21.

Rysunek 21. Ocena oferty ECB przez badanych (proc., N=100)

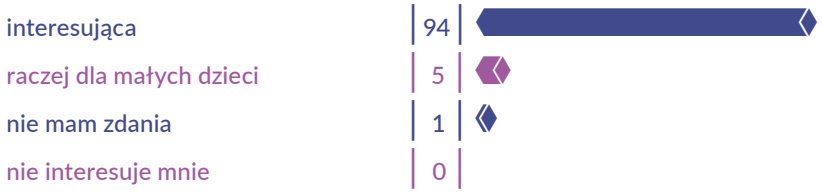

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i dziedzictwa narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Podobny wynik przedstawia się w przypadku chęci powrotu do ECB: 94% badanych opowiedziało się za zdecydowanym powrotem do ECB. Ta sama grupa respondentów pozytywnie oceniła działalność Europejskiego Centrum Bajki. Wynik badań przedstawiono na Rys. 22.

Rysunek 22. Deklaracja chęci powrotu do ECB

Źródło: badania w ramach projektu pt. „Koziołek Matołek zmienia i uczy" dofinansowanego przez Ministerstwo Kultury i dziedzictwa narodowego w ramach programu „Obserwatorium Kultury 2016".

Wnioski końcowe i rekomendacje

Badania pokazały, iż odbiorcy cenią przede wszystkim interaktywne formy obcowania z kulturą. Respondenci wysoko ocenili warsztaty artystyczne oraz te inicjatywy, które wymagały ich bezpośredniego zaangażowania. Taka działalność Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie niewątpliwie wychodzi naprzeciw potrzebom i oczekiwaniom potencjalnych odbiorców. Również instytucje edukacyjne – w tym przypadku, głównie szkoły – doceniły przedsięwzięcia ECB, co może świadczyć o pełnieniu wyznaczonej misji przez ECB w obszarze edukacyjnym. Jest to mocna strona i szansa na rozwój Centrum:

- wspólne inicjatywy z placówkami edukacyjnymi,
- inicjowanie otwartych warsztatów oraz współpraca ze szkołami,
- wzmożona promocja i rozpowszechnienie informacji dotyczących działalności ECB.

Wymienione wy tym miejscu działania niewątpliwie powinny przyczynić się do intensyfikacji partycypacji dzieci i młodzieży w inicjatywach realizowanych przez ECB, a co za tym idzie – intensyfikacji kontaktu z kulturą, wykształcenia poczucia dostępności kultury, obcowania z książką, bajką, teatrem czy wystawą.

Tą formą spotkań z kulturą byli zainteresowani zarówno ludzie młodzi jak też rodzice.

Jak pokazały wyniki badań, to szkoły najbardziej doceniają wartość edukacyjną w działalności ECB, stąd ważne, aby utrzymywać współpracę z tymi instytucjami, rozwinąć promocję a także skierować oferty (produkt) dedykowane specjalnie dla szkół.

Badania ukazują, iż pomimo rozwoju technologii, „tradycyjna" bajka ma szczególne miejsce w życiu każdego człowieka, odgrywa też ważną rolę w późniejszym, dorosłym życiu[65]. Powrót do przeszłości, w postaci kontaktu ze światem stworzonym przez ECB daje – w opinii respondentów – poczucie powrotu do dzieciństwa i „zanurzenia" w świecie bajki. Magnesem dla ludzi młodych, stają się też atrakcje dodatkowe z wykorzystaniem nowoczesnej technologii. Dlatego często pojawiały się głosy, co do intensyfikacji „bajkowości" oraz „atrakcji" ze strony ECB.

Na pytanie dotyczące skuteczności działalności i inicjatyw Europejskiego Centrum Bajki oraz realizacji zamierzonych efektów, niekwestionowanymi przedsięwzięciami były *Festiwal Kultury Dziecięcej* oraz Wystawa *Bajkowy Świat",* które odpowiadały potrzebom odbiorców. Potwierdziły, to wyniki niniejszych badań, jak i badań ewaluacyjnych przeprowadzonych przez ECB.

Jak pokazują wyniki badań, dzięki *Festiwalowi*[66]:

- „uczestnicy poznali nowe sposoby spędzania czasu"
- „mieli większy dostęp do kultury, a także mieli większość możliwość integracji",
- „poznali różne formy nauki poprzez zabawę, poszerzyli swoje zainteresowania i udoskonalili talenty
- „nauczyli bawić się w gronie rodzinnym, mogli uczyć się od doświadczonych artystów".

Są to tylko niektóre z wypowiedzi badanych, które potwierdzają użyteczność tego projektu oraz wyjście naprzeciw potrzebom odbiorców. Z drugiej strony, takie przedsięwzięcia stanowią nieodłączny element „wchodzenia" w kulturę. Bogata oferta warsztatów umożliwiła uczestnikom zdobycie nowych umiejętności, sprawdzenia spróbowania czegoś nowego.

Ponadto, abstrahując od wartość merytorycznej samego wydarzenia, z punktu widzenia organizacyjnego i zarządzania, wysoki poziom merytoryczny, jak też organizacyjny *Festiwalu* przyczynił się do poszerzenia kręgu odbiorców ECB. Centrum pozyskało nowe kontakty a także nowych partnerów do realizacji kolejnych przedsięwzięć i wzajemnej współpracy.

65 J. Kowalik, *Koziołek Matołek uczy wartości i norm*, /w:/ *Koziołek Matołek zmienia…*, red. Nauk. R. Kasprzak, K. Kępczyk, Wyd. Europejskie Centrum Bajki im Koziołka Matołka w Pacanowie, s. 32-57.

66 Dane udostępnione przez ECB pochodzące z raportu ewaluacyjnego badań wewnętrznych ECB.

Wydarzenie przyczyniło się do zwiększenia możliwości promowania nie tylko samego przedsięwzięcia, ale też i Centrum Bajki. Zdaje się, że *Festiwal* staje się projektem „flagowym" Europejskiego Centrum Bajki. Pozytywny oddźwięk ukazuje, iż jest to mocna strona Centrum i szansa na dalszy – szeroko rozumiany – rozwój nowej współpracy, nowego doświadczenia, czy też promocji w kraju i poza jego granicami. Mamy tutaj niewątpliwie do czynienia z pozyskaniem wartości dodanej i to na wielu polach oddziaływania: artystycznym, kulturowym, społecznym, jak i organizacyjnym.

Mniejszym zainteresowaniem, ale też i uznaniem cieszyły się – w opinii badanych – takie inicjatywy, jak kino *Szkatułka*, gry miejskie, które uzyskały niewielką ilość głosów. Warto jednak pochylić się nad tymi inicjatywami, gdyż jak pokazują badania, młodzież chętnie odwiedza kino. Z charakterystyki badanych wyniki, że to ta instytucja jest numerem jeden, jeśli chodzi i instytucje kultury, w których ludzie młodzi uczestniczą. Poza tym brak teatru czy kina w obrębie miejsc zamieszkania samych badanych daje szansę dla *Małego Teatru, Teatru Kurtyna*, czy też *kina Szkatułka* na pełnienie roli lokalnych miejsc kultury w postaci kina czy teatru. Tym bardziej, że – jak pokazują badania – ocena tych osób, którzy jednak uczestniczyli w *Teatrze* czy kinie *Szkatułka* była bardzo pozytywna.

Niewątpliwe warto zwrócić uwagę na rozpowszechnianie informacji o w.w. inicjatywach i repertuarze ECB. W celu intensyfikacji przekazu należy dokonać segmentacji odbiorców, która określa:

- różne potrzeby poszczególnych grup;
- „siłę" wpływu każdego segmentu;
- kanały dotarcia, w zależności od segmentu;
- „wielokanałowe" formy komunikacji i promocji;
- „porządkuje" mapę odbiorców: dalsze i bliższe otoczenie.

Warto w tym miejscu wspomnieć o narzędziu wspomagającym segmentację, mianowicie analizie *social network* – jest to metoda empirycznych badań społecznych, która wspomaga rozwój potencjału w zakresie innowacji, w tym również społecznych, sprawia, że widoczny jest „kapitał społeczny" instytucji lub grupy projektowej, daje wgląd w zmiany w strukturze sieci związane z gęstością sieci oraz osiągalnością, integracją i pozycją ważnych aktorów[67]. Tak więc ważne staje się tutaj zjawisko networkingu, które daje nowe możliwości kontaktów, pomysłów i projektów. Segmentacja odbiorców zwiększa szansę dotarcia do potencjalnych odbiorców, gdyż droga przekazu jest dostosowana do możliwości odbioru przez drugą stronę.

Niewątpliwie dużą rolę informacyjną, ale też i promocyjną, zachęcającą do odwiedzin przypisać należy dobrze prosperującej stronie internetowej – jako wizytówce każdej instytucji, w tym przypadku również ECB: możliwość rezerwacji biletów on-line, wyczerpujące informacje o przedsięwzięciach, repertuarze, atrakcjach, realizowanych

67 M. Mincer, E. Niewiadomska-Szynkiewicz, *Application of social network analysis to the investigation of interpersonal connections,/w:/ Journal of Telecommunications and Information Technology;* tom 2; National Institute of Telecommunications, Warsaw 2012, s. 83-91.

aktualnie projektach, promocjach – są to niezwykle istotne elementy w „obcowaniu" z potencjalnymi odbiorcami. Monitoring frekwencji prowadzony przez ECB, wskazuje, iż najwięcej odwiedzających ECB pochodzi z województwa świętokrzyskiego – niewątpliwie z racji lokalizacji. Jednakże, warto wzmacniać przekaz w innych regionach Polski, aby przyciągnąć uczestników z pozostałych województw. Dane przedstawiono na Rys. 23. i 24.

Rysunek 23. Udział w Wystawie Bajkowy Świat od 2011 do listopada 2015 r.

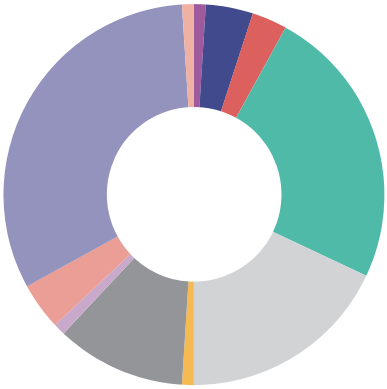

dolnośląskie	0,77%
kujawsko-pomorskie	0,28%
lubelskie	4,08%
lubuskie	0,20%
łódzkie	3,12%
małopolskie	24,19%
mazowieckie	17,88%
opolskie	0,33%
podkarpackie	11,72%
podlaskie	0,15%
pomorskie	0,86%
śląskie	3,84%
świętokrzyskie	31,56%
warmińsko-mazurskie	0,25%
wielkopolskie	0,53%
zachodnio-pomorskie	0,22%

Źródło: Dane udostępnione przez ECB, pochodzące z wewnętrznego monitoringu.

Rysunek 24. Udział w Małym teatrze w latach 2011-2015

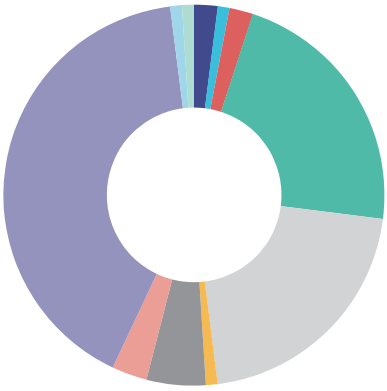

dolnośląskie	0,30%
kujawsko-pomorskie	0,08%
lubelskie	1,18%
lubuskie	0,36%
łódzkie	2,43%
małopolskie	22,50%
mazowieckie	21,32%
opolskie	0,47%
podkarpackie	4,73%
podlaskie	0,02%
pomorskie	0,15%
śląskie	3,48%
świętokrzyskie	42,40%
warmińsko-mazurskie	0,40%
wielkopolskie	0,20%
zachodnio-pomorskie	0,43%

Źródło: Dane udostępnione przez ECB, pochodzące z wewnętrznego monitoringu.

Na pytanie dotyczące stosunku beneficjentów do oferty i samej Instytucji ECB, uzyskano odpowiedź, iż respondenci wysoko ocenili zarówno samo Centrum Bajki, oraz docenili pracę personelu, m.in. przewodników po bajkowym świecie, docenili interaktywne formy obcowania z kulturą (nauka poprzez zabawę). Szczególnie było to wartościowe i użyteczne dla rodziców, którzy dbają o mądrą rozrywkę dla swoich dzieci.

Tak więc, podsumowując warto w tym miejscu skonkludować rekomendacje dla Europejskiego Centrum Bajki:

1. Rozwój mocnych stron ECB, a w szczególności *Festiwalu Kultury Dziecięcej* – który jest niewątpliwie mocną stroną Centrum Bajki w Pacanowie a także szansą na rozwój instytucji i otoczenia. Jednakże niezbędne jest tutaj wsparcie władz samorządowych.
2. Rozwój już zainicjowanej działalności warsztatowej, zajęć interaktywnych, z możliwością wykorzystania nowoczesnej technologii, ale też i tradycyjnych „zanikających" zabaw[68].
3. Rozwój i rozpowszechnianie oferty dla szkół i instytucji, działalność których wiąże się z szerzeniem edukacji wśród dzieci i młodzieży: duży wkład w rozpowszechnianiu edukacyjnej misji Europejskiego Centrum Bajki mają nauczyciele i szkoły. Dlatego warto utrzymywać stałą współpracę ze szkołami, które dodatkowo pełnią doskonałe medium dotarcia do dzieci i młodzieży. Należy zatem zintensyfikować promocję, jak i wspólne warsztaty, projekty ze szkołami.
4. Rozwój umiędzynarodowienia Europejskiego Centrum Bajki, przygotowanie oferty dla osób i grup międzynarodowych, promocja i tłumaczenie strony internetowej; poszukiwanie kontaktów na polu międzynarodowym, w celu wspólnych inicjatyw i projektów. Intensyfikuje to promocję ECB na polu zarówno międzynarodowym, jak i krajowym, podnosi rangę działalności ECB i jego inicjatyw a także zwiększa szansę na współfinansowanie wspólnych przedsięwzięć.
5. Rozwój promocji Europejskiego Centrum Bajki. Rekomendowane jest śledzenie i segmentacje poszczególnych odbiorców a następnie opracowanie kanałów dotarcia. Jak pokazują badania, bardziej aktywne są kobiety w angażowaniu dzieci w kulturę. Istotne jest tutaj dotarcie z informacją do rodziców, ale też – co było już podkreślane do nauczycieli – nie tylko poprzez wspólne edukacyjne projekty dla szkół ale też „marketingowe" działania informacyjne.
6. Rozwój networkingu i współpracy z innymi instytucjami kultury, zarówno na polu krajowym, jak i międzynarodowym. Jak już zostało to podkreślone, służy temu analiza otoczenia społecznego oraz segmentacja odbiorców – warto zatem rozwijać te narzędzia w zarządzaniu. Segmenty odbiorców określają ich potrzeby a także kanały dotarcia. Analiza otoczenia – dalszego oraz bliższego – określa, z kolei „siłę" wpływu i oddziaływania.
7. Rozwój infrastruktury gastronomicznej, hotelowej, „atrakcji" dla całych rodzin. Jednakże w tej dziedzinie niezbędne jest tutaj wsparcie i współfinansowa-

68 Jako przykład mogą posłużyć spektakularne spektakle w parku tematycznym Puy du Fou we Francji.

nie władz samorządowych. Istnieje duża szansa na rozwój w.w. infrastruktury w przypadku budowy Parku Bajki.

8. Rozwój współpracy z uczelniami, poprzez wspólne inicjatywy, wspólne projekty badawczo-rozwojowe, rozpowszechnianie uzyskanych wyników; staże i praktyki dla studentów i absolwentów.
9. Rozwój narzędzi do systematycznego monitoringu procesów, jak też poszczególnych przedsięwzięć wdrażanych przez ECB. Praca nad wypracowaniem narzędzi do systematycznej wewnętrznej ewaluacji, wypracowanie metodologii stałego monitorowania, nie tylko ilościowego, lecz też i jakościowego. Systematyczność prowadzenia statystyk i badań ewaluacyjnych jest postawą otrzymania niezbędnych informacji zwrotnych (tzw. z ang. *feedback*), te – z kolei – są istotne dla rozwoju dalszej działalności ECB.

Nawiązując do ostatniego punktu rekomendacji, należy mieć na uwadze, iż – tak jak zostało to zaznaczone w rozważaniach wstępnych – takie pojęcia, jak sukces, jakość, czy też efektywność projektów bądź programów związanych z realizacją przedsięwzięć kulturowych, twórczych, edukacyjnych, innymi słowy – z zakresu szeroko pojętej kultury – są niejednoznaczne i mogą być definiowane w różnoraki sposób. To zaś powoduje, iż ocena efektywności tych przedsięwzięć też nie jest jednoznaczna i bynajmniej nie powinna skupiać się wyłącznie na efektywności pojmowanej wyłącznie jako relacja nakładów do efektów. Wszak w wyniku projektów z obszaru kultury wytwarzana jest wartość dodana, mająca szerszy krąg oddziaływania. Paleta efektów – ale też i oczekiwań wobec takich przedsięwzięć – jak już zostało to zaznaczone – może być szeroka. Część z tych efektów jest trudno mierzalna a czasami udowodnienie, iż są wynikiem bezpośredniego wpływu danego przedsięwzięcia – wręcz niemożliwe. Dlatego też oddzielenie wpływu interwencji w wyniku realizacji konkretnego projektu od innych czynników, jest często trudne i wymaga zastosowania nierzadko wysublimowanych metod badawczych i wnikliwej analizy. Ocena takich projektów, bez wątpienia, wymaga opracowania zakresu badań biorąc pod uwagę czynniki egzogeniczne i endogeniczne badanego obszaru, tym bardziej, iż – jak już zostało wspomniane – „efekt społeczny" zazwyczaj jest rozciągnięty w czasie i może być widoczny dopiero po dłuższym okresie od zakończenia przedsięwzięcia. Jednakże, wskazuje się, iż abstrahując od powyższego, systematyczne zbieranie i analizowanie danych ilościowych i jakościowych, na podstawie których śledzi się dynamikę realizacji projektów bądź programów z dziedziny kultury i sztuki niewątpliwie przyczynia się do zmniejszenia ryzyka niepowodzenia takich przedsięwzięć a tym samym zwiększa szanse na skuteczność i efektywność dalszej działalności.

Dzięki systematycznemu gromadzeniu danych i informacji zwrotnych w dłuższym przedziale czasowym, można śledzić wpływ transformatywny kultury i sztuki oraz uzyskać odpowiedź, na pytania dotyczące długofalowych społecznych skutków działalności instytucji kultury: Czy działania – w tym przypadku ECB – przyczyniają się do rozwoju polityki kulturalnej i edukacyjnej? Czy poprzez poszczególne inicjatywy udało się wzbudzić zainteresowanie ludzi młodych (i nie tylko) sztuką i kulturą? W jakim stopniu ECB tworzy długoterminowe i transferowe efekty, wpływające na zrównoważony rozwój lokalny?

Rozdział 4. Koziołek Matołek stymuluje lokalną gospodarkę

Cel i zakres badania

W roku 2015 w raporcie „Koziołek Matołek zmienia ...” przedstawiono próbę zdefiniowana a następnie skwantyfikowania oddziaływania ekonomicznego instytucji kultury na gospodarkę na przykładzie Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie (dalej ECB). Hipotezą badawczą podlegającą zweryfikowaniu w projekcie było założenie o trójstopniowym oddziaływaniu instytucji na system społeczno – ekonomiczny poprzez:

1. efekty bezpośrednie mierzone bezpośrednimi wpływami generowanymi przez ruch turystyczny generowany przez ECB na terenie gminy oraz wydatkami ECB,
2. efekty pośrednie mierzone wzrostem poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego gminy wywołanym przez ECB,
3. efekty indukowane szacowane przy pomocy wskaźnika, który zostanie skonstruowany w oparciu o model mnożnika keynesowskiego.
   Niniejsze opracowanie aktualizuje oddziaływanie ECB za lata 2015 – 2016.

Tło społeczno – ekonomiczne projektu badawczego

Informacja o sytuacji ekonomicznej Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie

Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie (dalej ECB) jest instytucją kultury funkcjonującą w nowej siedzibie od dnia 4 marca 2010 roku. W 2017 roku zatrudniało 35 pracowników (umowa o pracę) i 17 osób na umowy cywilno-prawne, współpracowało z około 40 wolontariuszami.

Tabela 9. Tworzenie miejsc pracy w ECB w latach 2010 – 2016

Liczba osób zatrudnionych w ECB			
Rok	**Umowa o pracę**	**Umowa zlecenie**	**Wolontariusze***
2010	25	10	31
2011	28	11	25
2012	30	12	30
2013	29	14	26
2014	33	17	28
2015	33	101	30
2016	34	94	30

* wolontariusze pomagający przy wydarzeniach organizowanych przez ECB – głównie Festiwalu.

Źródło: Dane ECB.

ECB jest ważną destynacją turystyczną na obszarze województwa świętokrzyskiego. W latach 2010-2016 liczba osób, które odwiedziły ECB wyniosła łącznie 1.062.000 osób, i w poszczególnych latach wynosiła:

- w roku 2010 liczba odwiedzających wynosiła 110.000
- w roku 2011 liczba odwiedzających wynosiła 112.000
- w roku 2012 liczba odwiedzających wynosiła 162.000
- w roku 2013 liczba odwiedzających wynosiła 152.000
- w roku 2014 liczba odwiedzających wynosiła 176.000
- w roku 2015 liczba odwiedzających wynosiła 175.000
- w roku 2016 liczba odwiedzających wynosiła 175.000

Według analizy miejsca pochodzenia osób odwiedzających wystawę Bajkowy Świat dominującą grupą są mieszkańcy województwa świętokrzyskiego, małopolskiego i mazowieckiego, śląskiego i podkarpackiego. Wybrane informacje ze sprawozdania finansowego ECB przedstawiono w Tabeli 10.

Tabela 10. Wybrane dane ze sprawozdania finansowego ECB dla lat 2010 – 2016 (w zł)

Dane z rachunku zysków i strat	Za okres od 1.0.1.2010 do 31.12.2010	Za okres od 1.0.1.2011 do 31.12.2011	Za okres od 1.0.1.2012 do 31.12.2012	Za okres od 1.0.1.2013 do 31.12.2013	Za okres od 1.0.1.2014 do 31.12.2014	Za okres od 1.0.1.2015 do 31.12.2015	Za okres od 1.0.1.2016 do 31.12.2016
Przychody	2 852 313,73	2 511 559,25	2 541 042,61	2 831 558,33	3 425 631,85	3 388 314,62	3 472 274,56
w tym:							
sprzedaż	776 735,58	1 256 718,26	1 109 192,07	1 385 861,64	1 477020,65	997 173,07	1 121 239,02
dotacje organizatora na działalność bieżącą	1 111 031,53	958 000,00	1 203 000,00	1 200 000,00	1 600 000,00	1 750 000,00	1 657 500,00
pozostałe dotacje i przychody na działalność podstawową	964 546,62	296 840,99	228 850,54	97 827,77	235 552,73	235 182,81	180 300,00
Wynagrodzenia osobowe i bezosobowe	866 597,25	1 079 584,86	1 134 541,98	1 196 354,56	1 259 876,63	1 548 340,79	1 589 632,23
Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia	151 596,05	197 916,50	237 078,63	247 295,06	262 281,74	324 179,81	343 434,39
Zakup usług obcych	1 276 421,84	367 093,25	44 251,04	596 597,40	837 841,81	477 482,93	502 109,64
Zużycie materiałów i energii	507 136,45	393 358,15	350 852,09	325 301,33	423 784,73	418 742,49	380 519,56
Podatki i opłaty	13317,92	14 062,56	22430,46	11 376,53	19 677,08	20 532,41	29 586,06

Źródło: Dane ECB.

Założenia metodologiczne

Kierunki oddziaływania instytucji kultury na region

Problematykę sposobów, jakie służą analizowaniu oddziaływania ekonomicznego, należy rozpatrywać w trzech wymiarach[69]:

- **efekty bezpośrednie (EB)** – uwzględniające bezpośrednie wydatki generowane przez instytucję oraz wydatki osób ją odwiedzających, są to konkretne strumienie pieniądza możliwe do oszacowania na podstawie deklaracji instytucji oraz analizie zachowań konsumpcyjnych osób odwiedzających instytucję kultury;
- **efekty pośrednie (EP)** – obejmują szeroki zakres efektów odczuwanych w związku z aktywnością instytucji, głównie o charakterze pozafinansowym, lub bardzo trudnym (dyskusyjnym) do jednoznacznej interpretacji finansowej;
- **efekty indukowane (EI)** – uwzględniają dalszy wzrost wydatków wywołany wzrostem przychodów w gospodarce krajowej wynikających z realizacji wydarzenia, a ich kalkulacja opiera się na wskaźnikach mnożnikowych.

Efekty bezpośrednie to oszacowane na podstawie danych finansowych oraz ankiet rozprowadzanych wśród osób odwiedzających instytucję kultury strumienie wydatków ponoszonych przez instytucję kultury oraz przez osoby ją odwiedzające.

W ramach efektów pośrednich na szczególną uwagę zasługują:

- komplementarność – instytucja kultury jest komplementarna wobec innych sektorów gospodarki, co oznacza, że przyciąga do regionu inne rodzaje działalności gospodarczej, tworząc klimat sprzyjający rozwojowi innych obszarów gospodarki narodowej; najczęściej przyciągając inwestycje w branżach gastronomii, turystyki i handlu;
- czynnik promocji, dzięki któremu możliwe jest wyróżnienie danego obszaru (kraju lub regionu) spośród innych miejsc w ofercie skierowanej do turystów, inwestorów czy osób szukających miejsca do zamieszkania;
- czynnik wzmacniający atrakcyjność lokalizacyjną, co umożliwia przyciągnięcie tych podmiotów, które wykorzystują potencjał kreatywności oraz poszukują szerokiej oferty zagospodarowania czasu wolnego dla swoich pracowników;
- czynnik aktywizujący społeczność poprzez tworzenie nowych nisz rynkowych nie tylko dla lokalnych przedsiębiorców, lecz także dla aktywności o charakterze niezarobkowym, np. prospołecznym;
- czynnik rewitalizujący lokalną tkankę miejską poprzez stymulowanie przemian społecznych w wybranych regionach;

69 Założenia metodyki oszacowania oddziaływania społeczno-ekonomicznego zostały szerzej omówione między innymi w: Kasprzak (2012, 2013a, 2013b, 2014); Kasprzak i Skalska (2011, 2012).

· czynnik socjalizujący – dzięki kierowaniu części oferty do grup zagrożonych lub podlegających wykluczeniu społecznemu możliwa staje się stopniowa przebudowa społeczności lokalnej.

Ostatnią grupą efektów są efekty indukowane, które uwzględniają wzrost wydatków wywołany zwiększeniem przychodów w regionie (np. płac), wynikających z działania podmiotów przemysłów kreatywnych. Powstają dzięki wydatkom (konsumpcyjnym) ponoszonym przez zatrudnionych w tych sektorach i zamieszkujących dany region. Impulsem jest zasób finansowy pozostający w regionie, który tworzy miejsce do dalszych działań ekonomicznych.

Badając szersze oddziaływanie mnożnikowe w obrębie regionu zauważa się, że istnieje współzależność lokalnych jednostek gospodarczych, a oddziaływanie mnożnikowe jest tym większe, im bardziej lokalny przemysł turystyczny jest zintegrowany z innymi dziedzinami gospodarki w regionie i im mniej korzysta z działalności jednostek zewnętrznych. A zatem, wielkość mnożnika zależy od wielkości i struktury lokalnej gospodarki, która jest poddawana badaniu. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że regiony zurbanizowane, duże miasta, charakteryzują się zazwyczaj wyższym poziomem mnożnika, małe miasteczka i tereny wiejskie – mniejszym.[70] Na obszarach wiejskich mamy do czynienia ze zdecydowanie większymi „wyciekami" pieniądza, a trzeba podkreślić, że im wycieki mniejsze, tym większe efekty mnożnikowe. Badania międzynarodowe pokazują ponadto, że mnożniki, obliczone dla działalności o charakterze turystycznym, są wyższe niż dla innych rodzajów działalności.

W dotychczas przeprowadzonych badaniach podkreśla się również, że efekty mnożnikowe zostają zakłócone wtedy, gdy w odniesieniu do danego działania region nie jest w stanie zapewnić podstawowych czynników produkcji (wykwalifikowani pracownicy, potencjał do realizacji inwestycji, kapitał, żywność). Łańcuch pośrednich efektów kończy się (lub znacząco ogranicza) w zasadzie w dwóch przypadkach: gdy wysoka skłonność do oszczędzania powstrzymuje dalsze wydawanie pieniędzy tych osób czy jednostek gospodarczych, do których wpłynęły bezpośrednie wydatki związane z analizowaną instytucją/wydarzeniem oraz gdy popyt nie może być zaspokojony przez producentów z danego obszaru i strumień pieniędzy „wycieka" poza region. Wówczas producenci danego obszaru nie są w stanie dostarczyć potrzebnych dóbr i usług, a dostawcy będą ich poszukiwać u producentów z zewnątrz regionu. Biorąc to pod uwagę, należy pamiętać, że niejednokrotnie turysta wydaje pieniądze na produkty, które są wytwarzane przez odległe jednostki gospodarcze (w odniesieniu do Pacanowa takim zagrożeniem jest np. zakup pamiątek, zabawek, które są wytwarzane

70 Np. analizując oddziaływanie *Glastonbury Festivals 207* autorzy projektu zacytowali mnożniki zastosowane w innych tego typu badaniach, pokazując ich zróżnicowanie w zależności od rozmiarów regionu. I tak, przykład festiwalu w Edynburgu pokazuje, że mnożnik dla samego miasta kształtował się w granicach 1,38 – 1,69 (w zależności od badanego sektora gospodarki: zakwaterowanie, gastronomia itp.), dla całej Szkocji zaś już na poziomie 1,53 – 1,94. Por.: Baker Associates (2007) s. 14.

w innych regionach). Spowoduje to odpływ pieniądza z danego regionu i przenoszenie efektu mnożnikowego poza jego terytorium – nastąpią „ubytki" efektu mnożnikowego na danym terenie i przeniesienie ich na inne obszary, niejednokrotnie geograficznie bardzo odległe. Przyczyną takich „ubytków" mogą być także podatki, wspomniane wyżej oszczędności, a w skali kraju – import dóbr i usług. Występuje wtedy konieczność „importu" czynników produkcji (pracy, kapitału, możliwości wytwórczych) spoza regionu, następuje odpływ dochodów z turystyki, a zyski są odprowadzane poza region.[71]

Dylematy związane z oszacowaniem i efektywną alokacją efektów indukowanych nie są jedynym problemem związanym z badaniem kierunków oddziaływania instytucji kultury na gospodarkę regionu. Instytucja kultury, prowadząc aktywną działalność artystyczną, jest organizatorem wydarzeń kulturalnych, które wywołują określone interakcje gospodarcze. Aktywność związana z realizacją wydarzenia, poza wymiarem merytorycznym obejmującym dążenie do zapewnienia wysokiej jakości programu imprezy, ma także wymierny walor ekonomiczny. Wydarzenia, określane najczęściej jako jednorazowe lub rzadko powtarzalne imprezy, które wykraczają poza normalny program działań sponsorów lub organizatorów, a dla gości stanowią okazję do przeżycia o charakterze rekreacyjnym, społecznym lub kulturalnym (Getz 2005, s. 22) stanowią nie tylko ważny element aktywności promocyjnej samorządu terytorialnego lub organizatora, ale także generują określony poziom przepływów ekonomicznych z nimi związany.

We współczesnej literaturze rolę tego typu inicjatyw postrzega się najczęściej przez pryzmat obszaru badawczego. W literaturze z zakresu turystyki kulturowej wydarzenia (eventy) najczęściej postrzega się w ujęciu produktowym jako jeden z celów tej formy turystyki. Z kolei w literaturze z dziedziny marketingu dostrzega się ich potencjał promocyjny, czyli jako narzędzia promocji marketingowej (Piotrowski 2012 s. 2). Niezależnie od celu wydarzenia, jego jakości merytorycznej, czy profesjonalizmu przedsięwzięcia z punktu widzenia systemu społeczno – ekonomicznego regionu, odgrywa ono określoną rolę poprzez generowanie efektów o różnorodnych kierunkach oddziaływania (Tabela 11.).

71 Por. Także: Konieczna-Domańska (2007); Wiedermann (2008), Rokita-Poskart (2015).

Tabela 11. Kierunki oddziaływania wydarzenia na system społeczno – ekonomiczny regionu

Obszar oddziaływania	Efekty pozytywne	Efekty negatywne
Ekonomiczna	· wzrost wydatków w regionie · tworzenie nowych miejsc pracy · zwiększenie podaży pracowników · podwyższenie poziomu życia	· wzrost cen podczas trwania wydarzenia · wzrost wartości gruntów i wynikające z niego ryzyko spekulacyjne · porażka w przyciągnięciu turystów · niewystarczający kapitał · niedoszacowane koszty realizacji wydarzenia
Turystyczno-gospodarcza	· wzmocnienie wizerunku miejsca jako destynacji turystycznej · wzmocnienie wiedzy na temat potencjału gospodarczego regionu i kierunków inwestycyjnych · tworzenie nowych miejsc noclegowych i atrakcji turystycznych · impuls do inwestycji w poprawę dostępności do regionu	· niedostateczna jakość infrastruktury może wpłynąć na utrwalenie negatywnej opinii o regionie · negatywne opinie od istniejących w regionie podmiotów gospodarki narodowej w związku ze wzrostem konkurencyjności i nowymi organizacjami pojawiającymi się w związku z realizacją wydarzenia
Środowiskowa	· tworzenie nowej infrastruktury · rozbudowa już istniejącej infrastruktury · poszerzanie obszaru ochrony dziedzictwa kulturowego	· szkody ekologiczne · zmiany w środowisku wynikające z realizacji wydarzeń · wandalizm · duży ruch osób w regionie
Społeczno-kulturowa	· wzmocnienie kapitału społecznego oraz aktywności lokalnej społeczności w związku z uczestnictwem lub organizacją wydarzeń · wzmocnienie lokalnych tradycji, wartości i systemu kulturowego	· komercjalizacja oraz ryzyko prywatyzacji obszarów dotychczas zarezerwowanych dla sfery prywatnej lub publicznej · zmiany w strukturze i organizacji wydarzenia związane z koniecznością optymalizacji ruchu turystycznego · wzrost przestępczości · zmiany w strukturze społeczności lokalnej · zmiany miejsc zamieszkania lokalnej społeczności
Psychologiczna	· wzrost poczucia dumy z miejsca zamieszkania · wzrost lokalnej świadomości	· sprzeciw lokalnej społeczności wobec odgrywania roli gospodarza wydarzeń · szok kulturowy · niezrozumienie i wynikająca z niego wrogość do odwiedzających
Polityczno-administracyjna	· wzmocnienie międzyregionalnego i międzynarodowego postrzegania region · wzrost kompetencji planowania, zarządzania i administrowania wśród władz regionu	· wykorzystanie efektów ekonomicznych dla doraźnych celów politycznych lub legitymacji niepopularnych decyzji · zaburzenie istoty wydarzenia dla partykularnych celów lokalnej elity · trudności we współpracy pomiędzy różnymi grupami interesariuszy · wzrost kosztów administracji

Źródło: Janeczko B et al. (2002) s. 14.

Wielorakość obszarów oddziaływania oraz szeroki obszar efektów zarówno negatywnych, jak i pozytywnych, które należy wziąć pod uwagę w przypadku podjęcia decyzji o ewentualnej analizie oddziaływania wydarzenia przyczyniła się do wypracowania kilku podejść metodycznych do tego typu badań (Janeczko et al. 2002, s. 18).

Pierwszą metodą o relatywnie najprostszym zakresie analiz jest weryfikacja wskaźników finansowych związanych z realizacją wydarzenia, takich jak wynik finansowy lub próg rentowności. W tym przypadku podstawą do oszacowania efektywności wydarzenia jest krótkoterminowa ocena jego efektywności finansowej, w której porównuje się koszty związane z organizacją (i realizacją) wydarzenia wobec przychodów osiągniętych przez organizatorów wydarzenia. Przychodami mogą być zarówno wpływy ze sprzedaży biletów, jak i środki sponsorów czy darczyńców. Końcowym efektem pomiaru jest wynik finansowy wydarzenia, który jest następnie zagospodarowany w zależności od źródła jego finansowania. Zysk z realizacji wydarzenia może bowiem zostać wypłacony jego organizatorom, co ma najczęściej miejsce w przypadku wydarzeń finansowanych ze środków prywatnych. Ewentualny zysk może także zostać zwrócony w końcowym rozliczeniu dla darczyńców, co najczęściej ma miejsce w przypadku wydarzeń finansowanych ze środków publicznych. Prostota powyższego mechanizmu i łatwość w pozyskaniu informacji dla oszacowania wyniku finansowego powoduje, że tego typu badanie jest standardową analizą efektywności wydarzenia niezależnie od faktu, czy było ono finansowane ze środków prywatnych, czy publicznych.

Drugą metodą pomiaru efektywności wydarzenia jest oszacowanie stopy zwrotu z inwestycji (ROI) w oparciu o przepływy finansowe generowane w związku z realizacją wydarzenia. Na potrzeby obliczenia stopy zwrotu bierze się pod uwagę takie wskaźniki finansowe jak: zysk netto generowany przez wydarzenie w stosunku do zainwestowanego kapitału. Na potrzeby kalkulacji wskaźnika zysk netto oblicza się jako różnicę pomiędzy przychodami a kosztami związanymi z realizacją wydarzenia. Końcowym wynikiem analizy jest oszacowanie wskaźnika procentowego, który może być porównany z alternatywnymi sposobami zaangażowania kapitału. Ze względu na fakt, że na potrzeby kalkulacji wskaźnika ROI wykorzystuje się dane dostępne w systemie księgowym organizatora wydarzenia, ta metoda jest także relatywnie prostym do przeprowadzenia narzędziem pomiaru efektywności finansowej wydarzenia.

Warto także zauważyć, że przedstawione powyżej dwie metody opierają się na obliczeniu określonych wskaźników finansowych w oparciu o dane, które są obligatoryjnie ewidencjonowane przez organizatora wydarzenia. W związku z powyższym można je uznać za metody wymagające minimalnego zaangażowania ze strony podmiotu realizującego wydarzenie, co niewątpliwie przyczynia się do ich popularności.

Trzecią metodą pomiaru oddziaływania wydarzenia jest analiza jego skali ekonomicznej z punktu widzenia miejsca realizacji. Analiza skali ekonomicznej wydarzenia wymaga rozpoznania wydatków ponoszonych przez osoby w nim uczestniczące oraz kosztów jego realizacji. W wyniku zastosowania tej metody uzyskuje się informacje o zasobie finansowym wygenerowanym w miejscu realizacji w związku z analizowanym wydarzeniem. O ile zebranie danych organizatora związanych z kosztami

realizacji wydarzenia jest zadaniem prostym, które wymaga tylko zweryfikowania ewidencji księgowej, o tyle pozyskanie informacji o zrachowaniach konsumpcyjnych uczestników nasuwa kilka zasadniczych problemów.

Kluczowymi trudnościami związanymi z zastosowaniem tej metody są przede wszystkim: dotarcie do uczestników wydarzenia, ryzyko błędnej odpowiedzi oraz dobór respondentów umożliwiający przeprowadzenie poprawnego wnioskowania statystycznego. Uczestnik może nie być zainteresowany uczestnictwem w wywiadzie ankietowym, w którym jest pytany o tak wrażliwe informacje, jakimi jest poziom wydatków. Ewentualna niechęć (lub niedbałość) respondenta może także przełożyć się na świadome wprowadzenie badacza w błąd, zawyżając lub zaniżając poszczególne kategorie wydatków. Ostatnim problemem, z którym musi się zmierzyć podmiot realizujący ten typ analizy, jest reprezentatywność otrzymanych wyników. Praktycznie niemożliwe jest bowiem zebranie informacji od całości populacji osób uczestniczących w badaniach. Zatem analityk będzie zmuszony przeprowadzić estymację parametrów rozkładu zmiennej, jaką jest poziom wydatków, na podstawie narzędzi wnioskowania statystycznego, biorąc pod uwagę rozkład empiryczny zmiennej w zebranej próbie. Oczywistym problemem jest tutaj pytanie o losowość próby, czyli weryfikację, czy respondenci uczestniczący w badaniu zostali wybrani w sposób losowy. Pomimo tych mankamentów oszacowanie ekonomicznej skali wydarzenia pozwala na interesujące rozszerzenie analizy wydarzenia o wymierne efekty ekonomiczne dla lokalnej gospodarki. Dzięki temu organizator wydarzenia zyskuje ważny argument w negocjacjach z lokalną społecznością i władzami regionu.

Rozszerzeniem metody analizy skali ekonomicznej wydarzenia jest szacunek ekonomicznego oddziaływania wydarzenia. Analiza opiera się na zidentyfikowaniu i próbie określenia bezpośredniego, pośredniego i indukowanego oddziaływania wydarzenia na system społeczno-ekonomiczny regionu. W tej metodzie stosuje się szacunek strumieni finansowych generowanych z racji organizacji wydarzenia oraz wykorzystuje się mnożniki na potrzeby szacowania efektów indukowanych (mnożnikowych).

Przedstawione powyżej dwie metody (skali ekonomicznej i ekonomicznego oddziaływania) koncentrują się przede wszystkim na oszacowaniu strumienia środków finansowych generowanych w wyniku realizacji wydarzenia przez jego organizatora oraz przez osoby w nim uczestniczące. Z punktu widzenia organizatora przeprowadzenie tego typu badań wymaga znacznego zaangażowania zasobów w postaci ankieterów, badań terenowych oraz prac analitycznych. Z tego powodu popularność tych metod jest ograniczona do jednostkowych wydarzeń o zasięgu ponadregionalnym lub międzynarodowym.

Ostatnim mechanizmem analizy wydarzenia jest analiza kosztów i korzyści. Jest ona wysoce rozbudowanym narzędziem analizy ekonomicznej, które stara się zidentyfikować określone rodzaje efektów zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. W kolejnym kroku monetaryzując, czyli przeliczając na wartości finansowe, a następnie obliczając wskaźniki ekonomicznej efektywności wydarzenia. Podstawowym mankamentem tej metody jest konieczność przeliczenia niepoliczalnych efektów na określo-

ny poziom strumieni finansowych, w metodzie tej bowiem konieczne jest nie tylko zidentyfikowanie efektu, ale także opracowanie powszechnie akceptowalnej metodyki przeliczenia wartości niepoliczalnych na policzalne. Pomimo, że nauki ekonomiczne wypracowały szereg metod tego typu analiz wykorzystując na przykład koszt alternatywny, wycenę warunkową i inne metody pomiaru, opracowanie standardowej metody monetaryzacji efektów jest wysoce dyskusyjne. Pomimo swojego wyrafinowania metodologicznego analiza kosztów i korzyści została w ostatnich latach spopularyzowana przede wszystkim dzięki wdrażaniu na obszarze Polski środków pochodzących z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Na potrzeby analizy i porównań zasadności inwestycji współfinansowanych ze środków europejskich wypracowana została standardowa metodologia badania i pomiaru wybranych obszarów aktywności gospodarczej. W przypadku sfery kultury metoda pomiaru kosztów i korzyści zaleca, aby pod uwagę wziąć jako korzyści: gotowość do zapłaty za usługę ze strony społeczeństwa, za muzea, skanseny archeologiczne itp. oraz pobudzony wzrost dochodów w sektorze turystycznym (zwiększony strumień i dłuższe średnie okresy pobytu). Z kolei jako koszty proponuje się, oprócz kosztów wymienionych w analizie finansowej przeliczonych na ceny ekonomiczne, uwzględnienie kosztów związanych ze zwiększonym ruchem (KOMISJA EUROPEJSKA, 2008). Odrębnym problemem przy tego typu analizie jest jej horyzont czasowy, w przypadku analizy dla obszaru infrastruktury kultury zaleca się okres 10 – 15 lat.

Narzędzia badawcze

Badanie przeprowadzono przy pomocy analizy dokumentów finansowych oraz wykorzystując wyniki badań przeprowadzonych w latach 2014-2015.

Skala oddziaływania instytucji kultury na region

Efekty bezpośrednie

Efekty bezpośrednie to suma dwóch strumieni pieniężnych generowanych w poszczególnych latach funkcjonowania ECB poprzez instytucję kultury oraz osoby ją odwiedzające, pomniejszona o tzw. wyciek wydatków poza region.

Kalkulacja wydatków pieniężnych generowanych przez ECB

W ramach wydatków ponoszonych przez ECB transferami finansowymi, które zasilają gospodarkę są:

- wynagrodzenia osobowe i bezosobowe,
- ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia,
- zakup usług obcych,
- zużycie materiałów i energii,

- podatki i opłaty.

Łącznie wydatki te wynosiły odpowiednio w:

- roku 2010 – 2.815.069,51 zł,
- roku 2011 – 1.992.015,32 zł,
- roku 2012 – 2.185.154,20 zł,
- roku 2013 – 2.376.924,88 zł,
- roku 2014 – 2.803.461,99 zł,
- roku 2015 – 2.789.278,43 zł,
- roku 2016 – 2.845.281,88 zł.

Kalkulacja wydatków pieniężnych generowanych przez turystów odwiedzających ECB

W świetle badań empirycznych prowadzonych na terenie ECB turyści odwiedzający ECB to najczęściej rodziny z dziećmi lub zorganizowane wycieczki ze szkół podstawowych. Identyfikacja struktury wydatków została oparta na dwóch rodzajach danych, po pierwsze zebrane dane empiryczne, po drugie raporty Instytutu Turystyki Sp. z o.o.[72] na temat ruchu turystycznego Polaków.

W świetle danych wtórnych zebranych przez Instytut Turystyki przeciętne wydatki turystów na krajowe podróże krótkookresowe[73] kształtują się na poziomie 111 zł dziennie (rok 2010), 186 zł dziennie (rok 2012). W świetle zebranych danych empirycznych wśród osób odwiedzających ECB przeciętny poziom wydatków kształtuje się na poziomie 105,3 zł (52 zł – wydatki ponoszone w Pacanowie i 53,3 – wydatki związane z podróżą). Biorąc pod uwagę, że dominującą grupą osób odwiedzających ECB są dzieci w ramach zorganizowanych wycieczek na potrzeby dalszego oszacowania efektów bezpośrednich proponuje się przyjąć poziom 100 zł, jako średni wydatek turysty związany z pobytem w ECB.

Biorąc pod uwagę liczbę turystów odwiedzających ECB w poszczególnych latach i zaproponowany powyżej poziom wydatków można oszacowań strumień wydatków generowanych przez osoby odwiedzające ECB w:

- roku 2010 – 11 mln zł,
- roku 2011 – 11,2 mln zł,
- roku 2012 – 16,2 mln zł,
- roku 2013 – 15,2 mln zł,
- roku 2014 – 17,6 mln zł,
- roku 2015 – 17,5 mln zł,
- roku 2016 – 17,5 mln zł.

72 Adres strony www Instytutu Turystyki Sp. z o.o. to http://www.intur.com.pl/instytut.php

73 Na podstawie raportów publikowanych w ramach badań wykonanych w Instytucie Turystyki Sp. z o.o. na zlecenie Ministerstwa Sportu i Turystyki w ramach Programu Badań Statystycznych Statystyki Publicznej na rok 2010 – temat nr 1.30.06(096) *Aktywność turystyczna Polaków*.

Kalkulacja współczynnika wyciekania

Istotnym problemem związanym z szacowaniem efektów bezpośrednich jest tzw. problem wyciekania przychodów, który oznacza, że część wydatków bezpośrednich jest ponoszona poza obszarem gminy i województwa. Współczynnik wyciekania został oszacowany podczas badań w roku 2011.

Na podstawie analiz struktury wydatków w roku 2011[74] oszacowano poziom:

- udział wydatków ECB ponoszonych na terenie gminy w wysokości 0,2356, zatem współczynnik wyciekania efektów bezpośrednich poza gospodarkę gminy wynosi: 1 – 0,2356 = 0,7644;
- udział wydatków ECB ponoszonych na terenie województwa w wysokości 0,5180, zatem współczynnik wyciekania efektów bezpośrednich poza gospodarkę gminy wynosi: 1 – 0,5180 = 0,4820.

Tabela 12. Efekty bezpośrednie ECB w latach 2010 – 2016

	rok 2010	rok 2011	rok 2012	rok 2013	rok 2014	rok 2015	rok 2016
Wydatki ECB	2 815 069,51	1 992 015,32	2 185 154,20	2 376 924,88	2 803 461,99	2 789 278,43	2 845 281,88
Wydatki turystów	11 000 000,00	11 200 000,00	16 200 000,00	15 200 000,00	17 600 000,00	17 500 000,00	17 500 000,00
Razem	13 815 069,51	13 192 015,32	18 385 154,20	17 576 924,88	20 403 451,99	20 289 278,43	20 345 281,88
Efekty bezpośrednie wygenerowane na obszarze							
Polski	13 815 069,51	13 192 015,32	18 385 154,20	17 576 924,88	20 403 451,99	20 289 278,43	20 345 281,88
Województwa Świętokrzyskiego	7 156 206,01	6 833 463,94	9 523 509,88	9 104 847,09	10 568 993,31	10 509 846,23	10 538 856,01
Gminy Pacanów	3 254 830,38	3 108 038,81	4 331 542,33	4 141 123,50	4 807 055,64	4 780 154,00	4 793 348,41

Źródło: obliczenia własne.

74 Kasprzak (2012b) s. 14.

Efekty indukowane

Poziom efektów indukowanych (EI) można obliczyć jako iloczyn sumy efektów bezpośrednich i mnożnika keynesowskiego, który przyjmuje postać:

$$k = \frac{1}{1 - MPC(1-t)} \quad (75)$$

Gdzie:

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y} \quad (76)$$

Zastosowanie mnożnika keynesowskiego w powyższej formule wymaga przyjęcia kilku istotnych założeń[77], należą do nich w szczególności (1) założenie o stałości cen i płac w sytuacji niepełnego wykorzystania czynników produkcji, (2) założenie, że możliwe jest funkcjonowanie gospodarki, której produkcja faktyczna jest niższa od potencjalnej, (3) założenie o istnieniu przy obecnym poziomie płac i cen niewykorzystanych mocy wytwórczych; (4) założenie, że czynniki ograniczające produkcję leżą po stronie popytu oraz (5) założenie o zamkniętej gospodarce, czyli, że wzrost popytu nie zostanie subsydiowany wzrostem importu.

Wartość MPC została obliczona na podstawie analizy Budżetów Gospodarstw Domowych GUS 2011. Na potrzeby obliczanie krańcowej skłonności do konsumpcji dla gospodarstwa domowego oszacowano regresję liniową rozchodów w stosunku do przychodów dla gospodarstw domowych objętych badaniem przez GUS (n=37375).

75 MPC – krańcowa skłonność do konsumpcji, t – efektywna stopa podatkowa.

76 dC- przyrost konsumpcji (wydatków konsumpcyjnych), dY- przyrost dochodu.

77 Szerzej o założeniach mnożnika keynesowskiego i metodyce jego oszacowania patrz m.in. Samuelson Nordhaus 2007.

Wykres 1. Wyliczenie krańcowej skłonności do konsumpcji na potrzeby oszacowania mnożnika keynesowskiego

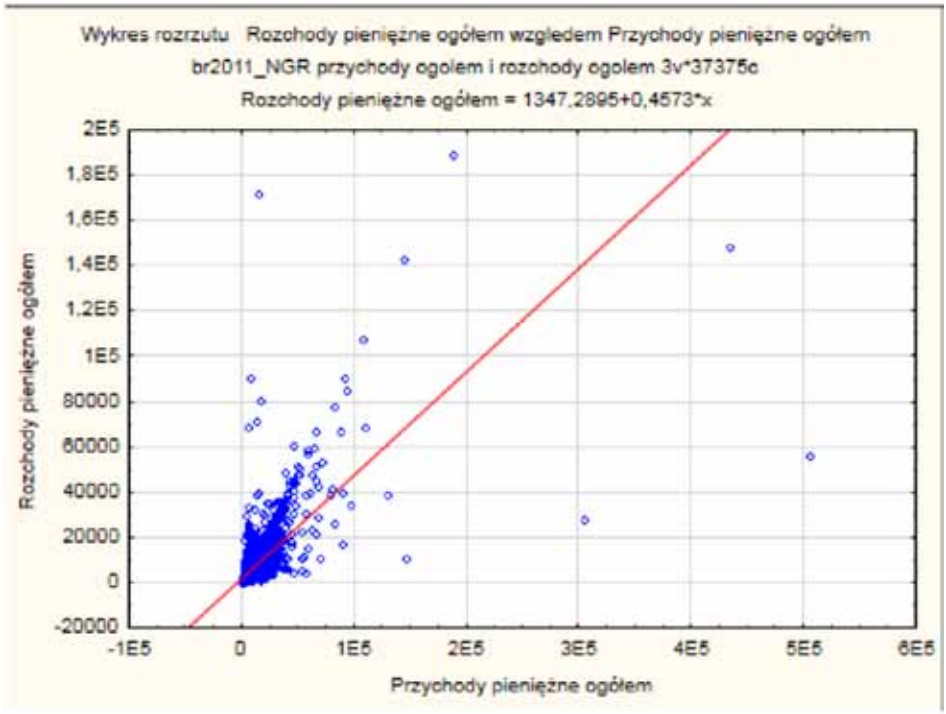

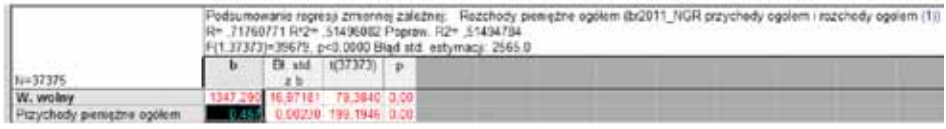

Oszacowana przez program STATISTICA (StatSoft, Inc. (2011). STATISTICA (data analysis software system), version 10. www.statsoft.com.) liniowa funkcja regresji pozwala zidentyfikować wartość. Źródło: obliczenia własne.

MPC = 0,4573

Poziom efektywnej stopy podatkowej uzyskano na podstawie informacji dotyczących rozliczenia podatku dochodowego przedstawionych przez Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych.

Tabela 13. Wyliczenie efektywnej stopy podatkowej na potrzeby oszacowania mnożnika keynesowskiego

Przedziały dochodów w zł	Ociążenie dochodu w %			Różnica obciążenia w pkt proc. (2-3)
	nominalne	efektywne		
		łącznie ze składką na ubezpieczenie zdrowotne	po odliczeniu składki na ubezpieczenie zdrowotne	
1	2	3	4	5
do 85 528	15,49	14,25	6,82	1,24
powyżej 85 528	22,99	22,02	15,41	0,97
Ogółem	**16,40**	**15,19**	**7,86**	**1,21**

Za: Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za 2011 rok, Ministerstwo Finansów, Departament Podatków Dochodowych, s.15, dokument dostępny on-line pod adresem: http://www.finanse.mf.gov.pl/pit/statystyki/-/document_library_display/8Wpj/view/1185942 [dostęp:14.03.2013r.].

Wartość t = 0,1519
Reasumując:
Dla: MPC = 0,4573 i t = 0,1519, wartość k = 1 / (1 – 0,4573 (1 – 0,1519), zatem:

mpc	0,4573
t	0,1519
1-t	0,8481
mpc*(1-t)	0,3878
1-mpc*(1-t)	0,6122
1/(1-mpc*(1-t))	1,6333

k = 1,6333

Tabela 14. Efekty indukowane wygenerowane przez ECB w latach 2010-2016

Efekty indukowane wygenerowane na obszarze							
Polski	22 564 153,03	21 546 518,62	30 028 472,35	28 708 391,41	33 324 974,47	33 138 478,46	33 229 948,89
Województwa Świętokrzyskiego	11 688 231,27	11 161 096,65	15 554 748,68	14 870 946,75	17 262 336,77	17 165 731,84	17 213 113,53
Gminy Pacanów	5 316 114,45	5 076 359,79	7 074 708,09	6 763 697,02	7 851 363,98	7 807 425,53	7 828 975,96

Wnioski

Reasumując wyniki badań odnoszących się do społeczno-ekonomicznego oddziaływania instytucji kultury, jaką jest ECB, na gospodarkę gminy Pacanów, trzeba przede wszystkim podkreślić, że pozytywne efekty „inwestowania" w kulturę mają charakter długofalowy, rzadko pojawiają się natychmiast po poniesieniu wydatków, a zatem są trudniejsze do dostrzeżenia i docenienia. Trzeba czasu, aby poszczególne grupy społeczne i indywidualni członkowie społeczności lokalnej znaleźli sposób na wykorzystanie możliwości, jakie dla nich osobiście stwarza ECB. Co więcej, decyzje o zainicjowaniu, a następnie współfinansowaniu instytucji kultury bywają dla społeczności lokalnych kontrowersyjne; pojawiają się wówczas opinie, że być może pieniądze powinny być wydane na inne, czasem pilniejsze cele i że to zbędny koszt dla regionu, który nigdy się nie zwróci. Te kontrowersje biorą się ze zrozumiałej konieczności dokonywania wyboru co do alokacji dostępnych środków, a ponadto ze zróżnicowanych preferencji i wizji w zakresie rozwoju regionu, czasem także z braku wiary co do możliwości przeistoczenia aktualnych wyrzeczeń w długofalowy rozwój.

Uzupełniając powyższe wnioski o charakterze jakościowym o ilościowy szacunek ekonomicznych efektów Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, można obliczyć, co następuje:

Tabela 15. Oddziaływanie ekonomiczne ECB na gospodarkę Polski, województwa świętokrzyskiego, gminy Pacanów w latach 2010-2016

	rok 2010	rok 2011	rok 2012	rok 2013	rok 2014	rok 2015	rok 2016
Efekty bezpośrednie wygenerowane przez ECB na obszarze							
Polski	13 815 069,51	13 192 015,32	18 385 154,20	17 576 924,88	20 403 451,99	20 289 278,43	20 345 281,88
Województwa Świętokrzyskiego	7 156 206,01	6 833 463,94	9 523 509,88	9 104 847,09	10 568 993,31	10 509 846,23	10 538 856,01
Gminy Pacanów	3 254 830,38	3 108 038,81	4 331 542,33	4 141 123,50	4 807 055,64	4 780 154,00	4 793 348,41
Efekty indukowane wygenerowane przez ECB na obszarze							
Polski	22 564 153,03	21 546 518,62	30 028 472,35	28 708 391,41	33 324 974,47	33 138 478,46	33 229 948,89
Województwa Świętokrzyskiego	11 688 231,27	11 161 096,65	15 554 748,68	14 870 946,75	17 262 336,77	17 165 731,84	17 213 113,53
Gminy Pacanów	5 316 114,45	5 076 359,79	7 074 708,09	6 763 697,02	7 851 363,98	7 807 425,53	7 828 975,96
Oddziaływanie ekonomiczne ECB na gospodarkę							
Polski	36 379 222,54	34 738 533,94	48 413 626,55	46 285 316,29	53 728 436,46	53 427 756,89	53 575 230,77
Województwa Świętokrzyskiego	18 844 437,28	17 994 560,58	25 078 258,56	23 975 793,84	27 831 330,09	27 675 578,07	27 751 969,54
Gminy Pacanów	8 570 944,83	8 184 398,60	11 406 250,42	10 904 820,52	12 658 419,63	12 587 579,52	12 622 324,37

Rozdział 5. Rola czasu wolnego w budowaniu kapitału społecznego – przypadek Europejskiego centrum Bajki w Pacanowie

Czas wolny i budowa kapitału społecznego – to na pozór odległe pojęcia, które rzecz jasna funkcjonują w dyskursie nauk społecznych, jednak rzadko są ze sobą wiązane. Celem opracowania jest analiza współzależności wybranych form aktywności czasu wolnego w budowaniu kapitału społecznego w regionie na przykładzie miasta Siemiatycze. Wybór tej miejscowości został podyktowany obserwacją bardzo intensywnych działań w obszarze czasu wolnego mieszkańców, inspirowanych przez władze samorządowe miasta.

Czas wolny – różnorodność definicji

Czas wolny we współczesnym świecie to zjawisko bardzo szerokie i złożone. Jest punktem zainteresowań socjologów, psychologów, ekonomistów a także polityków, jest także kategorią, która pełni istotną rolę w życiu jednostek i całych społeczeństw.

W literaturze istnieje wiele definicji czasu wolnego, a także podejść analitycznych. Na podstawie wcześniejszych analiz autorki[78], można wyodrębnić kilka najważniejszych ujęć kategorii czasu wolnego. Pierwszym z nich jest tzw. podejście klasyczne, wywodzące się z nurtu rozważań filozoficznych. Jak zauważa J. Pieper „... czas wolny nie istnieje przez wzgląd na pracę, ani przez konieczność odnowy biologicznej i umysłowej. Czas wolny, podobnie jak kontemplacja, jest wyższym stanem ludzkiego bytu, wyzwala zdolność wznoszenia się ponad zwykłe, szare życie, pozwala na samorealizację i odnalezienie sił życiowych, pozwalających znosić wszystko to, co wynika z ko-

78 Bombol M., *Ekonomiczny wymiar czasu wolnego*, Monografie i Opracowania nr 537, SGH, Warszawa, 2005; Bombol M., *Czas wolny jako kategoria diagnostyczna procesów rozwoju społeczno – gospodarczego*, Monografie i Opracowania nr 555, SGH, Warszawa 2008

nieczności podejmowania pracy”[79]. Podobnie S.de Grazia[80], podkreśla, że czas wolny angażuje duchową i psychiczną stronę jednostki, jest stanem wewnętrznego ukojenia, kontemplacji, spokoju i otwartości człowieka.

Drugim ważnym podejściem jest społeczny kontekst czasu wolnego. Możemy go odnaleźć w pracach T. Veblena[81], który wprowadził do rozważań naukowych, koncepcję czasu wolnego ściśle powiązanego z przynależnością do określonej klasy bądź grupy społecznej. Wykazał także, w jaki sposób z historycznego punktu widzenia, klasy rządzące, wyróżniały się za pomocą samego faktu posiadania oraz użytkowania czasu wolnego. Pojęcie tzw. klasy próżniaczej (ang. leisure class), która dla podkreślenia swojej dominującej pozycji manifestowała skłonność do „ostentacyjnego próżnowania”, jest sztandarowym elementem podejścia społecznego[82].

Kolejna koncepcja czasu wolnego odnosi się do rozumienia go jako stanu umysłu. Paradygmat czasu wolnego, zaproponowany przez J. Neulingera[83] wskazuje, że dowolność czynności podejmowanych w czasie wolnym oraz angażowanie się w nie przez jednostkę, prowadzi do samorealizacji. Jak zauważa autor: „czas wolny to nic innego jak być zaangażowanym w czynności wykonywane dla nas samych, które prowadzą nas do osiągania przyjemności i satysfakcji, które zbliżają nas do sensu istnienia. Czas

79 Pieper J., Leisure, *The Basis of Culture*, St. Augustine's, South Bend, 1998, s. 51

80 De Grazia S., *Of Time, Work and Leisure*, The Twentieth Century Fund, New York 1983, s.49

81 Veblen T., *Teoria klasy próżniaczej*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 1998, s.73

82 Do społecznej świadomości został przez T. Veblena wprowadzony podział na zawody godne i niegodne. Godnymi są te, w których można było się wykazać „próżnowaniem na pokaz”, na których szczycie znalazło się „próżnowanie zastępcze”. Człowiek próżnujący już przez samo zaliczenie do próżniaczej elity otrzymuje duży potencjał ekonomiczny i władzę. Pieniądze wówczas zdobywa się przy niewielkim wysiłku lub nawet bez niego. Wystarczy być, gdy ma się odpowiednie koneksje. Dlatego nawet po wejściu w epokę kapitalizmu aż po czasy nowoczesne — praca bezpośrednio produkcyjna pozostaje w pogardzie, natomiast nobilitacji podlegają mało czasochłonne zajęcia związane z biznesem. W dużej części modele demonstracyjnych zachowań, stworzone jeszcze przez feudalną klasę próżniaczą, są w dużym stopniu przez kapitalistów (próżniaków, więc posiadaczy, a nie menedżerów) konserwowane. Przez cały czas podstawą oceny wartości poszczególnych osób z próżniaczej elity są ich zdolności konsumpcyjne. Wiadomo, że w tym zakresie możliwości jednostki są dosyć ograniczone i aby je rozszerzyć trzeba wprowadzić instytucję „konsumpcji zastępczej”. Jak pisze Veblen: „konsumpcja na pokaz dóbr najlepszej jakości jest sposobem zdobywania prestiżu przez przedstawiciela klasy próżniaczej. Im staje się bogatszy, tym trudniej mu samodzielnie podołać zadaniu i dać odpowiednie świadectwo swego dobrobytu. Zaczyna więc korzystać z pomocy przyjaciół i współzawodników, którym rozdaje wartościowe podarunki i dla których urządza kosztowne przyjęcia i zabawy” – por. T. Veblen, *Teoria klasy próżniaczej*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 1998, s.73 i dalsze

83 Neulinger J, *The Psychology of Leisure*, 2d Ed. Springfield, Illinois, 1981, s.14 -23

wolny to czas bycia sobą, wyrażania talentów i umiejętności..."[84]. Reprezentantem tej koncepcji jest także J. Dumazedier[85], wskazujący na fakt, że czas wolny obejmuje czynności wolne od obowiązków zawodowych, rodzinnych, społecznych, politycznych – zorientowane i nakierowane na osobisty rozwój i samorealizację[86]. Jest to czas poza snem i czynnościami fizjologicznymi, przeznaczony na odpoczynek, zabawę, oraz bezinteresowny rozwój osobowości. W tym ujęciu, czynności czasu wolnego podlegają odmiennym zasadom niż czynności czasu pracy, charakteryzuje je minimum społecznych zobowiązań i przymusów, psychiczne poczucie wolności, bezinteresowność i autoteliczność[87].

Ostatnim ujęciem definicyjnym czasu wolnego, jest podejście skrajnie ekonomiczne, ignorujące inne aspekty ludzkiego życia. Tak rozumiany czas wolny jest:[88]

- czasem konsumpcji dochodów z pracy, zarówno w okresie aktywności zawodowej jak i po jej zakończeniu,
- czasem odtwarzania własnych zdolności do wykonywania pracy.

Ważnym kryterium różnicującym zachowania w czasie wolnym jest faza cyklu życia jednostki. W dzieciństwie czas wolny jest przeznaczany na rozpoznanie i zdobywanie wiedzy o swoim środowisku. Wiele badań wskazuje na fakt, w jaki sposób umiejętność zagospodarowania czasu wolnego w dzieciństwie determinuje zachowania w wieku dorosłym. Dotyczy to takich aspektów jak: przystosowanie społeczne, preferencje aktywności rekreacyjnych, przenoszenie i naśladowanie zachowań rodziców w czasie wolnym na własne zachowania w dorosłym życiu. W okresie szkolnym, a szczególnie w latach dojrzewania, w czasie wolnym odnotowuje się dwie przeciwstawne formy zachowań – indywidualizm i naśladownictwo. W miarę dojrzewania jednostki i odgrywania przez nią nowych ról społecznych – w pracy, rodzinie, wśród znajomych i przyjaciół; w czasie wolnym, oprócz nabytych już z nawyków rekreacyjnych pojawiają się nowe aspekty, związane z poszukiwaniem satysfakcji z czasu wolnego. Jest to tym istotniejsze, że w okresie tym jednostka skupiona na osiąganiu statusu życiowego, oraz realizująca się na polu rodziny, posiada niewiele czasu wolnego. Stąd tak istotne znaczenie ma poszukiwanie satysfakcji z jego spędzania i przeżywania. Z drugiej strony, powtarzalność wielu czynności wykonywanych przede wszystkim na rzecz dzieci i rodziny, (mimo, że dotyczą czasu wolnego) może powodować zmęczenie i znużenie. Punktem przełomowym pod względem zasobów posiadanego czasu

84 Ibidem

85 Dumazedier J., *Socjologie empirque du loisir. Critique et contre – critique de la civilisation du loisir*, Paris 1974, s. 93 za: E. Tarkowska, Czas... op.cit., s. 20

86 Ibidem

87 Sułkowski B, *Czas wolny*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998

88 Bombol M., *Czas wolny jako kategoria diagnostyczna procesów rozwoju spoleczno-gospodarczego*, SGH, Warszawa, 2008, s. 139 i dalsze

jest usamodzielnienie się dorosłych dzieci, często połączone z opuszczeniem domu rodzinnego. Od tego momentu zwykle zaczynają się zwiększać zasoby czasu wolnego, które ulegają skokowemu wydłużeniu w chwili ustania aktywności zawodowej (emerytura). Czas wolny osób starszych jest na obecnym stopniu rozwoju cywilizacyjnego, zjawiskiem powszechnym. Można powiedzieć, że uwolnienie od obowiązku świadczenia pracy oraz posiadanie zabezpieczenia materialnego są elementami sprzyjającymi satysfakcjonującemu przeżywaniu czasu wolnego. Jednakże w konfrontacji ze słabnącym zdrowiem oraz przy spadku sił witalnych, czas wolny osób starszych najczęściej wypełniają takie czynności jak oglądanie telewizji, słuchanie radia, czytelnictwo, spacery. W przypadku części tej grupy wiekowej, istnieją możliwości dalszego rozwoju – np. uniwersytety trzeciego wieku, kluby emerytów. Dlatego też dają się zauważyć tendencje do wzmożonej aktywności, często także fizycznej oraz towarzyskiej seniorów.

Należy także podkreślić, że w tym rozumieniu, czas wolny nie może istnieć bez czasu pracy, która jest podejmowana jako świadomy nakład w celu uzyskania dóbr konsumowanych w czasie wolnym.

Z historycznego punktu widzenia mamy do czynienia z niezwykłą ewolucją powstawania zasobów czasu wolnego oraz ich wykorzystywania. Przyjmując za punkt odniesienia początek XIX w., kiedy przeciętny roczny czas pracy na osobę zatrudnioną wynosił około 3000 godzin, obecnie obserwujemy powstanie znaczących potencjalnych zasobów czasu wolnego, co wynika choćby z analizy danych czasu pracy wynoszących w Europie od 1500 godzin do około 1980 (w Polsce w 2013 roku wynosił 1938[89]). W związku z tym z długookresowego punktu widzenia, zwiększeniu (do niespotykanych w skali rozwoju ludzkości) ulega tak zwany czas dyskrecjonalny (osobisty) rozumiany jako czas dla siebie pozostający jednostce po pracy i zaspokojeniu potrzeb biologicznych.

Należy zauważyć, że Polacy są nadal w czołówce krajów europejskich, o największej liczbie przepracowanych godzin w tygodniu (por. Rys. 25) oraz raczej umiarkowanej satysfakcji z własnego czasu wolnego.

89 http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ANHRS

Rysunek 25. Przeciętna tygodniowa liczba godzin pracy, wydatki na usługi rekreacyjno-kulturalne w całkowitych wydatkach na spożycie ostateczne gospodarstw domowych oraz satysfakcja z czasu wolnego w krajach europejskich (tura badania 2015)

	Average time spent working in main job (employed persons aged 15 and over)	Recreational and cultural services in total final consumption expenditure of households (*)	Mean satisfaction with time use (respondents aged 16 and over)
	(weekly hours)	(%)	(scale from 0 to 10)
EU28	37,2	3,3	6,7
Belgium	37,2	2,7	7,1
Bulgaria	40,7	3,1	5,7
Czech Republic	40,5	3,7	6,7
Denmark	33,6	3,9	7,8
Germany	35,3	3,3	6,5
Estonia	38,8	2,3	6,7
Ireland	35,4	3,5	6,9
Greece	42,0	2,3	6,1
Spain	38,8	3,5	6,6
France	37,5	2,9	6,9
Croatia	39,8	:	6,6
Italy	36,9	3,3	6,4
Cyprus	39,8	5,2	6,7
Latvia	38,8	3,3	7,1
Lithuania	38,1	2,0	6,8
Luxembourg	37,1	1,8	7,2
Hungary	39,5	3,6	6,3
Malta	38,4	5,3	6,6
Netherlands	30,0	2,6	7,5
Austria	37,1	4,1	7,3
Poland	40,7	3,2	6,8
Portugal	39,9	2,9	6,5
Romania	40,0	2,6	6,9
Slovenia	39,6	3,1	6,8
Slovakia	40,7	3,3	6,9
Finland	36,9	4,2	7,7
Sweden	36,3	4,3	7,3
United Kingdom	36,5	3,7	6,9
Iceland	39,5	3,4	7,4
Norway	33,7	3,4	7,2
Switzerland	35,1	:	7,0
Serbia	6,2	1,8	6,2

(*) Data from 2012 except for Lithuania (2009), Romania (2010), Bulgaria, Greece and Norway (all 2011). The EU-28 average hence excludes Lithuania, Romania Bulgaria and Greece

Źródło:http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Usual_weekly_hours_of_work_in_main_job,_expenditure_on_recreational_and_cultural_services_in_total_final_consumption_expenditure_of_households.png

Jak wynika z badań budżetów czasu kierunki rozdysponowania czasu wolnego w Polsce są podobne do typowych zachowań europejskich – dominują oglądnie telewizji, czynności związane z gospodarstwem domowym oraz zakupami[90]. Ujawniają się także (niestety w mniejszym stopniu niż w krajach tzw. „starej" UE) zachowania związane z pomocą innym i aktywnością społeczną. Wynika to z różnych przyczyn, przede wszystkim związanych z dużym zaangażowaniem w pracę zawodową, a co za tym idzie zmęczeniem, które jest niwelowane w czasie wolnym (odpoczynek, relaks itp.); a także brakiem ukształtowanych nawyków charakterystycznych dla społeczeństwa obywatelskiego (zaangażowanie na rzecz innych osób, aktywne uczestnictwo w życiu lokalnym, przynależność do organizacji, wolontariat).

Czas wolny a kapitał społeczny – czy można mówić o wzajemnej zależności?

Czas wolny jest zjawiskiem powszechnie towarzyszącym człowiekowi jako jednostce, ale także jej różnym działaniom. Jest kategorią wielowymiarową i wieloaspektową, która ulegała przemianom (zarówno ilościowym jak i jakościowych), w toku rozwoju cywilizacyjnego, społecznego i gospodarczego. Zakładając, że istnieją trzy źródła rozwoju społeczno – gospodarczego, a mianowicie wynikające z potencjału jednostek, społeczeństwa oraz szeroko rozumianego otoczenia (gospodarka, system prawny, instytucje), należy zauważyć, że elementem wspólnym dla tych trzech źródeł rozwoju jest czas wolny. Rola czasu wolnego w procesach rozwoju nie jest jednoznacznie określona – kategoria ta ma znamiona zarówno determinujące jak i jest korelatem procesów rozwoju[91]

Kategoria czasu wolnego jako czasu działań o charakterze społecznym wpisuje się także w nurt łączący zainteresowania ekonomii i socjologii, a mianowicie w koncepcję kapitału społecznego. Kapitał społeczny stanowi istotę społeczeństwa obywatelskiego, z pewnością zaś społeczeństwa efektywnego rozwojowo. Pojęcie kapitału społecznego jest bardzo pojemne; mieści się w nim wszystko to, co decyduje o zdrowych relacjach społecznych, dbaniu o dobro wspólne i współpracy. Kapitał społeczny jest komponentem umiejętności współdziałania i współpracy jednostek ludzkich w ramach grup, organizacji i instytucji społecznych, dla realizacji wspólnych celów[92].

90 B.Kolny, *Analiza czasu wolnego w budżecie czasu Polaków*, Handel Wewnętrzny 2016, 2(361), s.228-240

91 Bombol 2008, op.cit., s.23, Antoci, A, Sabatini F., *The fragility of social capital*, FEEM Fondazione Eni Enrico Mattei Research Paper Series, Milano, 2009, s. 14

92 Czapiński J,. Panek T., *Diagnoza społeczna* 2009.

„Umiejętne gospodarowanie kapitałem społecznym, czyli zwartą, ucieleśnioną w jednostkach, szerszych i węższych grupach społecznych wiedzą, umiejętnościami, zdrowiem, energią witalną, jest źródłem przyszłej satysfakcji, zarobków czy też ogólnych możliwości świadczenia konkurencyjnej pracy. Kapitał społeczny generowany jest przez określone, zakumulowane doświadczenia historyczne i tradycję, ale może być też powiększony przez umiejętne inwestowanie w ludzi."[93]

Kapitał społeczny jest kategorią, której nie można rozpatrywać w oderwaniu od założeń społeczeństwa obywatelskiego, będącego przestrzenią dobrowolnego współdziałania na rzecz wspólnych interesów, celów i wartości[94]. Teoretycznie formy instytucjonalne kapitału społecznego są odrębne od państwa, rodziny i rynku, ale w praktyce granice między państwem, społeczeństwem obywatelskim, rodziną i rynkiem bywają bardzo złożone, zamazane i zmienne. Społeczeństwo obywatelskie obejmuje zazwyczaj wiele obszarów, podmiotów i form instytucjonalnych o różnym stopniu sformalizowania, autonomii i siły. W społeczeństwach obywatelskich działają często organizacje takie jak: formalne instytucje charytatywne, prorozwojowe organizacje pozarządowe, wspólnoty, organizacje kobiece, związki wyznaniowe, stowarzyszenia zawodowe, związki zawodowe, grupy samopomocy, ruchy społeczne, stowarzyszenia przedsiębiorców, koalicje i grupy interesu[95].

W literaturze występują odrębne stanowiska dotyczące definiowania pojęcia „kapitał społeczny". Głównie chodzi o rozłożenie nacisków na różnorodne cechy charakterystyczne kapitału, a mianowicie:

ujmowanie go jako spoiwa, utrzymującego społeczeństwo jako całość i bez którego ekonomiczny wzrost bądź dobrobyt ludzki nie może zaistnieć[96],

wskazanie, że stanowi on element organizacji społecznych, takich jak sieci (układy) jednostek lub gospodarstw domowych, oraz powiązanych z nimi norm i wartości, kreujących efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty[97], podkreślenie, że wywołuje prospołeczne zachowania ludzi. Choć powstaje on z nierynkowych interakcji pomiędzy członkami społeczeństwa, to jednak rodzi efekty ekonomiczne[98].

93 Ibidem

94 Thompson D., *The democratic citizen: Social science and democratic theory in the twentieth century*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970, s. 26-28

95 Turner B.S., *Outline of a Theory of Citizenship*, „Sociology", 1990 vol. 24, o. 2, s. 189-217

96 Lin N.(red), *Social Capital. Theory and Research*, New York 2001, s. 7–8

97 Putnam R. D., Bayne N., *Hanging together : the seven-power summits*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1984, s. 8

98 Collier P., *Social capital and poverty: a macroeconomic perspective*, w: *The Role of Social Capital in Development. An Empical Assessment*, red. Ch. Grootaert, Th. van Bastelaer, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 13–14

Kapitał społeczny można traktować jako kategorię analityczną, ale także jako zasób realny[99]. I choć ma on niewiele wspólnego z „kapitałem" rozumianym jako wszelki zasób przynoszący zysk, to jednak można go traktować jako dobro prywatne. Trudno jest go wyrazić ilościowo np. poprzez porównanie inwestycji w kapitał społeczny (np. w postaci zaangażowania) z dochodem, jaki przynosi (np. w pomocy uzyskanej od innych członków społeczeństwa). Przyczynę tego należy upatrywać w współwystępowaniu inwestycji i zysków z kapitału społecznego, zarówno o charakterze ekonomicznym, politycznym, społecznym jak i psychologicznym. To ukazuje kapitał w nowym świetle, jako kategorię nieco metaforyczną, dlatego też „zyski" zeń płynące nie stanowią strumieni pieniężnych. Jest raczej pewnym zasobem, zbudowanym na bazie relacji opartych na zaufaniu, przewidywalności i współdziałaniu. Jest czynnikiem sprzyjającym wzrostowi działań wspólnych.

Kapitał społeczny wiąże się zarówno z budowaniem relacji społecznych, jak i wykorzystywaniem ich dla osiągnięcia określonych celów przez jednostki. Można wyróżnić formy działań, będących kombinacją zjawisk grupowych, indywidualnych, formalnych i żywiołowych. Typologię form działań w ramach kapitału społecznego. Można ją ukazać w następujący sposób[100]:

	Działania grupowe		**Działania Indywidualne**	
	Typ formalny	Typ żywiołowy	Typ formalny	Typ żywiołowy
Społeczne	A	B	C	D
Polityczne	E	F	G	H

Przykładami działań są: A – występowanie poszczególnych organizacji pozarządowych, B – samoorganizacja mieszkańców w celu rozwiązania nurtującego ich problemu, C – uczestnictwo w konkretnej organizacji pozarządowej, D – np. indywidualne (wolontaryjne) przeprowadzeni badań lokalnych, pomocnych w kształtowaniu polityki lokalnej, E – np. lokalna działalność partii politycznej mierzona procentem wdrożonych postulatów, F – niekonwencjonalna partycypacja polityczna charaktery-

99 Theiss M, *Czy kapitał społeczny może być kategorią polityki społecznej*, w: *Kapitał społeczny*, red. L. Frąckiewicz, A. Rączaszek, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice, 2004, s.13 i dalsze

100 Czepil B, Filipowicz M., *Płynąc pod prąd, czyli krytyka kapitału społecznego*, w: *Kapitały: ludzie i pieniądze. Studia i szkice socjologiczne*, red. M. S. Szczepański, A. Śliz, Uniwersytet Opolski, Opole, 2006, s.70

styczna dla nieustrukturyzowanych grup interesu (np. np. demonstracje), G – pełnienie funkcji społecznych w ciele kolegialnym, H – uczestnictwo w wyborach.

Kapitał społeczny wyraża się także nieograniczoną liczbą codziennych stosunków międzyludzkich, z uwzględnieniem wartości i norm kulturowych[101]. Współtworzy system kulturowy, a jednocześnie jest jego ważnym elementem składowym. To powiązanie z kulturą determinuje sposób podejścia do różnych dziedzin życia społecznego, w tym także czasu wolnego[102]. Nie bez znaczenia jest także zdobywanie w czasie wolnym wiedzy i umiejętności, mających wpływ na funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie. Chodzi tu zarówno o powiększanie zasobów własnej wiedzy, na przykład za pośrednictwem mass mediów, poprzez uczestnictwo w organizacjach społecznych czy też poprzez pracę na zasadzie wolontariatu. Niektóre formy zagospodarowania czasu wolnego przynoszą, ze społecznego punktu widzenia, efekty długofalowe. Jak zauważa J. L. Hemingway[103] uczestnictwo w określonych formach aktywności w czasie wolnym, współdziała z umocnieniem niektórych wartości społecznych, takich jak tolerancja i zaufanie, co w dalszej konsekwencji wzmacnia struktury społeczeństw demokratycznych. Jak zauważa R.D. Putnam, „z różnych powodów, życie w społeczeństwie czerpiącym z zasobów kapitału społecznego jest prostsze”[104].

101 Warde A., Tampubolon G., *Social capital, networks and leisure consumption*. Sociological Review, 50(2)/2002, s. 155-181

102 Erik Van Ingen, Van Eijck, 2009 s.192-206 [w:] Warde A., Tampubolon G., Savage M., *Recreation, informal social networks and social capital*, *Journal of Leisure Research*, no. 3/2005

103 Hemingway J. L., *Leisure, Social Capital and Democratic Citizenship*, *Journal of Leisure Research* 1999, vol. 31, no. 2, s. 156 i dalsze

104 Putnam R., *The prosperous community*, *The American Prospect* 1993, no. 13, s. 35; Cohen, *Strategy or identity: New theoretical paradigms and contemporary social movements*, *Social Research*, 1985 no. 52, s. 663-716

Rysunek 26. Związki pomiędzy czasem wolnym a kapitałem społecznym

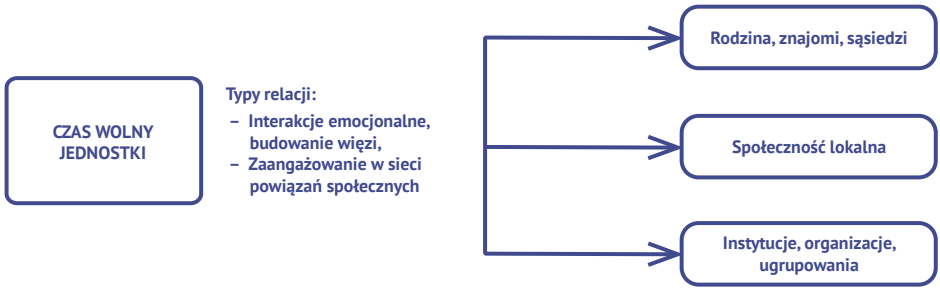

Źródło: opracowanie własne

Kapitał społeczny budowany jest w trzech istotnych obszarach (por. rys. 2), a mianowicie w ramach związków społecznych, nie przybierających form instytucjonalnych – bliższych jednostce a więc o silniejszych więzach emocjonalnych (rodzina, kręgi sąsiedzkie, towarzyskie), i dalszych – społeczności lokalnych. Trzeci obszar stanowią instytucje i organizacje społeczne. W tym kontekście współzależność pomiędzy czasem wolnym a sposobami tworzenia kapitału społecznego jest dwojakiego rodzaju. Po pierwsze opiera się o zachodzące z różnym natężeniem i rozłożone w czasie, interakcje pomiędzy wymienionymi kategoriami, zarówno o charakterze całkowicie dobrowolnym jak i nieco wymuszonym w drodze współistnienia jednostek i zbiorowości. Po drugie kapitał społeczny jest pochodną zaangażowania w budowanie i podtrzymywanie sieci powiązań. Tak zarysowane podejście wskazuje rolę czasu wolnego, jako istotnego warunku powstawania kapitału społecznego

Tak rozumiane powiązanie pomiędzy czasem wolnym a kapitałem społecznym, przekłada się na koncepcję budowania spójności społecznej[105]. Siła i natężenie zarówno interakcji jak i zaangażowania, analizowane w szeregach czasowych mogą przyczynić się do diagnozowania dynamiki przemian kapitału społecznego, który jest zmienny w czasie.

Badania sondażowe[106] wskazują na niski poziom kapitału społecznego w Polsce. Bez wątpienia niedostatek kapitału społecznego wynika z uwarunkowań kulturo-

105 Rozumianej jako posiadaną przez społeczeństwo zdolność do zapewnienia dobrobytu wszystkim członkom, minimalizowania rozbieżności między nimi i unikania polaryzacji,(...). Spójność społeczna to ideał, do którego należy dążyć.(...)polega nie tylko na zwalczaniu wykluczenia społecznego i ubóstwa. Chodzi również o tworzenie solidarności w społeczeństwie by minimalizować wykluczenie. za: Frąckiewicz 2005

106 Panek T, Czapiński J, *Diagnoza Społeczna*, tury badań 2000, 2003, 2005, 2007, 2009, 2011 i 2013 r.

wo-historycznych.[107] Obecna sytuacja ma źródło w historii Polski, bierze się z braku suwerenności w XIX i XX w., z dwóch wojen światowych toczonych na dzisiejszych i historycznych terenach Polski, gdzie kształtowała się polska kultura i tradycja, z niszczenia polskich elit i tożsamości oraz, będących tego konsekwencją, dramatów i traum społecznych. Trudna historia Polski spowodowała, że poziom edukacji obywatelskiej jest niski, elity się nie wykształciły a tradycyjna rola inteligencji jako klasy kreatywnej jest ograniczona. Z drugiej strony historia Polski to historia wielkich zrywów społecznych, które nie byłyby możliwe bez wzajemnego zaufania i współpracy.

Obecnie wskaźniki kapitału społecznego w Polsce należą do najniższych w Europie. Jedynie co dziesiąty Polak ufa innym ludziom. Choć wskaźnik ten zaczyna powoli wzrastać, osiągnięcie poziomu średniej europejskiej będzie procesem długotrwałym nawet przy podjęciu niezbędnych działań stymulujących. W przeciwieństwie do niskiego zaufania wzajemnego Polacy okazują większe zaufanie instytucjom państwowym i publicznym. To daje szansę tworzenia „kapitału rozwoju" dla dalszego wzrostu kapitału społecznego. Polaków dodatkowo charakteryzuje niska aktywność obywatelska. Polski sektor pozarządowy jest niewielki, organizacje pozarządowe działają niestabilnie, mają niepewną sytuację finansową i organizacyjną, napotykając nieustannie na trudności w pozyskiwaniu środków na swoją działalność. Prawie połowa Polaków wyraża niskie zainteresowanie troską o dobro wspólne.

Istniejący kapitał społeczny, który opiera się głównie na umiejętności przetrwania i dostosowania się do okoliczności, kreujący postawy indywidualistyczne, wymaga dopełnienia o wartości, które będą sprzyjać współpracy między ludźmi. Polacy wytworzyli społeczny kapitał adaptacyjny, który pomógł im z jednej strony przystosować się do zmian, z drugiej zaś wyciągnąć z tych zmian korzyści dla siebie jako jednostek, jak i swoich rodzin. Dzięki adaptacyjności dynamiczny wzrost gospodarczy, ale także zmianę podejścia do pracy, łącząca się między innymi z wydłużeniem czasu pracy o ograniczeniem czasu wolnego. Kapitał adaptacyjny przyczynił się także do wzrostu poziomu zamożności Polaków a co za tym idzie rozszerzenia kręgu pragnień i pokus konsumpcyjnych[108].

W badaniach społeczeństw dojrzałych coraz częściej obserwuje się wycofanie z życia obywatelskiego oraz mniejsze utożsamianie ze sprawami społecznymi[109]. Może to świadczyć o zmniejszaniu się poziomu kapitału społecznego, ale także może być przejawem immanentnych przeobrażeń społeczeństwa[110]. Ten tok myślenia prowadzi do

107 Boni M. (red), *Polska 2030 – wyzwania rozwojowe*, Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009

108 Boni, 2009, op.cit., s. 338 i dalsze

109 Putnam 1993, 1995, op.cit., s. 65-78; Schor J., *The overworked American: The unexpected decline of leisure*, Basic Books New York 1993 s.19-25

110 Rifkin J., The Age of Access. *How the Shift from Ownership to Access is Transforming Modern Life*, Penguin Books, London, 2000, s. 78-79

kolejnego problemu, jakim jest próba jego oceny lub pomiaru kapitału społecznego. W polskiej praktyce badawcze[111] przyjmuje się jako wskaźnik kapitału społecznego dobrowolną (niewymuszoną np. charakterem samorządu zawodowego) przynależność do organizacji i pełnienie w nich funkcji, udział w nieprzymusowych zebraniach publicznych i zabieranie na nich głosu, dobrowolne działania i inicjowanie działań wspólnych na rzecz społeczności lokalnej, udział w wyborach lub referendach ogólnokrajowych lub lokalnych oraz pozytywny stosunek do demokracji, która tworzy najbardziej sprzyjające warunki dla rozwoju kapitału społecznego.

Należy jeszcze raz podkreślić, że tego rodzaju działania wymagają przeznaczania pewnych zasobów czasu wolnego, i to w sposób dobrowolny. Propozycją może nieco uproszczoną, jednakże w pełni wymierną, jest zastosowanie miernika, jakim jest odsetek osób uczestniczących w wolontariacie. Wolontariat, czyli nieodpłatna działalność na rzecz wspólnoty, jest bowiem konieczną podstawą rozwoju organizacji pozarządowych (nonprofit — pożytku społecznego), stanowiących podstawę społeczeństwa obywatelskiego. W społeczeństwach obywatelskich działają często organizacje takie jak formalne instytucje charytatywne, prorozwojowe organizacje pozarządowe, wspólnoty, organizacje kobiece, związki wyznaniowe, stowarzyszenia zawodowe, związki zawodowe, grupy samopomocy, ruchy społeczne, stowarzyszenia przedsiębiorców, koalicje i grupy interesu.[112]

Należy zauważyć, że wzrost kapitału społecznego nie następował w ostatnich dwóch i pół dekadach okresu transformacji w Polsce w takim samym tempie jak wzrost gospodarczy i instytucjonalny. W takich sferach, jak wzrost gospodarczy, reforma instytucji publicznych, liberalizacja rynku i prywatyzacja, ograniczenie bezrobocia czy wzrost płac dokonały się zmiany wspierane różnorodnymi działaniami ze strony państwa. Tymczasem obszar, w którym kształtuje się kapitał społeczny, został pozostawiony na uboczu.

Jednym z niedocenianych obszarów kształtowania się kapitału społecznego jest czas wolny. Jest to stale obecna w życiu jednostek sfera, zgodnie z wcześniej przytoczonymi ujęciami definicyjnymi, wypełniona procesami konsumpcji, ale także relacjami społecznymi, będącymi podstawą tworzenia kapitału społecznego. Traktując czas wolny jako kryterium różnicujące dla poszczególnych form kapitału społecznego w Polsce (kapitał przetrwania, kapitał adaptacji oraz kapitał rozwojowy) można przedstawić kilka refleksji natury ogólnej.

Czas wolny kapitału przetrwania (do 1989 roku), to czas wolny Polaków pracujących na ośmiogodzinnych etatach, najczęściej czas po pracy i sobotnio – niedzielny. Okres wakacji zagospodarowany poprzez zorganizowany wypoczynek FWP lub u rodziny. W tym okresie w znikomy sposób czas wolny determinowały pokusy rynkowe

111 Czapiński, Panek, 2009, op.cit.

112 Anheier, H., Kendall J., *Interpersonal trust and voluntary associations: Examining three approaches*. *British Journal of Sociology*, 53(3)/2002, 343-362

a jeżeli już to raczej spędzano go w kolejkach. To czas wolny – domocentryczny, wypełniony czasochłonnymi czynnościami związanymi z obsługą gospodarstwa domowego, ale także czas realizacji hobby i zainteresowań, wyższego poziomu czytelnictwa. Bez wątpienia to czas budowania więzi rodzinnych (wspólne posiłki spotkania, przebywanie razem), towarzyskich (częstsze niż obecnie spotkania ze znajomymi) a także sąsiedzkich. Czas wolny okresu funkcjonowania kapitału przetrwania sprzyjał bardziej powstawaniu relacji na poziome społeczności lokalnych – ze względu na ograniczone sposoby szerszej komunikacji i mobilności jednostek.

Czas wolny kapitału adaptacji (po 1989 roku): to przede wszystkim silne zróżnicowanie zasobów czasu wolnego wśród grup społecznych i dochodowych. Wyraźnie zarysowuje się wysoki udział w strukturach społeczeństwa „ubogich" w czas wolny – w szczególności są to coraz częściej pracujący ponad obowiązujący czas pracy, na więcej niż jednym etacie, osoby łączące naukę z pracą, prywatni przedsiębiorcy, kształtująca się kadra menedżerska, nowe zawody (np. branża IT, reklamowa). W skali społecznej powstają deficyty czasu wolnego – wywołane przede wszystkim orientacją na karierę i pracoholizmem. Brak czasu wolnego to skutek wartości materialistycznych i nadganiania dystansu cywilizacyjnego. Z drugiej strony rozrasta się grupa osób „zasobnych" w czas wolny – emeryci (często przechodzący na wcześniejsze emerytury), renciści oraz osoby bezrobotne, które nadmiar czasu wolnego posiadają wbrew sobie. Daje się zauważyć popyt na nieznane wcześniej dobra i usługi czasoszczędne (szczególnie dla osób cechujących się deficytami czasu wolnego) a także czasochłonne. Czas wolny kapitału adaptacji to czas „zachłanny" na nowe formy jego spędzania. Dominuje w tym kształtująca się (a jeszcze niezbyt rozwarstwiona klasa średnia). Coraz więcej osób korzysta z turystyki zagranicznej (wcześniej bardzo ograniczonej poprzez system wydawania paszportów), uprawia sporty ekstremalne, odwiedza galerie handlowe. Znaczne zasoby czasu wolnego pochłania Internet pełniący rolę nie tylko komunikacyjną (fora, maile), ale i ułatwiającą życie codzienne – wyszukiwarki, sklepy on – line. Czas Polaków staje się bardziej kosmopolityczny – to wyjścia do klubów, restauracji, pubów, kafejek. Nie różnimy się pod tym względem od innych krajów UE. Zmienia się także kultura masowa – jej komercyjny wymiar marginalizuje udział kultury wyższej w czasie wolnym Polaków. Opisane przemiany w zakresie czasu wolnego – atrakcyjniejszego i z większą liczbą możliwości niż w okresie gospodarki centralnej, wpływają na więzi rodzinne i społeczne. Nadmierne przepracowanie, często uzupełnianie wykształcenia i co za tym idzie permanentny brak czasu powodują osłabienie więzi towarzyskich i rodzinnych. Powoduje to zahamowanie stymulatorów kształtowania się kapitału społecznego. Wyjątkiem jest udział w masowych imprezach o charakterze lokalnym (spotkania, festyny), które stają się przyczynkiem do budowania więzi i relacji. Czas wolny okresu kapitału adaptacyjnego jest czasem zindywidualizowanym, wypełnionym zachłanną konsumpcją – dającą poczucie przynależności do grona obywateli Europy.

Czas wolny kapitału rozwojowego (obecnie w mniejszym zakresie raczej niż w najbliższej przyszłości): utrzymuje się pogłębione rozwarstwienie społeczne (szczególnie

sytuacji dochodowej) przy postępującym różnicowaniu klasy średniej. Znajduje to swe odzwierciedlenie w formach spędzania czasu wolnego. Społeczeństwo polskie balansuje pomiędzy wartościami materialistycznymi – to grupy ciągle skoncentrowane na dobrej pracy, zarabianiu pieniędzy, otaczaniu się dobrami; i postmaterialistycznymi[113], właściwymi dla beneficjentów wczesnego wejścia w gospodarkę kapitalistyczną. Charakterystyczne dla okresu kapitału adaptacji formy spędzania czasu wolnego ulegają transmisji do niższych warstw społeczeństwa, znajdując kolejnych naśladowców. Zaczyna upowszechniać się wzorcotwórczy „dyktat" klasy kreatywnej w stanowieniu sposobów spędzania i przeżywania czasu wolnego. Czas wolny wartości postamterialistycznych – to eskapizm od męczącego świata konsumpcji: slow food, life, cities, kokonizacja (odcięcie się od świata, poszukiwanie bezpiecznej przystani w domu wśród wypróbowanych przyjaciół), to moda na wszystko to co naturalne, organiczne i ekologiczne. To grupy osób uciekających od ulotnych doznań potrzeb konsumpcyjnych na rzecz równowagi, harmonii, spokoju. Tego rodzaju nastawienie wyostrza postawy wobec dobra społecznego, podwyższa skłonność do działań na rzecz innych. Czas wolny kapitału rozwojowego to czynności ponowne zbliżające członków małych grup społecznych, aktywizujących działania wspólne. To także czas koncentracji na rodzinie, tworzeniu miejsc gdzie mogą wspólnie wypoczywać i spędzać ze sobą czas osoby dorosłe i dzieci.

Zmienia się także znaczenie Internetu – coraz częściej wypełnia czas wolny będąc formą budowania więzi społecznych – rośnie liczba osób uprawiających dziennikarstwo obywatelskie, wchodzących w skład wirtualnych (choć mających swe korzenie w kontaktach realnych) społeczności. Powstają całe światy alternatywne a zwolennicy zakupów grupują się w ramach „social shopping". Interent w zwiększonym stopniu umożliwia pracę na odległość. Czas wolny pokolenia cyfrowego to czas, w którym amatorzy wyposażeni w tanie, cyfrowe urządzenia mogą tworzyć formy medialne do niedawna zarezerwowane dla profesjonalistów. Upowszechnianie za pomocą Internetu jest już normą.

Ponadto zachodzący w ostatnich dekadach proces indywidualizacji, w połączeniu z upowszechnieniem nowych technologii komunikacyjnych, powoduje wzrost znaczenia sieci społecznych jako podstawowych form organizacji. Zachodzące w ostatnich dekadach przemiany w sferze mediów doprowadziły do powstania licznych poziomych kanałów komunikacyjnych, które uzupełniły komunikację pionową, opartą na masowych mediach nadawczych i typową dla XX-wiecznego społeczeństwa przemysłowego. Komunikacja taka nie wymaga dużych nakładów środków i jest dostępna

113 Postmaterializm kładzie nacisk na swobodną ekspresję i samorealizację, dążenie do szczęścia oraz jakość życia. Podkreśla także kwestie, takie jak ochrona środowiska naturalnego, prawa kobiet czy uczestnictwo w życiu publicznym. Polacy wciąż zdecydowanie wyżej cenią sobie wartości materialne niż swobodny rozwój, ekspresję własnych zainteresowań i talentów czy osobiste zadowolenie z życia.

także dla jednostek, a jej zasięg i efektywność są porównywalne z zasięgiem i efektywnością pionowych kanałów komunikacji. Jest to także czynnik wzmacniający kapitał społeczny.

Europejskie Centrum bajki w Pacanowie

W kontekście powyższych rozważań warto wyróżnić rolę placówki o charakterze kulturalnym i turystycznym jaka jest Europejskie Centrum Bajki w Pacanowie. Jest to młoda placówka kulturalna z bogatym programem różnorodnych imprez tworzący pole do budowania i wzmacniania kapitału społecznego poprzez czas wolny. W czternastoletniej historii centrum można wyróżnić kilka ważnych etapów, a mianowicie:

1 czerwca 2003 roku, pomysłodawca i ówczesny minister kultury Pan Waldemar Dąbrowski mianował uroczyście Pacanów Europejską Stolicą Bajek. Wówczas rozpoczęto prace nad przeobrażeniem Pacanowa oraz stworzeniem tutaj nowoczesnego dziecięcego centrum kultury – Europejskiego Centrum Bajki.

W 2005 roku powołano instytucję o nazwie Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie. W listopadzie 2005 roku został złożony wniosek o dofinansowanie przedsięwzięcia ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego na wybudowanie w Pacanowie nowoczesnej siedziby Europejskiego Centrum Bajki. Projekt współfinansowany był ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Samorządu Województwa Świętokrzyskiego oraz Gminy Pacanów.

W styczniu 2009 roku rozpoczęto realizację projektu „Wypromowanie Pacanowa jako Europejskiej Stolicy Bajek poprzez cykl imprez i wydarzeń kulturalnych" współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach RPO WŚ 2007-2013.

Europejskie Centrum Bajek (ECB) otwarto 24 lutego 2010 roku

W ramach ECB dokonano połączenia funkcji edukacji kulturalnej z rozrywką i zabawą. Oferta dla dzieci obejmuje *Bajkowy Świat* –będący połączeniem niezwykłego muzeum z interaktywną wystawą. Goście mogą odwiedzić *Mały Teatr* w którym widzowie biorą udział w lalkowych spektaklach, wraz z zaznajomieniem się z warsztatem lalkarskim.

Jako dodatkowe atrakcje należy uznać kino w formacie 3D, różnorodne typy zajęć warsztatowych dla grup, księgarnię w okresie wiosennym i letnim miejsca piknikowe w ogrodzie oraz usługi gastronomiczne. ECB organizuje też specjalne imprezy, szczególnie dla okolicznych mieszkańców.

Rysunek 28. Potencjalne obszary budowy kapitału społecznego poprzez zagospodarowanie czasu wolnego w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie

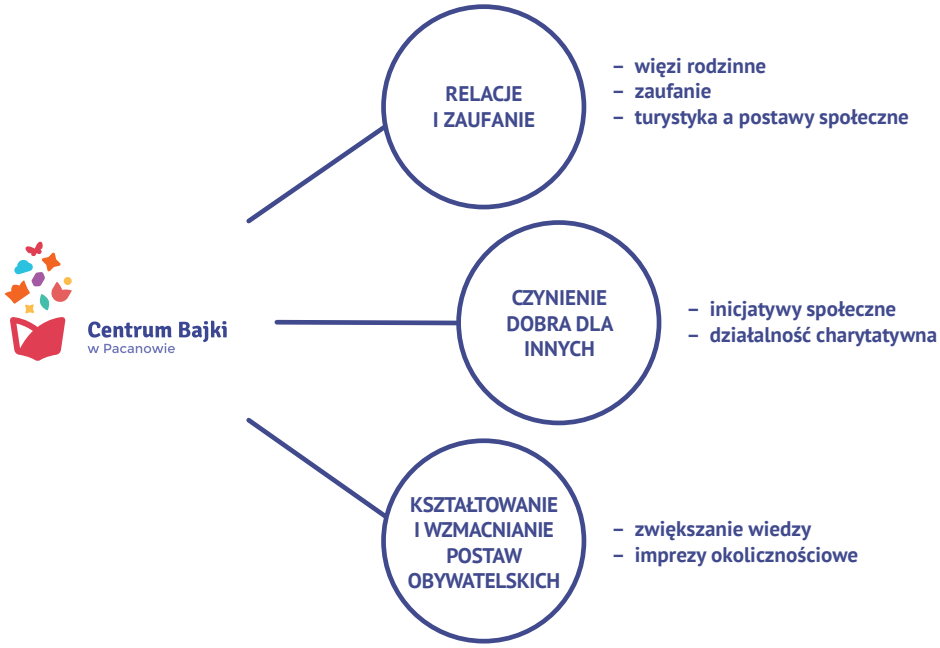

Źródło: opracowanie własne

Ważnym a właściwie podstawowym elementem budowania relacji jest możliwość spędzenia wspólnego czasu z rodziną w ECB. Jako w istocie całkowicie losowe warto przeanalizować wpisy z popularnego portalu podróżniczego Tripadvisor, który stanowi ważny element wyboru atrakcji turystycznych na całym świecie[114]. Wpisy podróżnych wskazują na różnorodne potrzeby i oczekiwania zarówno dorosłych jak i dzieci. Zamieszczony poniżej materiał stanowi około jednej trzeciej aktualnych wpisów na stronie wspomnianego portalu. W cytatach zachowano pisownie oryginalną.

„Dla dzieci raj, dorosli, to zależy ile w nas dziecka zostało i czy potrafimy jeszcze bawić się jak dzieci...ja potrafię wiec to były bardzo udane odwiedziny u Koziołka Matołka. Polecam gorąco!"

„Centrum bajki w Pacanowie to obowiązkowy punkt programu pobytu w świętokrzyskim. Fantastyczny personel wprowadza młodszych i starszych w świat cudownej

114 https://pl.tripadvisor.com/Attraction_Review-g8632375-d8624937-Reviews-Koziolek_Matolek_Capitol_of_European_Cartoons-Pacanow_Swietokrzyskie_Province_Ce.html

polskiej bajki, a postać koziołka Matołka magnetyzuje wszystkich. Tu dba się o gości a oni wyjeżdżając są spełnieni"

„Pacanów, kto o nim nie słyszał w dzieciństwie? Warto się tam wybrać na krótki wypad z dziećmi. W centrum Pacanowa dużo postaci koziołka oraz z innych bajek. W centrum bajki jest wspaniały ogród, gdzie można spędzić trochę czasu. Można zjeść lody, wypić kawę i posiedzieć na leżaku. Jest tam wiele postaci bajkowych oraz plac zabaw. Ogród jest niewielki, ale dobrze zagospodarowany. Wstęp do ogrodu jest bezpłatny. Gdy tam poszliśmy przywitał nas Koziołek Matołek, który przybijał <piątki> z dzieciakami i pozował do zdjęć. Do Centrum bajki (w budynku) należy bilety rezerwować z wyprzedzeniem. Wystawa nie powala, ale młodsze dzieci mogą wyjść zadowolone. My bilety kupiliśmy przed samym wejściem. Toalety nowoczesne i czyste. Można kupić pamiątki oraz usiąść na wygodnych pufach"

„Wizyta w tym miejscu to jak sentymentalny powrót do czasów dzieciństwa i bajek ze słynnej Dobranocki. Wspaniale spędzony czas z całą rodziną".

„Byliśmy w dwie dorosłe osoby i też się dobrze bawiliśmy. Zwiedzanie odbywa się w małych grupach, a przewodniczka do zabawy włączała zarówno dzieci jak i dorosłych. tak więc i krasnale i książęta bawili się dobrze. Warto wcześniej zarezerwować termin pobytu, bo zwłaszcza przy brzydszej pogodzie może być problem z oczekiwaniem. Co prawda budynek otacza bajkowy park, ale zaplecze gastronomiczne jest skromne, sklep muzealny zresztą też"

„Na początku bylem mocno zdziwiony, że trzeba dokonywać rezerwacji, ale zwiedzanie z przewodnikiem w małych grupach okazało się świetnym pomysłem. Ponad godzinna interaktywna podróż przez świat polskich (głównie) bajek, z zagadkami i zadaniami, była bardzo ciekawa dla mojego 4,5 letniego syna (i większości dzieci w podobnym wieku lub trochę starszych), ale moja 2,5 letnia córka była pod koniec znudzona. Na terenie kompleksu są także świetna księgarnia, kino, teatr i amfiteatr, ogródek z placem zabaw i kawiarnią (ta mogłaby być trochę lepiej zaopatrzona). W projekcie wszystko jest zrobione ze smakiem, krok po kroku (wciąż powstają nowe rzeczy), bez typowej dla takich miejsc tandety."

„Powiedzmy sobie szczerze – spodziewałem się popeliny. A tu pełna profeska. Od stewarda w stroju koziołka, który potrafił odpowiedzieć na każde pytanie po efekty specjalne na trasie zwiedzania. Przewodniczki w strojach bajkowych postaci, naszą była Królewna Śnieżka. Pani bardzo ładnie nawiązywała kontakt z dziećmi, elegancko zachęcała je do interakcji. Atrakcje bardzo dobrze wykonane, przejażdżka bajkowym pociągiem powoduje opad szczęki. Niby wszystko proste i nieskomplikowane, ale z odpowiednią narracją powoduje zachwyt u dzieciaków i uśmiech na twarzach dorosłych"

„Obiekt składa się z kilku różnorodnych elementów ale najfajniejszy na wyprawę z dziciakami jest motyw bajkowy, gdzie wchodzimy w Bajkowy Przedpokój, wędrujemy Mysią Dziurą, zwiedzamy Pałacowy Korytarz i wyjątkowy Czarodziejski Ogród – w tym miejscu dzieciaki mają możliwość, by wyszaleć się pośród bajecznych roślin. Są tam wielkie kwiaty żywcem wyjęte z fantastycznych opowieści o roślinach tak wielkich, że przerastają dzieci co najmniej o głowę. Czarodziejski Ogród to mój osobisty

faworyt – mogłabym stamtąd nie wychodzić przynajmniej przez godzinę. Miejsce polecam także osobą fotografującym".

ECB oferuje także wiele wydarzeń, które wpisują się w rolę kreującą kapitał społeczny zarówno gości centrum jak i okolicznych mieszkańców. W poniższej tabeli zestawiono najważniejsze imprezy a kontekście trzech obszarów łączących czas wolny i kapitał społeczny (wskazanych na Rys. 27).

Rysunek 29. Wydarzenia w Europejskim Centrum Bajki a obszary tworzenia kapitału społecznego

Źródło: Opracowanie własne

Podsumowanie

Czas wolny i jego zagospodarowanie ma szanse współtworzyć nową jakość kapitału społecznego w Polsce. Dające się zauważyć zmiany zagospodarowania czasu wolnego w zwyczajach Polaków stanowią istotny sygnał tworzenia oczekiwanych form wzmacniania relacji i więzi społecznych, nieodzownych dla funkcjonowania dojrzałego kapitału społecznego. Czas wolny przeznaczany na aktywność turystyczną i kulturalną staje się nowa okazją do tworzenia kapitału społecznego. Odbywa się to poprzez nową jakość relacji tworzonych w współprzeżywaniu czasu wolnego (rodzin-

nych, sąsiedzkich, towarzyskich, wewnątrzgrupowych itp.). Czas wolny daje okazję do skierowania się na potrzeby innych a także wspomaga tworzenie i wzmacnianie postaw obywatelskich. Przytoczne powyżej aktywności oferowane przez Europejskie Centrum Bajki dowodzą możliwości wielokierunkowego budowania kapitału głównie poprzez tworzenie okazji do wspólnego przeżywania czasu wolnego. Bez wątpienia ponadstandardowa kreatywność i zaangażowanie pracowników ECB przyczynia nie tylko do rozrywki turystów odwiedzających Pacanów ale także do włączania różnych grup mieszkańców Pacanowa do dedykowanych im form spędzania czasu wolnego, we wszystkich porach roku.

Bibliografia

- Aluja A., Garcia O., Garcia L. (2003), *Relationships among extraversion, openness to experience, and sensation seeking*, *Personality and Individual Differences*, 35, 3.
- Amabile T. M. (1996), *Creativity in Context: Update to the Social Psychology of Creativity*, Westview Press, Oxford.
- Antoci, A., Sabatini F., (2009) *The fragility of social capital*, FEEM Fondazione Eni Enrico Mattei Research Paper Series, Milano.
- Anheier H., Kendall, J., (2002) *Interpersonal trust and voluntary associations: Examining three approaches*. British Journal of Sociology, 53(3)/2002.
- Baczko A., Ogrodzka A., (2008) *Wolontariat, Filantropia i 1%. Raport z badań*. Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa.
- Basak A.M. (2012), *Wpływ bajek czytanych przez rodziców na rozwój dzieci w wieku szkolnym*, *Pedagogika Rodziny*, 2, 4.
- Babbie E., (2004) *Badania społeczne w praktyce*, PWN, Warszawa.
- Bammel G., Burrus L.L (1996) *Leisure and Human Behavior*, Wm. C. Brown Publishers, Dubuque.
- Bettelheim B. (1985), *Cudowne i pożyteczne – o znaczeniach i wartościach baśni*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Bednarski F.W. (2000), *Teologia kultury*, Wydawnictwo M, Kraków.
- Bombol M., (2005) *Ekonomiczny wymiar czasu wolnego*, *Monografie i Opracowania* nr 537, SGH, Warszawa.
- Bombol M., (2008) *Czas wolny jako kategoria diagnostyczna procesów rozwoju społeczno – gospodarczego*, *Monografie i Opracowania* nr 555, SGH, Warszawa.
- Boni M., (red) (2009) *Polska 2030 – wyzwania rozwojowe*., Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- Brett D. (1998), *Opowiadania dla twojego dziecka. Koją, leczą, rozwiązują problemy*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Chlewiński Z. (1987), *Postawy a cechy osobowości*, Wyd. Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Chlewiński Z. (1991), *Kształtowanie się umiejętności poznawczych. Identyfikacja pojęć*, PWN, Warszawa.
- Ciężka B., (2005) *Planowanie ewaluacji*, [w:] *Ewaluacja – kwestie ogólne*, PTE, Warszawa.
- Ciężka B., (2005) *Pojęcie ewaluacji i jej rodzaje*, [w:] *Ewaluacja – kwestie ogólne*, PTE, Warszawa.
- Cohen, (1985) *Strategy or identity: New theoretical paradigms and contemporary social movements*, *Social Research*, 1985 no. 52.

- Collier P., (2002) *Social capital and poverty: a macroeconomic perspective*, w: *The Role of Social Capital in Development. An Empical Assessment*, red. Ch. Grootaert, Th. van Bastelaer, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cyceron M.T. (2010), *Rozprawy tuskulańskie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Seria: Wielcy filozofowie, t. 5, Warszawa.
- Czapiński. J., Panek T, *Diagnoza społeczna* (2009), http://www.diagnoza.com/pliki/raporty /Diagnoza_raport_2009
- Czepil B., Filipowicz M., (2006) *Płynąc pod prąd, czyli krytyka kapitału społecznego*, w: *Kapitały: ludzie i pieniądze. Studia i szkice socjologiczne*, red. M. S. Szczepański, A. Śliz, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Davies H., Nutley S., Walter I., (2003) *From Knowing to Doing. Framework for Understanding the Evidence – Into-Practice Agenda*, /w:/ *Evaluation: The International Journal of Theory, Research and Practice* 2003, Vol 9 (2).
- Dobrołowicz W. (1995), *Psychodydaktyka kreatywności*, Wyd. WSPS, Warszawa.
- Domachowski W. (1998), *Przewodnik po psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dudzikowa M., (2001) *Mit o szkole jako miejscu wszechstronnego rozwoju ucznia*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Dumazedier J., (1974) *Socjologie empirque du loisir. Critique et contre – critique de la civilisation du loisir*, Paris.
- Ekiert K. (2004) *Ewaluacja w administracji publicznej. Funkcje, standardy i warunki stosowania*, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa.
- Fisher P.J., Cole K.M., (1993) *Leadership and Management of Volunteer Programs*, Jossey-Bass Publisher, San Francisco.
- Forma P., (2016) *Dziecięca kreacja biografii w rodzinach wielodzietnych*. Wyd. Impuls, Kraków.
- Forma P., (2012) *Socjalizacja dziecka z rodziny wielodzietnej. Studium teoretyczno-empiryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce.
- Forma P., (2011) *Rodzina wielodzietna jako środowisko wychowawczo-edukacyjne. Diagnoza i możliwości wsparcia (na przykładzie województwa świętokrzyskiego)*, Wyd. Impuls, Kraków.
- Frąckiewicz L., (2005) *Wykluczenie społeczne*, Akademia Ekonomiczna, Katowice.
- Gajda J. (2003), *Antropologia kulturowa. Wprowadzenie do wiedzy o kulturze*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- De Grazia S., (1983) *Of Time, Work and Leisure*, The Twentieth Century Fund, New York.
- Geletkanycz M. A. (1997), *The salience of 'culture's consequences': The effects of cultural values on top executive commitment to the status quo*, *Strategic Management Journal*,18.
- George G., Zahra S.A. (2002), *Culture and its consequences for entrepreneurship*, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26, 4.

- George J.M., Zhou J. (2001), *When openness to experience and conscientiousness are related to creative behavior: An interactional approach*, *Journal of Applied Psychology*, 86, 3.
- Getz D (2005) *Event Management & Event Tourism*, Cognizant Communication Corporation, New York.
- Gnitecki J., (1989) *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Wyd. WSP im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra.
- Gonzales H.M. (2017), *The intercultural effectiveness of university students*, *Psychology*, 8, 12.
- Griese H. M., (2002) *Nowy obraz dziecka w pedagogice – koncepcja „autosocjalizacji"* [w:] *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*, red. B. Śliwerski, Kraków.
- Guilford J.P. (1978), *Natura inteligencji człowieka*, PWN, Warszawa.
- Hagoort G. (1996), *Przedsiębiorczość w kulturze. Wprowadzenie do zagadnień zarządzania w kulturze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Harris J.A. (2004), *Measured intelligence, achievement, openness to experience, and creativity*, *Personality and Individual Differences*, 36, 4.
- Hayton J.C., George G., Zahra S.A. (2002), *National culture and entrepreneurship: A review of behavioral research*, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26, 4.
- Hemingway J. L., (1999) *Leisure, Social Capital and Democratic Citizenship*, *Journal of Leisure Research* 1999, vol. 31, no. 2.
- Herbig P. (1994), *The innovation matrix: Culture and structure prerequisites to innovation*, Quorum, Westport.
- Hofstede G. (1980), *Culture's consequences: International differences in work-related values*, Sage Publications, Beverly Hills.
- Hofstede G. (1991), *Cultures and organizations: Software of the mind*, McGraw-Hill, London.
- Hofstede G. (2003), *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*, Sage Publications, Newbury Park.
- Homan A.C., Hollenbeck J.R., Humphrey S.E., Van Knippenberg D., Ilgen D.R., Van Kleef G.A. (2008), *Facing differences with an open mind: Openness to experience, salience of intragroup differences, and performance of diverse work groups*, *Journal Academy of Management*, 51, 6.
- Horney K. (1937), *The Neurotic Personality of Our Time*, W. W.Norton Co., New York.
- Horney K. (2007), *Neurotyczna osobowość naszych czasów*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań.
- Huntington S.P. (2007), *Zderzenie cywilizacji*, Wydawnictwo Muza, Warszawa.
- Houtz, J. C., Ponterotto, J. G., Burger, C., & Cherylynn, M. (2010), *Problem solving style and multicultural personality dispositions: A study of constructive validity*, *Psychological Reports*, 36.
- Hurrelmann K., (1994) *Struktura społeczna a rozwój osobowości*, Wyd. UAM, Poznań.

- Izdebska J., (2015) *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, *Zagadnienia Społeczne*, Wyd. Niepaństwowa Szkoła Wyższa w Białymstoku, Białystok, nr 2 (4).
- Jasiński Z. (2004), *Tworzenie środowiska dla zachowań przedsiębiorczych*, [w:] M. Juchnowicz (red.), *Kapitał ludzki a kształtowanie przedsiębiorczości*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Janeczko B, Mules T, Ritchie B (2002) *Estimating the economic impacts of festivals and events: a research guide*. Sustainable Tourism Pty Ltd, Nathan.
- Januszewski H., (2004) *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, Akademia Ekonomiczna, Poznań.
- Kaminska A., (2014) *Ewaluacja i monitoring projektów badawczo-rozwojowych jako narzędzie wspomagające zarządzanie projektami. Studium przypadku międzynarodowego projektu p.n. „MATCHES – Towards the Modernization of Higher Education Institutions in Uzbekistan*, /w:/ *Studia i Materiały „Miscellanea Oeconomicae"*, Nr 4/2014, Wyd. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce.
- Karwowski M. (2009), *Zgłębianie kreatywności. Studia nad pomiarem poziomu i stylu twórczości*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
- Kasprzak R (2012a), *Dylematy pomiaru ekonomicznego oddziaływania instytucji kultury na region* [W:] R. Bartkowiak, J. Ostaszewski (red.), *Dorobek ekonomii, finansów i nauk o zarządzaniu oraz jego praktyczne wykorzystanie na przełomie XX i XXI wieku*, Szkoła Głowna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Kasprzak R (2012b), *Koziołek Matołek stymuluje lokalną gospodarkę* [w:] K. Kępczyk, R. Kasprzak (red.), *Koziołek Matołek zmienia…*, Wydawnictwo Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, Pacanów.
- Kasprzak R (2013a) *Przemysły kreatywne w Polsce – uwarunkowania i perspektywy*, Wydawnictwo Kamon Consulting, Warszawa.
- Kasprzak R (2013b) *Pomiar ekonomicznego oddziaływania wydarzenia w ramach portalu www.ekonomiawkulturze.pl* [w:] *Problemy turystyki i rekreacji*, nr 1/2013, Szkoła Główna Turystyki i Rekreacji, Warszawa 2013.
- Kasprzak R (2014) *Mechanizmy pomiaru oddziaływania wydarzeń na gospodarkę* [w:] *Kultura i turystyka w kręgu wydarzeń*. Red. B. Krakowiak, A. Stasiak, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź.
- Kasprzak R, Skalska T (2011) *Identyfikacja kierunków i skali ekonomiczno-społecznego oddziaływania instytucji kultury na region na przykładzie Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, raport z badania*, Fundacja Kultury, Warszawa.
- Kasprzak R, Skalska T (2012) *The Economic Impact of Cultural Institutions on the Local Economy* [w:] *Journal of Management and Financial Sciences* Vol. 5 Issue 9 (September 2012) Warszawa.
- Kawecki W. (2009), *Potrzeba edukacji kulturowej*, „Studia Redemptorystowskie", 7.
- Key E., (1905) *Stulecie dziecka* (wstęp i tłumaczenie I. Moszczeńska), Nasza Drukarnia, Warszawa.

- Kłosowska A. (2011), *Kultura masowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kępczyk K., R. Kasprzak (red.) (2015), *Koziołek Matołek zmienia…*, Wydawnictwo Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, Pacanów.
- Komisja Europejska (2008) *Przewodnik do Analizy Kosztów i Korzyści projektów inwestycyjnych. Fundusze strukturalne, Fundusz Spójności oraz Instrument Przedakcesyjny. Raport końcowy przedłożony przez TRT Trasporti e Territorio oraz CSIL Centre for Industrial Studies*, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Bruksela.
- Korczak J., (1978) *Pisma wybrane,* t. I, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Kowalski S., (1979) *Socjologia wychowania w zarysie*, PWN, Warszawa.
- Kowalik S. (2015), *Uśpione społeczeństwo: szkice z psychologii globalizacji*, Wydawnictwo Akademickie SEDNO, Warszawa.
- Kozielecki J. (2004), *Społeczeństwo transgresyjne. Szansa i ryzyko*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Kroeber A.L., Kluckhohn C. (1952), *Culture: A critical review o concepts and definitions*, *Papers of the Peabody Museum of Amarican Archaeology and Ethnology*, Harvard University, 47, 1, Cambridge.
- Lasocik Z., (1994) *Sekrety ewaluacji, Fundusz Współpracy, Centrum Informacji dla Organizacji Pozarządowych,* BORDO, Warszawa.
- Lehman I.M., Anderson R. (2017), *Academic identities and literacy practices: a few remarks on the influence of EAP instruction on the construction of disciplinary identities of Italian tertiary students* [w:] D. Gabryś-Barker, D. Gałajda, A. Wojtaszek,
- P. Zakrajewski (red.), *Multilingualism, Multiculturalism and the Self: Studies in Linguistics and Language* Learning, Volume 1, Springer, New York.
- Lewicka M. (2008), *Dwuścieżkowy model aktywności społecznej: Kapitał społeczny czy kulturowy?*, w: *O różnych obliczach altruizmu*, red. D. Rutkowska, A. Szuster, Scholar, Warszawa.
- Limont, W. (2003), *Twórczość w aspekcie cyklu życia*, [w:] E. Dombrowska, A. Niedźwiecka (red.), *Twórczość – wyzwanie XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Lin N.,(red) (2001) *Social Capital. Theory and Research*, New York.
- Lubart T.I. (2001), *Models of the Creative Process: Past, Present and Future*, „Creativity Research Journal", 13, 3-4.
- Maruszewski T. (2001), *Psychologia poznania. Sposoby rozumienia siebie i świata*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Maszke A., (2004) *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Matyjas B., (2012) *Dzieciństwo na wsi. Warunki życia i edukacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Matyjas B., (2005) *Rodzina i jej wspomaganie (Wypisy wybranych tekstów z pedagogiki społecznej i opiekuńczej z lat 1990 – 2004),* Wyd. Uczelniane Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce.

- Matyjas B., (2009) *Pedagogika społeczna i rodzina – obszary badań (w:) Pedagogika społeczna, podręcznik akademicki*, t. 2, E. Marynowicz-Hetka (red.), Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Matsumoto D., Juang L. (2017), *Culture and Psychology: People Around the World*, Cengage Learning, Boston.
- Matsumoto D., Juang L. (2007), *Psychologia międzykulturowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Mazurek-Kucharska B. (2007), *Percepcja czasu przyszłego i otwartość na nowe doświadczenie jako psychologiczne wymiary zarządzania wiedzą*, *Edukacja Ekonomistów i Menedżerów*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 5, 1.
- Mazurek-Kucharska B. (2015a), *Czynniki stymulujące i hamujące rozwój innowacyjności przedsiębiorstw w opiniach przedsiębiorców*, *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, XVI, 11.
- Mazurek-Kucharska B. (2015b), *Koziołek Matołek stymuluje kreatywność*, w: K. Kępczyk, R. Kasprzak (red.), *Koziołek Matołek zmienia…*, Wyd. Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie, Pacanów.
- McAllister G., Irvine J. J. (2000), *Cross cultural competency and multicultural teacher education*, *Review of Educational Research*, 70.
- McCrae R.R. (1987), *Creativity, divergent thinking, and openness to experience*, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 52, Issue 6.
- Mikita A. (2009), *Opowiadania terapeutyczne*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk.
- Modrzewski J., Sipińska D., (2006) *Socjalizacja*, w: Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa, t. V.
- Molicka M. (2002), *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*, Media Rodzina, Poznań.
- Narkiewicz-Niedbalec E., (2006) *Socjalizacja poznawcza uczącej się młodzieży*, Wyd. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra.
- Nesdale W., Robbe M. D. V., Van Oudenhoven J. P. (2012), *Intercultural effectiveness, authoritarianism, and ethnic prejudice*, *Journal of Applied Social Psychology*, 42.
- Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B. (2006), *Psychologia poznawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Neulinger J, (1981) *The Psychology of Leisure*, 2d Ed. Springfield, Illinois.
- Newcomer K.E., Wholey J.S., Hatry H.P. (2010) *Handbook of Practical Program Evaluation*, 3rd Edition, Wiley, Jossey-Bass, San Francisco.
- Nitsch C. (2001), *Bajki pomagają dzieciom. Opowieści, które uzdrawiają, pocieszają i dodają odwagi*, Wydawnictwo Diogenes, Warszawa.
- Nguyen A.-M. D., Benet-Martinez V. (2013), *Biculturalism and adjustment: A meta-analysis*, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44.
- Nowak S. (1973), *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, w: *Teorie postaw*, red. S. Nowak, PWN, Warszawa.
- Nowak S., (1985) *Metodologia nauk społecznych*, PWN, Warszawa.

- Nowak-Dziemianowicz M. (2012), *Edukacja i wychowanie w dyskursie nauki i codzienności*, Wydawnictwo IMPULS, Kraków.
- Oleś P.K. (2012), *Psychologia człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Oolders T., Chernyshenko O.S., Stark S. (2015), *Cultural intelligence as a mediator between openess to experience and adaptive performance* [w:] S. Ang, L. Van Dyne, *Handbook of Cultural Intelligence. Theory, Measurement, and Applications*, Routledge, New York.
- Papuzińska J. (1981), *Inicjacje literackie. Problemy pierwszych kontaktów dziecka z książką*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Patton M.Q. (1998) *Discovering process use*, /w:/ *Evaluation: The International Journal of Theory, Research and Practice* 1998, nr 4(2)
- Patton M.Q. (2008) *Utilization-Focused Evaluation*, 4th edition, Sage Publication Inc., Thousand Oaks C.A., London.
- Piaget J. (1967), *Rozwój ocen moralnych*, PWN, Warszawa.
- Pilch T., (1995) *Zasady badań pedagogicznych*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa.
- Pilch T., (2008) *Zmienne w badaniach pedagogicznych* (w:) Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, t. VII, T. Pilch (red.), Wyd. Akademickie Żak, Warszawa.
- Piotrowski P. (2012) *Promocja dziedzictwa kulturowego obszaru poprzez wydarzenie (na przykładzie Industriady – Święta Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego)*. Turystyka Kulturowa, Nr 10/2012.
- Pogonowska B. (2004) *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji pojęciowej*, w: *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, red. H. Januszek, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań 2004, Zeszyty Naukowe 42
- Popescu A.-D., Borca C., Baesu V. (2014), *A Study on Multicultural Personality*, *Cross--Cultural Management Journal*, 16.
- Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne (2000) *Czym jest ewaluacja*, Warszawa.
- Putnam R. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, New York.
- Putnam R. (1993) *The prosperous community, The American Prospect* 1993, no. 13.
- Putnam R. (1995) *Bowling alone: America's declining social capital*, *Journal of Democracy*, 1995 no 6.
- Putnam R. D., Bayne N. (1984) *Hanging together: the seven-power summits*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Reale G. (1999), *Historia filozofii starożytnej*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, t. 6.
- Rifkin J. (2000) *The Age of Access. How the Shift from Ownership to Access is Transforming Modern Life*, Penguin Books, London.
- Robertson L.H. (2010), *Mapping the Self with units of culture*, „Psychology", 1, 3.
- Roter A. (2005) *Proces socjalizacji dzieci w warunkach ubóstwa społecznego*, Wyd. UŚ, Katowice.

- Sabatini F. (2008) *Social capital and the Quality of Economic Development*, Kyklos, vo.61, no 3/ 2008.
- Saner H. (2007) *Kinder sind auch Menschen. Formen der Erziehung angesichts der natürlichen Dissidenz des Kindes und der Idee der Menschenrechte. Vortag anlässlich der Jahresversammlung des Formus Schweizerischer Elternorganisationen* (*FSEO*) Bern 1988; cyt. Za B. Śliwerski, *Pedagogika dziecka. Studium pajdocentryzmu*, Wyd. GWP, Gdańsk.
- Schor J. (1993) *The overworked American: The unexpected decline of leisure*, Basic Books New York.
- Shane S. (1993), *Cultural influences on national rates of innovation*, *Journal of Business Venturing*, 8.
- Simkhovych D. (2009), *The relationship between intercultural effectiveness and perceived project team performance in the context of international development*, *International Journal of Intercultural Relations*, 33.
- Son J., Yarnal C., Kerstetter D (2010) *Engendering social capital through a leisure club for middle-aged and older women: implications for individual and community health and well-being*, *Leisure Studies*, Volume 29, Issue 1 January 2010.
- Sułkowski B. (1998) *Czas wolny*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Śliwerski B. (2007) *Pedagogika dziecka. Studium pajdocentryzmu*, GWP, Gdańsk.
- Steensma H. K., Marino, L., Weaver, K. M. (2000), *Attitudes toward cooperative strategies: A crosscultural analysis of entrepreneurs*, *Journal of International Business Studies*, 31.
- S. M. Steele, (1970), *Program Evaluation-A broader Definition: Journal of Extension*, za: A. Zajączkowska, *Podręcznik ewaluacji*.
- Steinke-Kalembka J. (2017), *Jak rozwijać u dzieci motywację wewnętrzną?*, Wydawnictwo Samo Sedno, Warszawa.
- St-Louis A.C., Vallerand R.J. (2015), *A Successful Creative Process: The Role of Passion and Emotions*, *Creativity Research Journal*, 27, 2.
- Szarecki A. (2008), *Przedsiębiorczość jako forma kultury, Problemy Zarządzania*, 2.
- Szeman I., Kaposy T. (2010), *Cultural theory. An anthology*, Wiley-Blackwell, Malden.
- Szkołut T. (1999), *Wartości i antywartości w kontekście przeobrażeń kultury współczesnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Marii Curie- Skłodowskiej, Lublin.
- Szmidt K.J. (2003), *Współczesne koncepcje wychowania dla twórczości i nauczania twórczości: przegląd stanowisk polskich*, (w:) Szmidt K.J. (red.) *Dydaktyka twórczości: Koncepcje, problemy, rozwiązania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków.
- Sztumski J. (2005) *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wyd. ŚLĄSK, Katowice.
- *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego* (2012), Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa.

- Taylor E. W. (1994), *Intercultural Competency: A Transformative Learning Process*, „Adult Education Quarterly", 44.
- Thoreau H.D. (2006), *Obywatelskie nieposłuszeństwo*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.
- Theiss W. (2001) *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-utylitarna*, w: *Mała ojczyzna. Kultura – edukacja – rozwój lokalny*, red. W. Theiss, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa.
- Theiss W. (2006) *Radlińska Helena*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. V, red. T. Pilch, Wyd. Akademickie „Żak", Warszawa.
- Theiss M. (2004) *Czy kapitał społeczny może być kategorią polityki społecznej*, w: *Kapitał społeczny*, red. Frąckiewicz L., Rączaszek A., Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Thompson D. (1970) *The democratic citizen: Social science and democratic theory in the twentieth century*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Thorne B. (2006) *Carl Rogers,* GWP, Gdańsk.
- Tillmann K. J. (1996) *Teorie socjalizacji: społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, PWN, Warszawa.
- Turner B.S. (1990) *Outline of a Theory of Citizenship*, *Sociology*, 1990 vol. 24.
- Urban B. (2007), *A framework for understanding the role of culture in* entrepreneurship, „Acta Commercii", *7,* 1.
- Winiarski M. (2017), *W kręgu pedagogiki społeczne. Studia – szkice – refleksje*, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź.
- Van Ingen E.; Van Eijck K. (2009) *Leisure and Social Capital: An Analysis of Types of Company and Activities, Leisure Sciences*, Volume 31, Issue 2 March.
- Veblen T. (1998) *Teoria klasy próżniaczej*, Wydawnictwo Muza, Warszawa.
- Warde A., Tampubolon G. (2005) *Mike Savage Recreation, informal social networks and social capital*, *Journal of Leisure Research*, no3/ 2005.
- Warde A., Tampubolon G. (2002) *Social capital, networks and leisure consumption. Sociological Review*, 50(2)/2002.
- Winiarski M. (2003) *Nowe ukierunkowania badawcze pedagogiki społecznej (Próba myślenia perspektywicznego)* (w:) *Pedagogika społeczna w perspektywie europejskiej. Przeszłość. Teraźniejszość. Przyszłość*, S. Kawula, E. Marynowicz-Hetka, A. Przecławska (red.), Wyd. Kastalia, Olsztyn.
- Winiarski M. (2011) *Edukacja w środowisku lokalnym,* w: *Wielowymiarowość przestrzeni i środowisk wychowawczych*, red. W. Theiss, M. Winiarski *Pedagogika Społeczna* 2011, nr 3-4.
- Wojtczuk-Turek A., Mazurek-Kucharska B., Turek D. (2012), *Diagnoza barier dla rozwoju postaw sprzyjających kooperacji, komunikacji i kreatywności wśród uczestników procesu kształcenia w ramach edukacji formalnej*. Raport koncowy Projektu: *„Diagnoza barier w edukacji formalnej" finansowanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu: Edukacja Kulturalna i Diagnoza Kultury,*

Priorytet Obserwatorium Kultury, Wydawnictwo Kamon Consulting – Rafał Kasprzak, Warszawa.

- *Wspieranie postaw proinnowacyjnych przez wzmacnianie kreatywności jednostki* (2010), IBC GROUP Central Europe Holding S.A. & Public Profits Sp. z o.o. na zlecenie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
- Yakunina E. S., Weigold I. K., Weigold A., Hercegovac S., Elsayed N. (2012), *The multicultural personality: Does it predict international students' openness to diversity and adjustment?*, *International Journal of Intercultural Relations*, 36.

Aneks

Załącznik 1: Kwestionariusz ankiety

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

Niniejsza ankieta służy wyłącznie celom naukowym, diagnostycznym, które prowadzą do rozpoznania potrzeb i oczekiwań związanych z uczestnictwem w kulturze. Uprzejmie prosimy o rzetelne potraktowanie badań i szczere odpowiedzi. Dziękujemy za poświęcony czas.

Uwaga: Jeśli nie zaznaczono w pytaniu inaczej, można udzielić jednej odpowiedzi, wpisując znak X.

1. Płeć, wiek:

Kobieta ..... wiek w latach ..... Narodowość .....

Mężczyzna .....

2. Wymień 5 czynników wpływające na Twoje wybory i uczestnictwo w kulturze:

1. .....
2. .....
3. .....
4. .....
5. .....

3. Czy udział w inicjatywach kulturalnych, nawiązujących do tradycji bajek wpływa, Twoim zdaniem, na atrakcyjność oferty zdarzenia kulturalnego?

Tak .....

Nie .....

4. Czy znasz bajkę o Koziołku Matołku, który błąkał się po świecie, aby dojść do Pacanowa?

Tak .....

Nie .....

Nie wiem .....

5. Czy uważasz, że postać Koziołka Matołka jako patrona Europejskiego Centrum Bajki może stanowić dla Ciebie i innych młodych ludzi inspirację do rozwoju kompetencji np. społecznych, artystycznych itp.?

Tak .....

Nie .....

Nie wiem .....

6. Czy w Twoim środowisku korzystasz z inicjatyw kulturalnych?

Tak .....

Nie .....

7. Dlaczego, Twoim zdaniem, udział w kulturze jest ważny w życiu

1. .....

2. .....

3. .....

4. .....

5. .....

8. W jakiego rodzaju inicjatywach kulturalnych brałeś(aś) kiedykolwiek udział? Zaznacz X.

Kino .....

Teatr/opera/operetka .....

Noc Muzeów .....

Biblioteka, księgarnia .....

Warsztaty kulturalne / artystyczne .....

Koncerty .....

Gra miejska .....

inne .....

inne .....

Otocz X kółkiem przy pozycjach, które najbardziej lubisz.

9. Czy byłeś (aś) gościem Europejskiego Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie lub odbiorcą działań organizowanych przez to Centrum?

Tak ..... kilka razy .....

raz .....

Nie ..... zamierzam odwiedzić .....

10. Kto jest najczęściej osobą wspomagającą Twój udział w kulturze?

Cała rodzina ..... Przyjaciele .....

Mama ..... Znajomi .....

Tata ..... Sąsiedzi .....

Brat ..... Przypadkowi ludzie .....

Siostra ..... inne (kto?) ....

11. Gdyby na terenie Europejskiego centrum Bajki w Pacanowie funkcjonowały bezpłatne strefy kultury (kino, teatr, koncerty, wernisaże itp.) dające szanse udziału w kulturze, własnej prezentacji, dyskusji, festiwali itp. z zakresu wpływu Koziołka Matołka i innych bajek na kreatywne inicjatywy młodych ludzi, to czy chętnie wziąłbyś w nich udział:

bardzo chętnie .....

chętnie .....

niechętnie .....

nie wiem .....

***. Czym dla Ciebie w życiu były lub są bajki? Czy Cię inspirują lub mogą inspirować?**

Dziękujemy!

Załącznik 2: Scenariusz IDI

Projekt badawczy: „Koziołek Matołek rozwija i uczy", realizowany w Instytucie Bajki Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie – na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu „Obserwatorium kultury"

Komponent badawczy nr 1: KOZIOŁEK MATOŁEK BUDUJE RELACJE Z KULTURĄ

SCENARIUSZ IDI

1. Informacja o osobie udzielającej wywiadu:
   (imię i nazwisko, doświadczenie zawodowe, zawód ew. pełnione funkcje zawodowe lub społeczne, autorstwo publikacji naukowych lub z zakresu literatury pięknej, opracowania artystyczne i działania na rzecz kultury, mediów, nauki itp.)

2. Jaką rolę, Pana zdaniem, pełnią bajki w rozwoju dziecka i w budowaniu jego relacji z kulturą?

3. W jaki sposób można wspierać motywację ludzi do uczestnictwa w kulturze?

4. Jaki rolę w procesie budowania relacji z kulturą pełni, Pana zdaniem, Europejskie Centrum Bajki im. Koziołka Matołka w Pacanowie?

5. Jakie inicjatywy różnych instytucji kultury są, Pana zdaniem, najcenniejsze w procesie motywowania ludzi do udziału w kulturze?

Spis tabel

Tabela 1.	Zmienna zależna i jej desygnaty	50
Tabela 2.	Zmienna niezależna i ich desygnaty	51
Tabela 3.	Płeć badanych uczniów	56
Tabela 4.	Wiek dzieci/uczniów	57
Tabela 5.	Charakterystyka badanej grupy respondentów ze względu na strukturę płci (os., N=100)	74
Tabela 6.	Udział respondentów według płci i wieku (os., N=100)	74
Tabela 7.	Charakterystyka badanej grupy – Stosunek badanej młodzieży do bajek wg płci (os., N=100)	75
Tabela 8.	Stosunek badanych do bajek wg wieku (os. N=100)	76
Tabela 9.	Tworzenie miejsc pracy w ECB w latach 2010 – 2016	90
Tabela 10.	Wybrane dane ze sprawozdania finansowego ECB dla lat 2010 – 2016 (w zł)	91
Tabela 11.	Kierunki oddziaływania wydarzenia na system społeczno – ekonomiczny regionu	95
Tabela 12.	Efekty bezpośrednie ECB w latach 2010 – 2016	100
Tabela 13.	Wyliczenie efektywnej stopy podatkowej na potrzeby oszacowania mnożnika keynesowskiego	103
Tabela 14.	Efekty indukowane wygenerowane przez ECB w latach 2010-2016	104
Tabela 15.	Oddziaływanie ekonomiczne ECB na gospodarkę Polski, województwa świętokrzyskiego, gminy Pacanów w latach 2010-2016	105

Spis rysunków

Rysunek 1. Kluczowe obszary oddziaływania ECB jako instytucji kultury 44
Rysunek 2. Mikro i mezosystem a społeczny konstrukt jednostki 47
Rysunek 3. Rozkład badanych według miejsca zamieszkania 53
Rysunek 4. Czynniki kształtujące uczestnictwo badanych w kulturze (N=100) 57
Rysunek 5. Najczęstsze miejsce uczestnictwa w kulturze (N=100) 58
Rysunek 6. Osoby wspomagające uczestnictwo badanych uczniów w kulturze (N=100) 59
Rysunek 7. Stosunek respondentów do bajek (N=100) 59
Rysunek 8. Udział badanych w warsztatach z kreatywnych przestrzeni TIK (N=100) 61
Rysunek 9. Popularność inicjatyw Europejskiego Centrum Bajki w opinii uczniów (N=100) 61
Rysunek 10. Plakat promujący Międzynarodowy Festiwal Kultury Dziecięcej Pacanów-Dania, 2-4 czerwca 2017 62
Rysunek 11. Ranking wirtualnych odnośników stron www Europejskiego Centrum Bajki 63
Rysunek 12. Koziołek Matołek jako źródło rozwoju kompetencji cyfrowych w opinii badanych uczniów (N=100) 64
Rysunek 13. Charakterystyka badanej grupy pod względem odwiedzanych miejsc kultury (średnia), N=100 77
Rysunek 14. Obecność respondentów w Europejskim Centrum Bajki, (N=100) 77
Rysunek 15. Źródła wiedzy o Europejskim Centrum Bajki (os., N=100) 78
Rysunek 16. Udział respondentów w inicjatywach EC (os., N=100) 79
Rysunek 17. Ocena użyteczności oferty ECB w opinii badanych 80
Rysunek 18. Czy uważasz Festiwal Kultury Dziecięcej za wydarzenie nowatorskie? (os., N=232) 82
Rysunek 19. Użyteczność Festiwalu Kultury Dziecięcej w opinii uczestników (os., N=232) 82
Rysunek 20. Czy wydarzenie w postaci Festiwalu Kultury Dziecięcej było dobrze zorganizowane? (os., N=232) 82
Rysunek 21. Ocena oferty ECB przez badanych (proc., N=100) 83
Rysunek 22. Deklaracja chęci powrotu do ECB 83
Rysunek 23. Udział w Wystawie Bajkowy Świat od 2011 do listopada 2015 r. 86
Rysunek 24. Udział w Małym teatrze w latach 2011-2015 86
Rysunek 25. Przeciętna tygodniowa liczba godzin pracy, wydatki na usługi rekreacyjno-kulturalne w całkowitych wydatkach na spożycie ostateczne gospodarstw domowych oraz satysfakcja z czasu wolnego w krajach europejskich (tura badania 2015) 110

Rysunek 26. Związki pomiędzy czasem wolnym a kapitałem społecznym 115
Rysunek 28. Potencjalne obszary budowy kapitału społecznego poprzez zagospodarowanie czasu wolnego w Europejskim Centrum Bajki w Pacanowie 121
Rysunek 29. Wydarzenia w Europejskim Centrum Bajki a obszary tworzenia kapitału społecznego 123